

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

1947

BIND XI. III.

Udgivet af Historisk Selskab for Ribe Amt
I Kommission hos P. Haase & Søn . København

Billedet paa Omslaget gengiver Afslag i Sølv af en Nobel med Frederik I's Brystbillede og kronet Skjold med Rigsvaaben, slaaet i Ribe 1524 eller 25, se Side 587—619, spec. 610.

Til Medlemmerne!

Bestyrelsen har paa Grund af Prisstigningen set sig nødsaget til at forhøje Kontingentet til 5 Kr. Vi beder Medlemmerne snarest indbetale Beløbet + Porto paa vedlagte Indbetalingskort.

»*Fra Ribe Amt*« 1903—28 er udsolgt i Boghandelen. Restoplaget sælges kun til Medlemmer og Subskribenter. Pris 4 Kr. pr. Aargang. Øvrige Aargange 2 Kr. pr. Stk. Henvendelse til Lærer H. K. Kristensen, Lunde, Jyll.

Nedennævnte Bøger faas til følgende Favørpriser:

Steen Bøcher: *Vandmøller i Ribe Amt*. 1944.

6 Kr. (Bogladepris 7,50 Kr.)

H. K. Kristensen: *Øster Horne Herred*. 1944.

9 Kr. (Bogladepris 12 Kr.)

Om Aarsmødet, der afholdes i Holsted, se nærmere Bekendtgørelse i Dagpressen!

Livet paa Mandø i forrige Aarhundrede.

. Af Johanne Nielsen.

Mandø af i Dag ligger ensom og danner et lille afsondret Samfund.

For hundrede Aar siden var dette endnu mere udpræget. Biler og Cykler fandtes ikke. Hestekøretøjer paa Øen var faa. »Dybet« var dybere, og dette gjaldt vistnok ogsaa Stagrenden, og Vejen var med Undtagelse af et ganske lille Stykke ugruset. Ebbevejen kunde kun befares paa virkelig Ebbe. Men til Gengæld var Øens Befolkning ca. 60 pCt. større end i Dag, og en Del af den, alle Mænd i Alderen fra 14 Aar eller yngre og op til 50—60 Aar, tilbragte mindst de to Trediedele af Aaret udenfor Øen. Det var denne Spænding mellem den meget snævre og den meget vide Horizont, der var Rytmen i Befolkningens Liv.

Man plejer at sige, at paa Mandø bliver al Ting ved at ligne sig selv. Men nogen Forandring er der nu alligevel sket.

Kom man i forrige Aarhundrede kørende eller maa-
ske snarere gaaende til Øen, saa var hverken det nye
eller det gamle Dige til. Det første man naaede til
fra Ebbevejen, var Annelbanken, der den Gang virke-
lig var en Banke, skilt fra Gammel-Mandø ved et

Bælte af Sand, som endnu ved Begyndelsen af dette Aarhundrede ikke helt var groet til. Mod Vest havde Gammel-Mandø et Klitbælte, ikke højt ganske vist og heller ikke langt eller bredt, men dog højere og bredere end det var før det indlemmedes i det nye Dige. De store Stormfloder i 1909 og 1911 havde gnavet haardt i det.

Fortsatte man med Vejen over »Halens« kom man til »æ Meld'«, et Bælte af Sand, der skilte de to Øer fra hinanden. Ved Vejen ikke meget bredt, de to Kystlinier ses endnu, men mod Vest bredende sig ud til en hel Ørken. De to Øer var smukt afrundede, Kystlinien ses tydeligt paa dem begge. »Æ Meld« var saa bred, at det i Mørke kunde lade sig gøre at gaa vild paa Vej fra den ene Ø til den anden. Mod Øst snævrede »æ Meld« sig ind og blev til den ret dybe »Store Rende«.

Var man kommen over til Hovedøen, gik Vejen gennem »æ Bjerregaf«, et lille Pas i Klitrækken. Navnet er gaaet i Arv til Rampen, der nu ligger paa omtrent samme Sted. Klitterne mod Nord og Nordvest var i Aarhundredets Begyndelse hvide og levende, men blev paa den Tid tilplantet med Hjelme, der som i de øvrige Klitter dannede Grundlaget for en bedre Vegetation.

Det gamle Dige fandtes altsaa heller ikke, men helt uden Beskyttelse var Øens smaa fattige Kornmarker dog ikke. Omtrent hvor nu Vejen skiller mellem de forskellige »Tofter« og de forskellige »Stykker«, laa den Gang »æ Tovtdig« eller »æ Taangdig«. Det var, som Navnet antyder, delvis lavet af Tang. Det var hverken højt eller bredt, laa jo ogsaa paa den forholdsvis højere Del af Øen, men kunde dog som Regel beskytte Kornmarkerne om Sommeren. gik ofte

i Stykker under Efteraarsstormene og maatte saa repareres igen om Foraaret. Endnu i Aarhundredets aller- sidste Aar fandtes der hist og her Rester af det.

Det var Øens allerdaarligste Jord, der paa denne Maade blev beskyttet, smaa fattige Marker, der pløjes des med Køer og Stude og ofte høstedes med Segl.

Kom man saa op til Byen, ja, saa var ogsaa den noget anderledes end i Dag.

Der var flere Huse, og de var alle med Undtagelse af Kirken straatækket. De laa alle i Øst—Vest uden tilbyggede Længer. Enkelte var sammenbyggede. De fleste var røde med pænt »afstrøgede« Sten. De var pyntelige, velholdte og byggede i en smuk Stil. En Del havde en lille, bitte Lade, der laa som et Hus for sig, nogle saa smaa, at Taget var en gammel overhvelvet Baad. Den sidste Slags kaldtes et »Jol'hus«.

I Husets ene Ende var der saa Stuehus, i den anden Stald. Øen er i Dag træfattig, men den var det endnu mere i forrige Aarhundrede. Nord for Huset var der som Regel et lille Jordstykke, der brugtes som Legeplads for Børnene, Tørreplads og til adskiltigt andet Formaal. Det kaldtes »æ Bank«. Syd for Huset var der enten en lille Have skærmet af et Tangdige med en Bukketornshæk, »æ Kalgo'r«, eller en endnu mindre langs Vinduerne og hegnet af et Stakit, »æ Vindego'r«. Havens Frugttræ var Hyld, dens Frugtbusk Stikkelsbær. Desuden fandtes der Grønkaal, der altid benævntes Kaal, Persille, Pastinakker, Gulerødder, Timian og Løg, men ikke saa moderne Grøntsager som Salat og Radiser. Blomsterne var Ambra, Tusindfryd og Krusemynte, og saa den yndige Rosenbusk, der nu næsten er udryddet paa Øen, med dens sødt duftende lyserøde og hvide Roser.

Kom man saa indenfor, var næsten alle Huse byggede efter samme Plan. En lille Forstue, »æ Framgulv«, og derefter i en Række mod Syd: »æ store Dons«, »æ lille Dons« og »æ Stow«. Store var ingen af dem, og lavt til Loftet var der, men de var som Regel meget hyggelige. Hollandske Fliser dækkede Ydervæggene og bag Bilæggeren. Den øvrige Del var malet. Af gode Møbler var der som Regel kun et stort Standur, og det havde ikke nær alle. Ellers Borde og Bænke, der ligesom Alkovernes Døre var pænt malede. I »æ lille Dons« var der saa sjældent Plads til mere end et Par Stole. Men i »æ store Dons« fandtes ofte en Dragkiste med smukke Ting paa fra fremmede Lande: Brogede Kopper, et lille Skib i en Flaske, Konkylier og Fotografier af unge Sømænd i hjemmelavede, udskaarne Rammer. I Døren mellem de to Stuer var der gerne i øverste Fylding et lille Kighul med Glas, der som et Fyrtaarn kunde vejlede Gæster, naar de om Aftenen kom gennem den forreste Stue, og Familien sad i den mindste for at spare det dyre Brændsel.

Væggene var prydet med Mindevers over afdøde, kranset af kunstige Blomster og indsat i Glas og Ramme, og med udskaarne og indrammede Skibe eller med Malerier af stolte Skibe med svulmende Sejl i Fart over et bølgende Hav og med en Underskrift, der fortalte enhver, der gæstede Hjemmet, at det var Briggen »Marie« af Aarhus, ført af Kaptajn Peter Jensen af Mandø. Over en af Dørene sad et Par blanke Messingbøjler, om Sommeren tomme, men om Vinteren bærende Husherrens Søkikkert. Paa Gulvet stod i hver Stue mindst een Spyttebakke, undertiden var den af Træ, undertiden støbt, meget ofte af blankpudset Messing, men altid udstyret med en lille tunget Serviet af Avispapir, dækket af et Lag

hvidt Sand. Gulvene var altid hvidskurede og sandstrøede. Ikke sjældent var der i en af Stuerne et lille indbygget Skab under Loftet med Glasdøre, »æ Glaashus«. Der stod Husets pæneste Kopper. I »æ Stow« var der ofte et Klædeskab og et Par buede Kister, »Ryggekister«.

Køkken, Spisekammer, Opvaskerum, »æ Bruhus«, og meget ofte et lille Værksted, »æ Timmerkammer«, optog Husets Nordside. De fleste Køkkener havde helt ned i Firserne aabent Ildsted, »æ Aaen«, nogle Steder endnu længere.

Indenfor denne Ramme levedes Øens Liv. Aaret var delt i to: Foraar, Sommer og Efteraar var Slidets Tid. Den korte Vinter var Festernes og Glædens Tid. Det var Tiden, hvor man nød Hjemlivets Lykke. Det var Gildernes, Brylluppernes og Forlovelsernes Tid.

Naar Foraaret nærmede sig, i Slutningen af Februar eller i Marts, drog Øens voksne Mænd som en Trækfugleskare fra Hjemmet. Nu kaldte Havet. De fleste drog til København, nogle til Aarhus eller Grenaa. De allerfleste af dem bemandede de smaa Sejlskibe, der besørgede Forbindelsen mellem Danmark og Island. Det var en farlig Sejlads, og mange, altfor mange satte Livet til i Nordhavets stormfulde Farvand.

Men allerede før de drog bort, havde Kvinderne taget fat paa Sommerens Slid. Det begyndte med at der blev »slaaet Hamme«, d. v. s. at man ude i Rønderne mellem Vadehavets Flakker stillede Ruser, »Hammer«, op til Fiskefangst. En Hamme bestaar af to lange Arme i V-Form, der enten bestaar af et langt Fiske-net sat fast paa smaa Pæle eller bare af et Risgærde, i den smalle næsten lukkede Ende af V-et er der en

Ruse. De to Arme breder sig favnende ud mod den tilbagegaaende Strøm. Med Højvande gaar Fisken op paa de flade Vader og gaar derpaa med faldende Vande i Nettet. Paa Lavvande gaar man saa ud og røgter Hammen*). Det lyder saa simpelt, men var et endeløst Slid. Fisken, der fangedes, var Rødspætter og Skrubber.

I Aarhundredets første 3 Fjerdedele var der Masser af Fisk. Hver Dag slæbte Kvinderne disse store tunge Dragter Fisk hjem. De blev rensed og saltet og derefter lufttørret. Først blev Familiens Vinterforraad sikret. Naar Rødspætterne, »Skulderne«, var tørret, blev de banket helt flade og lagt ned i Kister i Halm. De blev opbevaret paa Loftet og udgjorde sammen med Julegrisen og et Faar eller to Familiens hele Vinterforsyning af Kød og Sul. Ferskt Kød var en stor Sjældenhed. Men undertiden havde Mændene en Tønde saltet Torsk eller Helleflynder med hjem. Det var altid en Variation. Naar man havde taget sin egen Forsyning af Fisk fra, blev Resten solgt. Hovedparten gik til Ribe. Konerne bar den tunge Kurv med Fisk paa Ryggen. De gik den lange Vej, 16—17 Kilometer, til Ribe og derefter fra Dør til Dør og forhandlede Fisken. Ofte var de en hel Flok, naar de ved Aftens-tide vandrede hjem igen. Var de heldige, fik de Kurven med Fisk med en Vogn eller Baad til Ribe. Selv maatte de altid gaa. Enkelte, der selv havde Heste, pakkede en Vogn fuld af Fisk og kørte ned og forhandlede dem i de sønderjydske Byer. Turen gik til Haderslev, Aabenraa, ja, helt til Flensborg.

Helt ufarlige var disse Rejser med Fisk ikke. En Aften kom saaledes fem Koner vandrende fra Ribe

---

*) Se Fra Ribe Amt VIII 287 og XI 408.

med deres Kurve paa Ryggen. I Vadehavet mødte de Taagen, og trods stor Opmærksomhed og indgaaende Kendskab til Vejen kom de dog bort fra »æ Veder« (de Koste, der afmærker Vejen gennem Vadehavet). De gik nu en Tid i den Retning, de mente var den rigtige, men pludselig sagde den ene: »Vinden maa være sprunget, for nu kommer den fra en anden Kant end tidligere.«

»Nej,« sagde en anden, »det maa vi ikke tro. Det er dig, der ikke er ret vendt mere. Kan vi ikke stole paa Vinden, har vi slet intet at gaa efter. Lad os i Guds Navn gaa videre.«

Da de havde vandret længe, kom de til det Resultat, at de alligevel maatte være kommen ud af Kurs, ellers maatte de nu have været ved Annelbanken. Men var det Tilfældet, kunde hvert Skridt føre dem nærmere Dyb eller Bløde. De besluttede da at afvente Morgenens der, hvor de var. Men med Morgenens kom Floden, og de vidste nu slet ikke, hvor de stod. Derfor bandt de sig sammen med deres Forklædebaand, for at de ikke skulde blive skilt, om det skulde komme til Kamp med Bølgerne.

Da Morgenens gryede, stod de tæt uden for Øens Nordvestside. De havde altsaa holdt Kursen temmelig nøjagtig, men havde foretaget den sædvanlige Afdrift tilhøjre, som enhver kender, der har vandret i Mørke.

Enkelte af de Kvinder, der havde gjort den Slags Ture, levede endnu langt ind i dette Aarhundrede.

Fiskeriet fortsattes til langt ud paa Forsonmeren. Men længe før havde man taget fat paa Markarbejdet. Det begyndte med, at Faarene, der siden Oktober havde gaaet løse over hele Øen, blev sat i Tøjr.

Saa blev de smaa Marker pløjet, harvet og tilsaaet.

Alt Arbejdet udførte Kvinderne. Meget smaa Marker blev gravet. Det var haardt Slid fra tidlig Morgen til sen Aften. Ind imellem foretog man Vaskning og Klipping af Faarene, Ulden gemtes til om Efteraaret. Foreløbig havde ingen Tid til at spinde. Køerne kom ud, meget ofte radmagre og sløje. Men naar først Græsset kom, var der meget af det, og Dyrene fik snart Huld igen, selv om de hver Dag maatte trave langt for at faa Føden.

Saa tog man fat paa Høslætten. At svinge Leen var dog de flittige Kvinder for meget. Som Regel kom der hvert Aar nogle Mænd fra Fastlandet og slog sig ned paa Øen. De kaldtes Slættene og gik fra Hus til Hus og besørgede Høslætten.

Først tog man fat paa de smaa Tofter, derefter kom Turen til de højereliggende Marskenge, og i Juli—August tog man fat paa de lave Marskenge. Disse havde ofte en tyk Pels af Annelgræs, men da der skulde en meget lille Flod til at oversvømme dem, blev Græsset revet, saa hurtigt det blev slaet, og baaret sammen, læsset paa Vogn og kørt op paa Høvedøens Klitter, hvor det blev spredt ud igen og tørret og senere stakket. Det saa mærkeligt ud, naar store Dele af Klitterne i Eftersommeren stod dækket med en Skov af Høstakke. Men det havde kostet megen Sved og mange ømme Rygge, før Høet var naaet saa vidt. Paa de højere liggende Enge lod man Græsset ligge, indtil det kunde blive kørt hjem som Hø. Kom der en Stormflod i Høslætten, kunde det blive en Katastrofe for Øens Dyr. Saa maatte man bjærge endnu mere hjem fra de lave Enge. Undertiden gik man saa og masede med Høet helt til Oktober, slog Græs, rev og bar det i Kurve op paa lidt højere Terræn, hvor en Vogn kunde køre til. Den, der en Gang

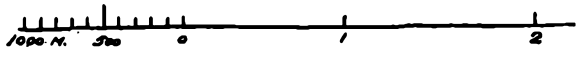
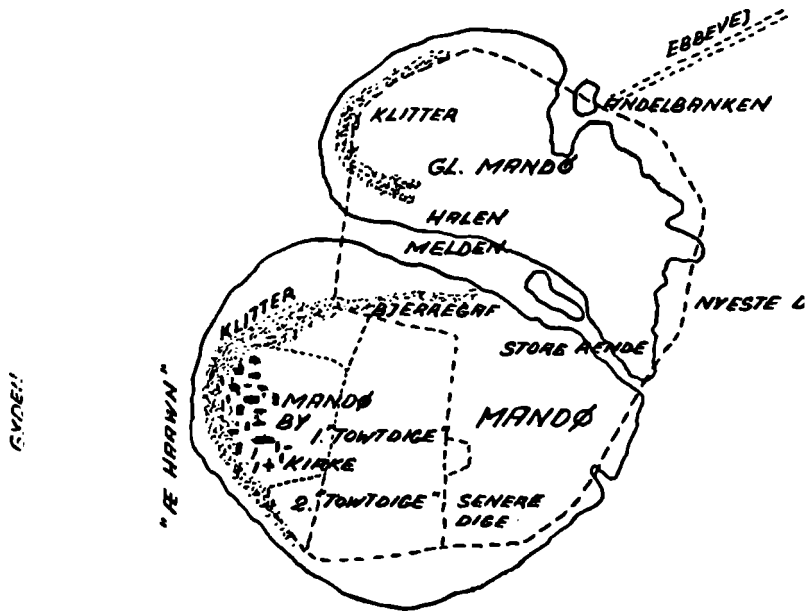
**Typisk Mandøhus. Det findes nu ikke mere, men er først
forsvundet for faa Aar siden.**

**Skipper fra Mandø ved Aarhundredets Midte.
A. M. Jørgensen.**

Mandø i forrige Aarhundrede.

Øen vokser stadig mod Vest, Nord og Øst. Det nye Dige befinder sig derfor ikke i Havet, men inden for den nuværende Kystlinie. — Kortet er tegnet af Villum Kann Rasmussen.

DYBET
STØRENDEN

V-VEDSTED
+ KIRKE

VEDSTED BÆK

HVIDING
+ KIRKE

1
5 KM

Gammelt Ægtepar, Hans Bundesen og Marie Kathrine. Hans Bundesen sejlede paa Grønland og havde maattet overvintre deroppe. Isen hindrede Sejladsen ud af Fjorden, og Mandskabet maatte fordeles i Grønlændernes Hytter. Fra den Tid talte han undertiden Grønlandsk til Glæde for Børnene paa Mandø. Det vakte naturligvis stor Glæde og Overraskelse, da han kom hjem.

har været med til at »køre op«, ved, hvor forfærdelig tungt vaadt Annelgræs er.

Ind imellem fik man Tid til at høste og bjærge Kornet fra de smaa Marker. Lammene blev vasket og klippet, og noget senere blev det Faarenes Tur.

Naar Høet fra de højere Marskenge paa Gammel-Mandø var bjærget, slap man Kreaturerne løs. Under Hyrdens Kommando drev et Par Drenge hver Dag hele Hjorden over til Gammel-Mandø. Hyrden var i mange Aar en gammel Pige. Drengene maatte stille paa Omgang, men de fleste vilde gerne med »Store Ann«. Hun gik i Mandfolkebukser og Søstøvler og kommanderede lige godt med Køer og Drenge. — Naar det sidste Hø var kørt hjem fra Klitterne, og Køerne taget paa Stald, blev Faarene sluppet løs. Nu passede de praktisk talt sig selv til Jul, og blev det en mild Vinter, kom Bederne slet ikke i Hus. Om Natten sov de sammen i store Flokke i Klitterne, om Dagen søgte de ud til alle Øens Yderkanter, hvor der altid var Græs at finde. Som med saa meget andet paa Øen havde man indrettet Løsgangen med et lovbundet Fællesskab. I Forholdet til Antallet af Faar, man var Ejer af, havde man Pligt til at være Markmand et vist Antal Dage hver Vinter. Saa havde man Ansvaret for, at Faarene blev drevet op i Klitterne hver Aften, før det blev mørkt, noget, der som Regel var let. Faarene længtes selv efter det lune Natterkvarter i Klitterne. En Liste, der hed »Faareseddelen« eller »Markmandsseddelen«, blev sendt fra Hus til Hus. Paa den var noteret, hvori Markmandens Pligter bestod og hvilke Dage, der var ham paalagt.

At Husets Kvinder under alt dette ogsaa skulde have Tid til at malke, kærne, lave Ost, brygge Øl, bage Rugbrød, lave Mad, væve, sy og stoppe var na-

turligvis en Selvfølge. De maatte ogsaa bistaa, naar Køerne kælvende, og købslaa med de Handelsmænd, der kom til Øen for at købe deres Lam og Kalve. Man havde ingen anden Form for Selskabelighed om Sommeren end den at hjælpe hinanden ved Høet og Faarevaskningen og saa eventuelt en Barsedaab eller en Begravelse.

Men endelig var den lange slidsomme Sommer forbi, og man kunde snart vente Husets Herre og voksne Sønner hjem, men først var der endnu et Par Ting, der skulde ordnes. Kvinderne skulde have deres eget Tøj i Orden, og der skulde laves et Forraad af Garn. Bedstemors Rok havde længe snurret, nu tog ogsaa Mor og de voksne Døtre fat. Smaa Piger maatte op i den tidlige Morgen for at karte en Time eller to, inden de skulde i Skole. Og der maatte kartes igen om Aftenen. Men nu var Børnene jo ogsaa fri for at slæbe med Faarene. Hele Sommeren havde de daglig maattet trække dem fra de fjerneste Marker og hjem til Byen for at vande dem, thi Brønde med Ferskvand fandtes selvsagt ikke uden for det lille Dige.

Og saa begyndte man at vente og længes, under tiden forgæves, efter de hjemvendende. En skønne Dag begyndte Trækfuglene at vende hjem. Et Par af de unge kom vadende fra Fastlandet. Maaske var det efter deres første Rejse, og de havde en Verden af Oplevelser bag sig. En anden Dag kom en Vogn kørende med en Skipper og maaske Hovedparten af hans Mandskab. Man hyrede meget gerne Landsmænd, d.v.s. Folk fra Øen. Ude i det fremmede var Fanniker og Rømøboere dog ogsaa Landsmænd..

Blev det Stormvejr og Højvande, kunde det hænde, at der blev tændt et Baal paa Stranden ved Vester Vedsted. Saa vidste man, at der var en eller flere, der

ønskede en Baad. Som oftest kunde man regne ud, hvem det var. Hele Byen var jo à jour med, hvem man kunde vente. Men enten man vidste, hvem det var eller ej, skulde vedkommende hjem saa hurtigt som muligt, og saa snart Vejret stilnede af, blev der blusset fra »æ Bavns Bjerre« Syd for Byen til Tegn paa, at nu kom der en Baad.

Saa snart Mændene var kommet hjem, tog Kvinderne fat paa at vaske og reparere deres Tøj og eventuelt sy nyt Undertøj til dem. Mændenes Vinterarbejde bestod for en stor Del i at strikke. I de faa Maaneder, de var hjemme, strikkede de hele Familiens Forsyning af Strømper, Vanter, Halstørklæder og Uldtrøjer. Desuden reparerede de Kø og Faaretøjr, lavede Klaptræer, Tøjrepæle og Køller, lavede nye River og satte Tænder i de gamle. Og saa skulde Stranden jo ogsaa passes. Den blev flittigt afsøgt, og der »strandedes« den Gang meget mere end nu.

Nogle havde Kroge ude i Renderne og skaffede paa den Maade fersk Fisk til Huse. Andre slog sig sammen og gik til Havs med en lidt større Baad og fiskede Hvilling. I godt Vejr gik man ud med smaa Baade og tattede Bakskuld (Ising). De blev saltet, tørrét og røget over Annelhø. De ristedes paa Tørvegløder og smagte herligt.

Undertiden hittede et Par paa at tage en Vogn og køre ud til »Gyden« paa Lavvande og hente et Læs Blaamuslinger. Saa stod den paa »Skælfisk« over det meste af Øen.

Heller ikke Mændene havde Udsigt til at blive arbejdsløse i den korte Vintertid.

Ethvert afsides Samfund har sin særegne Kultur. Man skal vist ikke opholde sig længe paa Mandø, før man er klar over, at det for Samfundet ejendommelige dér er Fællesfølelse og Enighed.

Man er fælles om Sorger, Glæder og Fornøjelser. Man ved praktisk talt alt om hinanden. Og man lever i en forbavsende Enighed. Der kan komme smaa Skærmydsler. Man kan skændes lidt, dog ikke tit. Men det trækker sig hurtigt i Lave igen. Egentlig Uenighed kendes ikke. Saavidt vides, har der aldrig været et Sagsanlæg mellem Beboerne. Man føler sig som en stor Famlie, der altid holder sammen, hvis nogen ude fra vover at træde en over Tærne eller se en over Hovedet.

Men denne Solidaritetsfølelse har sin Rod i Fortiden.

Ogsaa i forrige Aarhundrede havde man Sorger og Glæder fælles.

Fællesskabet mødte det lille Barn ved dets Indtrædelse i Verden. Hele Øen var klar over, naar omtrent den nye Verdensborger kunde ventes. Var den lille ankommen, saa var Nyheden over hele Byen før Aften. Men skulde der være nogle, der ikke havde hørt det, saa fik de det i hvert Fald at vide næste Dag, naar et Par pyntede Smaapiger gik fra Dør til Dør og afleverede en Remse, der lød omtrent saaledes: »Vi skulde hilse fra Mor og sige, at hun har faaet en lille Dreng, og om I vilde være saa venlige at komme og se ham.«

Saa begyndte Barselvisitterne. Konerne, der aflagde Besøg, medbragte altid Mad, den saakaldte Barselpotte. Det var næsten altid Hønskødsuppe eller Sødsuppe med en Overdaadighed af Svedsker i. Som Regel blev der paa den Maade Mad nok til alle Fa-

miliens Medlemmer i den Tid, Moderen laa, til stor Lettelse for den gamle Bedstemor, der forestod Husførelsen.

I Aarhundredets første Halvdel blev Barnet allerede døbt den følgende Søndag, og derfor maatte man straks til at finde et Navn til det. Der var fire Bedsteforældre, der skulde kaldes op, og ofte en afdød Onkel, undertiden ogsaa en Tante. Man fulgte da den Regel, at de afdøde blev først opkaldt. Boede Forældrene sammen med det ene Par Bedsteforældre, saa blev disse opkaldt før det andet Par. Havde de unge overtaget Hus og Jord hos et gammelt, barnløst Ægtepar, der saa var paa Aftægt, kaldtes disse Bedsteforældre (man sagde Oldefar og Oldemor. Virkelige Oldeforældre kaldtes Old-Oldeforældre) og skulde først nævnes op. Men saa havde man jo faaet seks Navne til Brug for Børnene. Hed begge Bedstefædre f. Eks. Jens, skulde de alligevel begge kaldes op. Man klarede sig saa ved at give det ene Barn Morfaderens Efternavn ogsaa. Saaledes kunde to Brødre komme til at hedde henholdsvis Jens Pedersen og Jens Hanssen Pedersen. Den sidste kaldtes da af alle fra sin spæde Barndom Jens Hansen. Paa samme Maade kunde en Familie have baade en Mette og en Mette Marie.

Saa skulde der vælges Faddere. Var det Farmor, der blev opkaldt, saa skulde en Faster bære Barnet. Alle Faddere kaldtes Barnets Gudfædre og Gudmødre. Den egentlige Gudmor var oftest en gift Kvinde, de øvrige kvindelige Faddere, som Regel to, var altid ugifte. De mandlige Faddere var ofte ældre Mænd. Blev Barnet døbt om Sommeren, var der jo heller ikke andre hjemme. Ikke saa sjældent laa Moderen endnu til Sengs, naar Barnet blev døbt, saa noget

Gilde blev der ikke, men en Maanedstid efter holdt hun sin Kirkegang, og saa holdt man Barselgilde. Dette indledes med, at Smaapigerne maatte af Sted igen. Lørdag Eftermiddag gik de fra Hus til Hus og indbød alle gifte Koner. Indbydelsen lød omtrent saaledes: »Vi skulle hilse fra vor Mor (Moster Anna Katrine eller Mette til Jens Andersens), om du vilde komme og følge hende til Kirke i Morgen.« Samtidig var en Voksen ude at indbyde de egentlige Gæster til Barselgildet.

Næste Morgen kom saa en Del af de indbudte Koner. De blev beværtet med Kaffe, og medbragte hver en Fireskilling som Offer til Præsten. I Hjemmet fik de udleveret endnu en Fireskilling, det var til Degnen. Var der kommen mange Koner, var det ikke saa lille en Udskrivning, men det regnedes for en Ære at komme til Kirke med stort Følge. Alle Kvinderne kom ind i Kirken i samlet Flok, Barselkone forrest med en ældre Kone ved Siden. Man brugte Udtrykket, at den eller den gik ved hende. Efter Prædikenen gik alle Kvinderne op og ofrede til Præst og Degn. Om Eftermiddagen holdt de lykkelige Forældre, der ofte repræsenteredes af Moderen alene, Gilde for Fadderne og den nærmeste Slægt.

I sidste Halvdel af Aarhundredet udsatte man Daaben til Moderens Kirkegang. Men man holdt fast ved den gamle Skik, at en anden skulde holde Barnet over Daaben, en Skik, der først er ophørt et Stykke ind i dette Aarhundrede.

Lige fra den spæde laa i Vuggen, var det regnet ud, hvem der en Gang skulde konfirmeres sammen. De kaldtes Kammerater og skulde holde sammen i Leg og Fornøjelser, hvad de meget ofte gjorde saa trofast, at de tilsidst giftede sig med hinanden.

Af et Hold Kammerater blev der altid et eller flere Par Ægtefolk.

Tidligt meldte Arbejdet sig for de smaa. Allerede før de kom i Skole maatte de lære at flytte Faarene, hente Køerne hjem fra Marken, være med til at gøre Fisk i Stand og karte Uld. Ved Seksaarsalderen begyndte Skolegangen, og snart maatte Drengene ogsaa lære at strikke, og det var et almindeligt Syn om Vinteren at se smaa Drengene gaa i Byen med en Strikkestrømpe under Armen. Havde man været saa uheldig, at Mor havde maalt Længden paa den, inden man gik, og man ikke fik Tid til at strikke, fordi man kom til at spille Kort eller kom til at se paa Kammeratens Bur med Irisker, han selv havde fanget, eller prøve hans nye Kridtpibe, som det godt kunde gaa an at ryge Mos i, saa var der ingen anden Udvej end at strække Strømpen over den nederste Halvdør, før man gik ind.

For Børn som for Voksne var Sommeren et Slid. I Skole den halve Dag og i Marken den anden halve. Køerne skulde ud og hjem, Faarene trækkes lange Veje for at vandes. Der skulde rives Hø og samles »Kassen«, d. v. s. tørret Faaregødning til Brændsel. Smaa Piger og Drengene med et stort Forklæde bundet om Livet til at samle i gennemsøgte Marken Stykke for Stykke og samlede det kostbare Brændsel op. Det var et uendeligt kedsommeligt Arbejde, hvis største Lyspunkt var, at man tit var saa heldig at finde en Lærkerede, og saa gik en halv Times Tid let med at kæle for de smaa Unger. Led det hen mod Middag, og man var saa heldig at arbejde paa en Mark, hvorfra man kunde se Hjemmet, kastedes der mange længselsfulde Blikke hjemefter for at se, om Mor ikke snart fik hængt »æ Sjøwer« ud til Tegn paa, at nu

var det nok for i Dag, nu maatte man komme hjem til »Onnen«. »Æ Sjøver« var et Haandklæde, der fastgjort til en Rive blev lagt op paa Taget. Det kunde ses meget langt og blev altid brugt til at kalde Familiens Medlemmer hjem fra Marken med. Andre Ure end det store Stueur fandtes ikke i Huset.

Om Søndagen og i Stormvejr var Vesterstranden, »æ Ha-awn«, Børnenes kæreste Legeplads. Ved denne aldeles ufarlige Strand kunde man altid finde noget spændende.

Omsider var den slidsomme Del af Aaret gaaet. Faarene var sluppet løs, og den forjættede Vinter med alle dens mange Fornøjelser kunde begynde. Først kom den glade Dag, da Far eller Storebror kom hjem, og man var med til at pakke Skibskiste og Køjesæk ud. Hvad for Herligheder kunde der ikke være i den: Engelske Skibskiks, Hamborgerkringler og de stenhårde Skonrogger (Rugtvebakker). Og hvad mon der var til Mor? Det kunde være saa meget: Kjoletøj eller en Stabel fine engelske Tållerkenner, et Par Fade eller et Par Lysestager af Messing, maaske Nips til Dragkisten, maaske et Par »engelske« Hunde af hvidt Porcelæn med forgyldte Snuder og Poter og en lille gylden Lænke om Halsen.

Var Rejsen gaaet til Østersølandene, var det nok russiske Træskaale og smaa lakerede Træskeer til Flødekummen.

Og noget var der nok ogsaa til een selv. Kniv eller Skøjter til Drengene og brogede Silketørklæder til Pigerne.

Og om Aftenen kom Naboer og Slægt paa Besøg, og Børnene sad stille i Krogene og hørte spændende Historier om Sommerens Oplevelser. Og Navne som Riga og Akureyri, Leith og Falmouth, Dover og Ham-

borg faldt saa selvfølgelig i de voksnes Mund. Og Drengene lovede sig selv, at bare de var »afhørt« (konfirmeret), saa skulde de ogsaa ud til alle disse spændende Steder. Hvis Storebror havde været borte et Par Aar, var det endnu fjernere Egne, der blev nævnt. Pernambuco og Buenos Ayres, Singapore og Shanghai, og Gaverne var smaa fine, lakerede, perlemorsindlagte Æsker med Laager og Skuffer, hvis han da ikke var en »Swalker«, der kom hjem uden Penge og de gode Køjeklæder, han var udstyret med. Men den Slags var der nu forbavsende faa af.

Naar Julegrisen blev slagtet, var det ogsaa en stor Dag. Saa fik man sorte Pølser til Aften, og det gæntog sig flere Dage i Træk. Og Mor kogte en stor Gryde Sylte, der blev fordelt i en Række smaa Kummer. Hele Familien og Naboerne skulde smage. En Underkop blev lagt over, det hele bundet ind i et Tørklæde, og saa trippede en lille stolt Unge afsted. Det var en stor Fornøjelse at »bære Sylte ud«. Man blev modtaget med Smil og Tak og fik altid noget til Gengæld, et Par Svedsker, en Haandfuld Rosiner eller et Stykke Kandis. Og saa hjem efter den næste Skaal. Og man fik jo da ogsaa en Skaal Sylte igen, naar de andre slagtede.

Nu var der Tid til Leg, og i maanelyse Aftener samledes Børnene mellem Husene og legede »Saltebrød« (Sidst).

En Dag kom den første Sne, men den fik man ikke Tid til at glæde sig over, for nu skulde Faarene samles og vænnes til at komme hjem om Aftenen. Hele Byen var paa Benene, der var en Brægen og Løben i alle Klitter. Drengene løb om Kap med rapfodede Beder og fangede dem tilsidst, og Smaapiger gik omkring med et Stykke Brød i Haanden og søgte at

komme paa Talefod med deres Kælelam fra i Sommer. Gamle kloge Faar lod sig let fange, eller søgte selv hjem til Døren. De huskede meget godt den lune Sti og det gode Hø fra i Fjor.

Blev Sneen liggende, kom de lave, brede hjemmelavede Slæder frem næste Dag, og snart genlød Klitterne af Raab og Hujen, der i maanelyse Aftener fortsattes til Sengetid.

Og saa kom Julen. Julegaver og Juletræ var ukendt. Først ned mod Aarhundredskiftet kom det i Brug. Men Juleaften var alle Børn med i Kirke. Og Kirken var et Fepalads. Det straaledede ud over Kirkegaarden. Aah, at noget kunde være saa straalende lyst. Fire Rækker Stearinlys ned gennem Kirken og Lys i de smaa Kroner og paa Skibene under Loftet, og Lys i de to store Alterstager og i de smaa Stager paa Prædikestolen, og man vidste ogsaa godt, hvem der i Aar havde smykket Kirken med Lys. Og som dog voksne Mennesker kunde synge. Ja, saa prædikede Præsten Jo ogsaa, men man kunde da se paa Lysene imens. Og saa gik man hjem fra Kirke, og Stjernerne straalende, og Sneen knirkede saa morsomt under Fødderne, og alle Mennesker sagde »Glædelig Jul« til hinanden, og det var glædelig Jul. Bagefter spiste man Juleaftensnadver, altid Flæskesteg og Medisterpølse. Og tilsidst spillede man Terninger om Pebernødder. Og saa var det Jul i mange Dage med Leg og »Besøg«, d. v. s. Gilder, og saa kom Nytaarsaften. Alle Børn maatte hele Byen rundt og ønske glædeligt Nytaar. I større og mindre Flokke drog de fra Dør til Dør, skød Nytaar ind med smaa Knaldbøsser og kom ind og raabte i Munden paa hinanden: God Aften og glædeligt Nytaar! Saa fik de hver et Par Kager, og hele Flokken drog til næste Dør. Naar man havde været hele

Turen rundt, skiltes man og gik hjem til Nytaarsnadver, og de større Børn gik med i Kirke.

Nytaarsmorgen stod man tidligt op, for da skulde man ønske Slægt og Naboer godt Nytaar endnu en Gang. Igen knaldede de smaa Bøsser, men denne Gang sagde man: God Morgen, glædeligt Nytaar og Nytaarsgave! Saa maatte Familien af med en Gave. Det var en Fireskilling, senere en Ti eller Femogtyveøre.

Var der Bryllup, saa havde Børnene kun en meget lille Chance for at blive indbudt, men det var ogsaa en stor Fornøjelse at staa udenfor de utildækkede Vinduer og se paa Stadsen, særlig paa Brudedansen. Og bagefter kom der en eller anden ud med en Skaal eller Kurv med Julekage. Alle skulde mærke, der var Gilde paa Øen.

Dengang som nu blev der danset meget. Saa maatte da Børnene ogsaa have et Bal. Balsalen, der bare var en Stue og altid kaldtes »æ Daansstow«, blev lejet billigt. Spillemanden spillede den Aften for ekstra nedsat Takst. Men helt gratis kunde den store Fornøjelse jo ikke blive. Derfor maatte et Par af de større Drengene ud et Par Dage i Forvejen og samle Midler ind. De begav sig i Vej med en stor Kaffedaase og en do. Pengepung. Hver af de danselystne maatte erlægge en Skefuld Kaffe og en Femøre. Brød til Kaffen tog man selv med.

Satte det ind med rigtigt Frostvejr, var alle Børn paa Isen om Aftenen. Fra Østsiden af Øen strakte et Net af Render sig helt op i Nærheden af Byen. Der løb Drengene paa Skøjter, og Pigerne gled paa deres Træsko.

Dagen før »Pejrsawten« var der livligt i Klitterne. Alle Børn rev tørt Hjelme sammen og stoppede det i Sække. De blev baaret eller trillet ned paa det lille

Dige, i Aarhundredets sidste Tiaar ned paa Midterrampen paa det nye Dige (nu det gamle). Var man heldig, fik man et Par Tjærepose foræret, og naar Mørket faldt paa, lavede man et vældigt Baal. Man stegte Baksuld og Kartoffler i Baalet. Undertiden kom en Flok unge til, og tilsidst vandrede man hjem i Flok, næsten altid syngende. Paa Kongens Fødselsdag blussede man igen, og denne Forestilling fandt jo i en hel Menneskealder Sted den 8. April. Det hed og hedder endnu at »brænde for Kongen«.

Valborgs og Sct. Hansblus kendtes ikke.

Saa kom Fastelavnen. Da slog man Katten af Tønden. Kammerater skulde slaa Katten af Tønden sammen. Den Skik kunde ikke brydes. Tre Søkende gik tre forskellige Steder for at slaa Katten af Tønden, medens den fjerde maaske havde Gilde hjemme.

Det gik paa Omgang. Et Aar hos en, et Aar hos en anden af Kammeraterne. Man mødte lidt over Midtdag, og hver havde en lille Kurv eller et Tørklæde med en Fastelavnsbolle i. »Katten« var en revnet Krukke paa en Stang ude paa »Banken«. Man fik et Tørklæde for Øjnene, blev svunget rundt og fik en Stok trykket i Haanden. Man maatte slaa tre Gange. Var man saa heldig at ramme Katten, blev en ny sat op. Bagefter gav Konen i Huset Kaffe med Æbleskiver, og man spiste sin Bolle til.

Dermed var Vinterens Festligheder som Regel forbi. Allerede til Paasken var man midt i Fiskeriet. Men naar Terner og andre [Strandfugle lagde deres Æg, skulde der dog være Tid til »at lede om Æg«. Det var en stor Fornøjelse, og det gav et kærkomment Tilskud til Husholdningen.

Saadan gik Aarene, og en skønne Dag var Barnet fjorten Aar og skulde konfirmeres. Naar Skoledagen var forbi, samlede man i Præstegaarden. Ellers kendte man jo nok Præsten. Han havde været ens Lærer, og man havde aldrig haft andre.

Den Vinter, man gik til Præst, gik man til Kirke hver Søndag og maatte ikke gaa til Dans. Konfirmationen fandt altid Sted den første Søndag i Februar. Bagefter fortsatte man Skolegangen som sædvanlig. Men efterhaanden som Drengene fik Hyre, forlod de Skolen. I Aarhundredets første Halvdel var det almindeligt, at Drengene blev taget ud af Skolen de sidste to Somre før Konfirmationen for at sejle med »Baadmænd«, d. v. s. Lægterførere, i de nærmeste Farvande.

Konfirmationen var højtidelig, men Gaver og Gilder kendtes ikke. Drengene fik nyt Tøj, der var syet til at vokse i. Efter at Nationaldragten var aflagt (i 40'erne og 50'erne) stod Pigerne Konfirmand i lyse, brogede Sirtseskjoler. Først i Slutningen af Halvfjerdserne kom den sorte Kjole i Brug.

Noget senere begyndte man at lave et Sammenskudsgilde for Konfirmanderne med Forældre og Søskende. Det blev efterhaanden meget overdaadigt med Bal og Masser af Mad og kaldtes »Konfirmationsbryllup«. Ved Aarhundredets Slutning samlede Konfirmanderne uden Forældre i al Beskedenhed i et af Hjemmene om Aftenen til en Kop Kaffe.

Naar denne sidste Vinter i Skolen var gaaet, var Barndomstiden forbi. Nu blev man regnet med til de unge, fik andre Fornøjelser og andre Pligter.

Drengene fik en Skibskiste og en Køjesæk, Mor sørgede for Køjeklæder og Tøj, Far for en Hyre. Den lille Mandødreng kom altid første Aar ud med en

Mandøskipper. Pigernes Arbejde blev ikke saa meget forskelligt fra tidligere Aars. Dog var det almindeligt, at de den første Sommer begyndte at væve Lærred. Senere kom saa sværere Vævearbejde til, stribet Bomuldstøj til Skjorter, ternet og stribet til Dyner og Pudevaar og tilsidst Vadmél.

Om Efteraaret kom Drengene hjem igen. De fyldte nu mere i Konfirmationstøjet, røg aabenlyst Pibe og sagde »jeg«.

En Uge før Jul gik to af de Drenge, der sidst var blevet konfirmeret, fra Hus til Hus og spurgte, hvor mange Lys hver Familie vilde give til Kirken Juleaften. Antallet, 1 eller 2, blev noteret paa en Liste, og man fik Besked paa at bringe dem til Kirken Juleaftensdag om Morgenen. Drengene var der saa og tog imod dem og satte dem i de mange smaa Lyseholdere. Efter Jul gik de rundt med de tiloversblevne Stumper og delte dem ud i Forhold til det, man havde givet.

Fra de unge Sømænd kom hjem, og til de rejste igen, levedes der et muntert Ungdomsliv paa Øen.

Om Aftenen gik man to-tre i Følge og med den sammenrullede Strikkestrømpe under Armen paa Besøg i Familier, hvor der var unge Piger, helst til »Kammeraterne«. Saa blev der strikket, røget, snakket, sunget og fortalt, mens Karterne gik, og Rokken snurrede. Trakteret blev der sjældent. Havde man et Sted svært ved at holde Forsyningen af Garn vedlige til de flittige Strikkepinde, inviterede man til et Kartegilde. En Flok Piger stillede om Eftermiddagen med deres Karter og hængte i. Om Aftenen kom saa mange unge Mænd selvbedt, som Stuen kunde rumme. Det var ikke ret mange. Ud paa Aftenen blev der saa serveret Nadver til hele Bundtet, som oftest Lobecoves.

Man havde arbejdet flittigt med Karter og Strikkepinde hele Aftenen og heller ikke glemt at bruge Munden til Løjer og Skæmt. Men nu maatte man passe paa at holde Dørene laaset, for det var en yndet Spas, at de, der ikke havde kunnet komme med til Gildet, stjal Nadvergryden, helst naar man sad og spiste det første Fadfuld. Det gav Anledning til megen Opfindsomhed og megen uskyldig Fornøjelse. Viste det sig helt umuligt at komme ind ad Stalddøren eller gennem en Faaresti eller ind paa Loftet og ned ad Trappen, kunde man jo ogsaa liste sig op paa Taget og stoppe Skorstenen, eller man kunde stoppe en Visk Halm i Udløbet fra Køkkenvasken, saa kunde de derinde se, at der blev da lavet noget.

For Resten kunde man snakke om saa meget saadan en Aften. Som nu ved det Kartegilde, hvor de unge var kommen til at diskutere, hvem der var mest modige, Mænd eller Kvinder, og tilsidst besluttede at lade det komme an paa en Prøve. Karlene skulde tage Pigerne Sjal og gaa op og lægge sig i Kirkens Vaabenhus, hvorfra Pigerne saa senere skulde hente dem, om de da turde, det sidste var Karlene nu ikke saa sikre paa.

De drog i Vej med Tøjet, men var ikke rigtig dristige ved at gaa ind i Kirken ved Aftenstide. I Stedet lagde de sig ude paa Kirkegaarden bag hver sin Gravsten for at forskrække Pigerne, naar de kom. Lidt efter kom de og beviste deres Mod ved straks at gaa ind i Kirken. En af de unge Mænd havde faaet godt Blus paa Piben, og det var Mening, at den ligefrem skulde lyse for rigtig at forskrække Pigerne. Pludselig væltede et Vindstød det Kors, han laa bag ved, og med et Skrig satte han i et vældigt Spring over Kirkegaardsdiget og havnede blødt og godt der, hvor

der endnu i vore Dage findes en Mødding. Den Historie havde man Fornøjelse af længe efter.

Var det godt Vejr Søndag Eftermiddag, spillede de unge Mænd Langbold. I maanelyse Søndagsaftener legede hele Ungdomsflokken »To Mand frem for en Enke« (»Enkepar herut«) eller »Gaas, Gaas, Gase« (»Bank o æ Ryg«). Var det mørkt, samledes man i en Stue og legede »Grimumm«, d. v. s. Blindebuk, eller »Trælærken« eller andre yndede Selskabslege. Tit blev der danset. Dansestuen var lille. Der kunde som Regel kun være fire Par paa Gulvet ad Gangen, derfor dansedes der paa Skift. Efter et vist Antal Danse frembragte Spillemanden en skærende Tone paa sin Violin: »Hviss—«, og saa maatte næste Hold paa Gulvet.

Man begyndte Dansen tidligt paa Aftenen, gik hjem ved 9-Tiden for at spise Nadver. Meget ofte skulde Pigerne ogsaa malke. I den Timestid, de unge var borte, dansede de store Børn tit. — Der blev drukket en Del Kaffe og Brændevin i Dansestuen. Ud paa Natten kom »Skaalen« ind. To Mand kom syngende ind fra Køkkenet med en Bakke med Kaffe-punse imellem sig. De holdt den højt løftet og sang:

»Hal ud i Læ, du liden Stalbroder,
 jeg drikker dig til,
 og drik som du vil,
 saa kommer der ingen i Klammer og Trætt
 i dette vort Lag.
 Og Skam faa den som ikke
 vort Selskabs Skaal vil drikke,
 Hurra, Hurra, den Skaal var brav,
 drik den aw.«

Imens var Pigerne sprunget op, havde taget hindaanden i Hænderne og dansede i en bølgende Kæde

ud og ind i Stuen, mens de sang en lang, skiftende Remse. Naar Spillemanden havde faaet sin Puns, faldt Violinen ind i Melodien, og snart gled de unge Mænd ind i Kæden ogsaa. Naar Remsen var sunget til Ende, spillede der altid en bestemt Melodi, som nogle af de dansende sang til:

Vore egne Piger derhjemme,
dem kan vi ej forglemme,
fordi de Roser bær,
helst den, som du har kær . . .
Forinden vi begiver os ombord,
vi sige vil et Afskedsord:
Og hør, I Piger smaa,
gid det jer vel maa gaa.

Den Dans skulde man danse med sin Kæreste, om man [havde en, ellers med sin Søster eller i Mangel deraf med en »Kammerat«.

Dansen varede til langt ud paa Natten. Det kunde hænde, at Kavalererne under Indflydelse af Kaffe-punserne blev lidt søvnige, men saa sprang nogle af de raske Piger ud paa Gulvet, greb hinanden om Livet og valsede rundt, idet de sang:

Hejdilit, vore Karle er træt',
vore Piger er let' . . .

og saa gik Dansen igen med Tramp og lystige Raab og Haandklask i Loftsbjælken.

Baade Nytaarsaften og Nytaarsmorgen gik de unge Mænd omkring og skød Nytaar ind. De gamle Forladere dundrede mellem Husene. Man gik ind og ønskede glædeligt Nytaar, blev trakteret med Punse, undertiden ogsaa med Kaffe og Smørrebrød, og tit trak man hjem med en Bjørn baade om Aftenen og om Morgen.

I Vintertiden stiftedes Forlovelserne. De fleste for-

lovede sig meget tidligt, og lange Forlovelser var almindelige, 6–7, undertiden 10–11 Aar. Ringe veksledes ikke før kort før Brylluppet. Man takkede, d. v. s. sagde Ja og Tak til de drillende Lykønskninger, og Brudens Forældre inviterede Brudgommen til Aftenkaffe. Det kaldtes Jagilde.

Naar den muntre Vinter var forbi, kaldte Arbejdet atter. Enkeltvis eller i smaa Flokke drog de unge Mænd bort. De gik tilfods til Ribe, undertiden helt til Kolding. Derfra gik Rejsen videre til København for at søge Hyre, om man da ikke var saa heldig at faa Hyre med en Landsmand. Saa rejste man sammen med ham og undertiden endnu flere Skibskammerater. Skulde de unge ud paa egen Haand, og det skulde de tiest, gik de som sagt tilfods i det mindste til Ribe. Pigeflokken fulgte dem til »æ Bjerregaf«. Der kyssede man hinanden og sagde: »Tak for i Vinter og en god Sommer!« Et vigtigt Skel i Aaret var naaet. De glade Kammerater maatte skilles. De unge Mennesker higede ud mod nye Eventyr paa fremmede Strande, de unge Piger vendte tilbage til Sliddet, og mens de viskede en Taare af Øjet, tænkte de allerede paa og glædede sig til næste Efteraar.

Det var sjældent, at nogen giftede sig udenfor Øen. Naar de gamle fortalte om en eller anden, der havde giftet sig med en »fremmed«, rystede de paa Hovedet og tilføjede, at han var nok heller ikke rigtig lykkelig. En Del af de unge Piger tog Tjeneste paa Fastlandet, og det kunde hænde en sjælden Gang, at en giftede sig der, men saa vendte hun næsten altid hjem til Øen med ham. Der var jo altid Brug for »Slætere« og »Tærskere«.

Meget Udstyr samlede Bruden ikke. I de sidste Par Aar før Brylluppet vævede hun en Del Lærred til La-

gener og Haandklæder og desuden Femsyld, det nu saa kostbare Olmerdug, til Dyner. Fjer blev det Brudgommens Sag at skaffe enten paa Grønland eller Island eller fra Vinterens Jagtudbytte.

Det var sjældent, at det unge Par selv satte Bo. De fleste tog Ophold hos hans eller hendes Forældre eller hos et gammelt, barnløst Ægtepar. De overtog saa altid Ejendommen, og de gamle gik paa Aftægt hos dem. Det var jo den eneste Maade, hvorpaa man den Gang kunde sikre sin Alderdom. Da ikke saa faa unge Mænd satte Livet til paa Søen, blev der altid Piger tilovers. Disse gamle Piger gik tit ind til en trist Lod. Nogle blev gaaende i Hjemmet hos en Søster eller Broder, levede lykkeligt med dem og deres Familie og arbejdede for dem, men de fleste fik en Slags Aftægt ved deres Hjem: en Stue og en Smule Køkken og Jord til et Par Faar. Saa maatte de ernære sig ved at fiske, spinde og væve, tit fattigt og kummerligt nok.

Var endelig Bryllupsdagen bestemt, begyndte de store Forberedelser. De fleste Bryllupper holdtes i Januar, undtagelsesvis i December eller Februar, og altid paa en Torsdag. Det skulde nøje regnes ud, hvem der skulde med, at man ikke kom til at fornærme nogen. Den nærmeste Slægt og Brudeparrets »Kammerater«, samt Naboerne var selvskrevne. Derefter maatte man sørge for at byde lige langt ud til alle Sider af Familien. F. Eks. kunde man ikke indbyde nogle af Forældrenes Søkendebørn og ikke andre. Det var et helt Studium, for det var jo begrænset, hvad de smaa Stuer kunde rumme.

Men endelig var Listen færdig.

I første Halvdel af Aarhundredet lavede Brudeparrets Mødre Maden og deres Søkende vartede op; se

nerne blev nogle Koner bedt til at være »Køksee«, men det blev længe ved at være Skik, at de unge i Familien skulde varte op. Som Regel var der 4 Brudepiger og 4 Skænkerne. Et Par af de sidste var lidt ældre gifte Mænd.

Dagen før Brylluppet samledes de i Brudehuset for at gaa ud og »samle Tøjet«. De fik Listen over, hvem der skulde bedes til Brylluppet og maatte kun gaa hos dem for at laane. Pigerne laante Duge, Glas, Porcelæn, Knive, Gafler og Skeer. Skænkerne samlede Borde, Bænke, Gryder og Lamper. Det var en Ære og stor Fornøjelse at være Brudepige og Skænker.

Først Aftenen før Brylluppet gik Bydemanden ud. Det var altid Brudens Broder. Havde hun ingen, da en anden ung Slægtning. Et Bøsseskud forkyndte, at nu gik Bydemanden. Han kom ind, slog med sin Stok tre Slag paa Bjælken og forkyndte: »Jeg skulde hilse fra den og den og bede jer komme i Morgen Kl. 9^{1/2} og følge Brudeparret til Kirke og gaa med hjem og spise til Middag og siden tage Del i Fornøjelsen«. Naar han efter endt Runde vendte tilbage til Brudehuset, blev der atter løsnet et Skud, og saa kunde ingen flere haabe paa Indbydelse. Samme Aften sendte mange af de indbudte Familier Gaver: Sigtebrød, Ost, Pølser o. s. v., men det var ikke nær alle, der gav noget. Først i Aarhundredets sidste Fjerdedel begyndte man saa smaat at sende Glas, Porcelæn, Knive o. l.

Næste Morgen ved Solopgang blev Flagene hejst ved Bryllupshuset under Geværsalut, og kort efter kom Gæsterne. Efter en Forfriskning gik man til Kirken. Forrest Skænkerne og Brudepigerne, saa Brudeparret og derefter Gæsterne.

Efter Vielsen ofrede hele Brudedefølget til Præst og Degn, og naar man forlod Kirken, gik Brudeparret foran.

Skjult bag Gavle og Havediger stod de unge Mænd, der ikke var med til Brylluppet og skød Æresskud for de nygifte. Hjemkommen blev der spist til Middag, Kødsuppe og Risengrød. I den inderste Stue var der pyntet en Plads til Brudeparret. Nærmest dem sad deres Forældre og lige over for dem Præsten med Frue. En, der ogsaa skulde sidde i Brudens Nærhed var »Redekonen«, den Kone, der havde pyntet hende.

Om Eftermiddagen blev der drukket Kaffe, og før Solen gik ned, blev Flagene taget ned under ny Gevær-salut.

Efter Aftensmaden tog Ballet sin Begyndelse. Den største Stue blev ryddet. Spillemanden tog Plads i et Hjørne med sin Violin, og Brudepigerne kom ind og stillede sig i en Række langs den ene Væg. De to yderste havde hver en Lysestage med et tændt Lys i Haanden. Af de to i Midten havde den ene en Brændevinskaraffel, den anden et Glas. Disse Forberedelser blev fulgt i Højtidelighed og med spændt Opmærksomhed saavel af Gæsterne som af de mange, der stod udenfor. Alle Øens større Børn og mange unge, undertiden ogsaa ældre, havde nemlig taget Opstilling udenfor de utildækkede Vinduer for at se Brudedansen. Formiddagens Skytter var der ogsaa med Geværerne. Nu stemte Spillemanden Violinen og begyndte en Vals, Bydemanden gik over Gulvet, bukkede for Bruden og dansede ud med hende. I dette Øjeblik dundrede en Geværsalve fra Haven. Naar de havde valset Gulvet et Par Gange rundt, standsede de ud for Spillemanden og holdende hinanden i Haanden løftede de Armen og gjorde Reverens for ham, hvorunder han spillede en Trimulant paa Violinen. Derefter gik de et Par Skridt til Siden og stod nu ud for Brudepigerne, som skænkede en Snaps i Glasset og bød Kavaleren,

hvorpaa han fulgte Bruden paa Plads. Næste Dans var Brudgommens. Oprindelig dansedes den gamle, ejendommelige Brudedans. Den blev sidste Gang danset paa Øen af Krydstoldbetjent N. A. Nielsen og hans Hustru ved deres Guldbryllup i 1907, men var da ellers forlængst afløst af Valsen. Nu er den desværre ganske glemt.

Mens Brudeparret dansede, dundrede Bøsserne uafbrudt udenfor, og denne Gang var der mange flere. Saa sagde Folk til hinanden ude i Byen: Saa, nu danser de Brudedansen. Derefter hilste Brudeparret ogsaa paa Spillemanden og Brudgommen fik sin Skænk hos Brudepigerne. Og nu dansede Bruden med de øvrige Skænkere (Bydemanden var den ene af dem) og bagefter med sin Far, Svigerfar, eventuelt Bedstefar, og tilsidst med Brødre og Svogre. For hver Dans blev der saluteret, og alle gjorde deres Reverens for Spillemanden og fik deres Dram hos Brudepigerne. Saa gik Brudepigerne ud med Kærter, Flaske og Glas og kom ind igen og dansede med Skænkerne, og først derefter var Dansen fri. Der dansedes selvfølgelig i Skift.

Naar Brudedansen var endt, gik Bydemanden ud og bød de unge Mænd, der havde saluteret, ind. Det hed at blive »bedt til Drikken«. Var der god Plads, blev unge Piger ogsaa bedt med. Ofte blev der samtidig baaret et Fad Julekage ud til Deling mellem Børnene.

Nu gik Dansen til den lyse Morgen, kun afbrudt af et Kaffeboard, der ofte trak længe ud, fordi der blev sunget baade Fællessange og Solosange. Senere kom »Skaalen« ind, og ud paa Natten var der Smørrebrød. Ind imellem blev der flittig skænket Punsere. De ældre faldt fra og gik hjem i Løbet af Natten, men Ungdommen skulde helst se Solen staa op. Til Slutning

dansedes »spids Hamburger« og man sang: Solen den vækker op, og vi skal hjem og sove...

Næste Aften var Køksene med Familie, Brudepiger og Skænkere, nærmeste Familie og Naboer bedt igen. Man spiste til Aften, og derefter holdtes Auktion paa Brudens Tøj. Nogle havde listet sig til at stjæle Brudekjolen, Sløret, Brudeskoene og undertiden noget Undertøj og nogle Strømper. Et Par Mænd optraadte som Auktionarius og hans Skriver. Auktionsvilkaarene, der var en Parodi paa de, der blev benyttet ved Strandingsauktionerne, blev læst op, og saa tog man fat. Under mere eller mindre, ofte vellykkede Vittigheder blev de enkelte Ting udbudt. Budene faldt under Latter og Tilraab. Undertiden bød man mindre og mindre, undertiden svimlende Summer, men altid var det paa Brudgommens Bud, Hammerslaget faldt. Derefter dansede man til en Time eller to efter Midnat.

Om Lørdagen kunde man hvile lidt ud og faa ryddet lidt op. Undertiden blev ogsaa de laante Ting bragt ud den Dag. Det kunde være ret besværligt at adskille Folks forskellige Tallerkener, Fade og Knive fra hinanden. Mange havde derfor et indslebet Mærke i Bunden af Fade. Ellers maatte man hjælpe sig med de Kendetegn, der stod skrevet paa den første Liste.

Om Søndagen gik »unge Folk i Kirke«. Dertil hørte for Brudens Vedkommende en ny Kjole, der ikke maatte være hendes sorte Brudekjole. Om Eftermiddagen holdtes igen et lille Gilde, og dermed var Festlighederne endelig slut. Men hele Vinteren gik de nygifte til Gilde omtrent hver Aften, idet alle, der havde været med til Brylluppet, indbød dem til et af deres Aftenselskaber, der altid benævntes: »Besøg«.

Snart var den korte, lykkelige Vinter forbi, og den unge Ægteemand maatte som de andre Mænd ud paa

den vemodige Tur for at sige Farvel til sine Landsmænd. Var der flere, der hørte til samme Skibsmændskab, fulgtes de ad. Man gik fra Hus til Hus og sagde: Farvel og god Sommer, og kyssede de tilstedeværende uden Undtagelse, idet det var underforstaaet, at det maaske var sidste Gang man saas, og man vilde til det sidste bevare Følelsen af, at til sine »Landsmænd« var man nøjere knyttet end til alle andre i Verden. Denne Skik forsvandt først ned i Firserne, men Samfølelsen, Fællesskabsfølelsen er stadig lyslevende paa Øen.

Næste Dag skiltes saa det unge Par. Foran ham laa en begivenhedsrig, maaske farlig Sommer, og foran hende en Sommer fuld af Slid og Slæb, af Længsel og af angstfuld Venten.

Nu var det hende, der skulde planlægge Sommerens Arbejde, og selv gøre det meste af det. Nu var det hende, der skulde haandhævede den strenge Sparsommelighed, der var lært i Aarhundredets første onde Aar. Det var hende, der skulde varetage, at Øens uskrevne Love skete Fyldest, at man huskede paa i Ny og Næ at sende en Flaske Mælk til den, hvis Ko for Tiden var »sen«, at der af og til bragtes et Fad Fisk til den, der ikke selv havde Hamme ude, enten fordi hun var for gammel til at passe den, eller hun havde smaa Børn og for lidt Hjælp.

Saadanne Smaagaver var ikke Almisser, men Tidens og Stedets Form for Opmærksomheder, og de sendtes saavel til velhavende som til fattige og var værdifuld Hjælp i en Tid, hvor man ikke kunde gaa hen og købe noget.

Maaske kom der i Løbet af Sommeren »Tidende«, d. v. s. Dødsbudskab, om en af de bortrejste. Som of-

test sendte Rederiet Budskabet til Øens Præst. Saa maatte han ud paa den tunge Vandring for at bringe det til de efterladte. Men ligegyldigt, om det var en af Øens Skippere eller en lille Skibsdreng eller en »Swalker«, man ikke havde set i Aar og Dag, der havde fundet sin vaade Grav fjernt fra den Ø, der havde været hans Barndomshjem, saa kom alle Kvinderne sørgeklædte i Kirken den følgende Søndag.

Men var Sommeren saa ledet, og Mændene vendte hjem, var Glæden stor.

Naar de første Dages Lykke og Gæde over Hjemkomsten havde sat sig, og man havde talt ud med de allernærmeste Slægtninge, begyndte de unge Ægtefolk at gaa paa Besøg. Naar man om Aftenen ved Femtiden havde spist Mellemmad, tog han Strikkestrømpen under Armen og hun sin Tenestol, et lille Redskab, der bar to fuldspunde Tene, og saa aflagde man uindbudt Besøg hos Venner eller Naboer. Saa snakkede man hyggeligt i et Par Timer, mens Mændene strikkede, og Konerne vandt Garn, hvorefter Husmoderen i al Beskedenhed bød paa et Stykke Smørrebrød og en Kop varmt Øl med Sukker og Fløde i. Man gik tidligt hjem og til Ro, Tranlampen eller Tællepraasen fristede ikke til langt Aftensæde.

En anden Aften fik man saa selv Besøg. Under tiden kaldtes der sammen til »Grande«, et meget demokratisk Møde af sognepolitisk Art, hvor alle havde Stemmeret, d. v. s. alle Ejendomsbesiddere — Grande Institutionen bestaar forøvrigt endnu. Man blev indkaldt ved „æ Tingmaal«, en skrevet Bekendtgørelse, der sendtes fra Hus til Hus ad samme fra Arilds Tid vedtagne Vej som »æ Markmandsseddel«.

Var det nødvendigt at indkalde til Grande i Sommeren, og det kunde det være, saa maatte Kvin-

derne af Sted, men afholdtes der Grande i Vinter-tiden, mødte Mændene. At de saa tit ikke var saa vel inde i de Sager, de skulde forhandle om, som deres Ægtehalvdel, gav sig ofte Udslag i ivrige Diskussioner og megen højrøstet Meningstilkendegivelse, Grande afholdtes altid i Øens eneste Mødelokale, Skolen. Intet Under, at en lille Dreng kunde tage Fejl af Formid-dagens og Eftermiddagens Højrøstethed og sige til en ældre Mand, der kom hurtigt gaende over Legeplad-sen mod Skolen, efter at en stormfuld Debat derinde lige var endt: »Do kommer for sild, Hans Aisen, de haar sunge.«

I Julen begyndte man med at holde Gilder, og de fortsatte gerne Vinteren ud.

Man indbød gerne Gæsterne til Kl. 5, saa spistes der til Aften. Traktementet var næsten altid det samme: Koldt Bord med hjemmelavet Paalæg, Rullepølse, Spe-gepølse, røget Faarelaar og Skinke, undertiden ogsaa kold Steg og Medisterpølse og Sylte, desuden halve Æg og hjemmelavet Ost, baade Bitterost og »sød« Ost. Dertil for Mændenes Vedkommende en Kaffe-puns og ellers hjemmebrygget Øl og Kaffe eller The. Undertiden lagde man for med grønsaltet islandsk Fisk, der var udblødt og stegt, men spistes til Smørre-brød. Baade Rugbrødet og Sigtebrødet var naturligvis hjemmebagt. Det hele blev serveret paa smukt engelsk eller hollandsk Fajance.

Ud paa Aftenen serveredes der Kaffe med Hvede-kage med Smør eller Julekage, desuden Tvebakker og et Par Slags Smaakager, der altid benævntes Nødder eller »Knæpkager«. Finere Bagværk som Lagkage og Æblekage var ukendt. Derimod bagtes der undertiden Sandkage, naar Terneæggene og Vibeæggene samledes, men da var Gilderne forbi.

Hvad talte man nu om ved disse Selskaber? For der snakkedes mere end der spilledes Kort. I hvert Fald ikke om Politik. Det Emne har aldrig interesseret Søens Mænd. Bondefrigørelsen og de store Landboreformer havde ladet Øen uberørt. Bønder var man slet ikke, Bonde var nærmest et Skældsord. Hvis en Dreng sad med Armene paa Bordet, fik han at vide, at han sad som en Bonde. Pudsigt nok var Bunde et meget anset Navn. — At Stavnsbaandet ophævedes betød intet for Mandøboerne. Deres Stavnsbaand var løst allerede 1741, og Fællesskabet bevarede man længst muligt. Det blev først ophævet omkr. 1870.

Derimod taltes der ofte om Kongehusets Medlemmer, som mange havde haft Held til at se i København. Frederik VI havde besøgt Øen, og det mindedes længe. I Fyrreerne skete det undertiden, at Kongeskibet kom saa nær ind under Land, at det kunde ses, naar det bragte Kong Christian VIII og Dronning Karoline Amalie ned til deres Sommerferieophold paa Føhr. Ogsaa det huskedes længe.

Men ellers var det naturligtvis Oplevelser paa Havet og i fremmede Lande, der drøftedes, det var et uopslideligt Emne. Undertiden talte man om overnaturlige Ting, man havde været ude for, men det var ikke tit. Der var mærkelig lidt Overtro paa Øen. — Men saa var der de gamle Dage. De fleste havde Rede paa Øens Folk et Par Generationer eller flere tilbage, og var der noget særligt ved en, søgte man at finde ud af, hvem vedkommende havde det efter. Ejendommelige Personer kunde man fortælle om i hundrede Aar. Deres Udtalelser blev ordsprogsagtige. Endnu huskes Ord som: »Mikkel, do er opp i æ Kag«, »Nu er Dommen sagt«, »Do er fuld, Delle«, »Owwerwand er gal, men Nejrwand er værre« o. a.

Saa var der Strandingerne, dem havde der ikke været saa mange af, men de huskedes længe.

Under Krigen med Englænderne, vistnok i 1808, strandede »Musselinskibet«, det talte de gamle om 100 Aar efter. Ogsaa det engelske Skib, der i Halvfjerdserne strandede paa en Banke ud for Kursesand, omtaltes tit. Den Dag i Dag mindes det i Bankens Navn: »Engelskmandsbanken«.

I Begyndelsen af Oktober 1890 indtraf den sørgelige Stranding af et hollandsk Skib, hvorved hele Mandskabet, vistnok 7 Mand, satte Livet til. Denne ulykkelige Hændelse blev ofte drøftet, fordi disse stakels Mennesker let vilde have kunnet redde deres Liv, men ikke deres Skib, om de ikke havde tabt Hovedet, men havde baaret sig mere fornuftigt ad.

Saadan vekslede Mandøboernes Liv. Korte, glade Vintre og lange, slidsomme Somre, og en Dag var Manddommen ledet, man var bleven ældet. Mændene af Kulde og Væde, Kvinderne af Slid, og nu var Børnene voksne, Sønnerne paa Langfart, og Døtrene giftefærdige.

Og saa rundede Skipperen da sidste Gang Skagen og stod Sundet ind med Kronborg om Styrbord. Da var han gerne mellem 50 og 60. Nu »skejede han ud« og begyndte at »gaa hjemme«, hjalp lidt til med Landbruget og gik snart paa Aftægt.

Mange naaede aldrig saa langt, men lagde sig for sidste Gang til Hvile paa fremmede Havnestæders Kirkegaard eller i Atlanterhavets vaade Favn. En Dag blev den sidste. Var Dødsfaldet ikke altfor brat, vidste alle, hvem der var død, naar Kirkeklokken uden for normal Tid lod sin Stemme høre. Saa maatte de efterladte til at regne ud, hvem der skulde bedes til at ringe, til at lægge den døde paa Straa, til Ligklæd-

ning og til at bede for den afdøde. Det var et indviklet Studium, som næsten kun de gamle Koner med mange Aars Erfaring kunde klare.

To Mænd af Familien skulde ringe. Ganske vist var der en, der hver Dag ringede Solen op og ned og ringede til Gudstjeneste, men at ringe for den døde var en Vennetjeneste, en sidste Hilsen, det brugte man ikke betalt Hjælp til.

Der blev ringet hurtigst muligt, efter at Døden var indtraadt. Derefter blev Liget lagt paa Straa, og der blev hængt Lagener for Vinduerne i den Stue, hvor den døde sov sin sidste Søvn i Hjemmet. Saa gik der Indbydelse ud til de Koner, der skulde lægge den døde i Kisten. Det hed at blive bedt til Ligklædning. Samtidig blev nogle Mænd bedt til at kaste Graven. Nogen Graver fandtes og findes ikke paa Øen. Slægt og Naboer skulde til det sidste hjælpe hinanden, ogsaa til at komme i Graven. Snedkeren kom for at tage Maal af Kisten, den skulde være færdig til Dagen før Begravelsen, og den var altid sort. Naar Kisten var kommen, kom de Kvinder, der skulde klæde.

De fleste ældre Mennesker havde en Særk eller en Skjorte liggende parat til den sidste Søvn, den hed Muldsærk og Muldskjorte. Men desuden blev der købt et temmelig stort Stykke fint Lærred, og nu tog de forsamlede Kvinder fat paa at »stryge æ Ru«. Lærredsstykket blev klippet ud i Kanten i fine Tunger og Huller, saa det saa ud som Festons. Derefter blev det lagt i Plissé og strøget. Naar det blev lagt over den døde, laa de fine Tunger ud over Kanten af Kisten. Et tilsvarende Stykke blev lagt over Hovedpuden. Laaget blev som Regel ikke lagt paa Kisten før umiddelbart før den blev baaret ud. Samtidig

med, at man klædte den døde, gik en ung Pige om til alle Hjem og indbød til Begravelsen. Hun tilhørte Familien, men ikke den allernærmeste. Hun var sørgeklædt og havde et sort Tørklæde om Hovedet. Naar hun kom ind, sagde hun: »Jeg skulde bede jer komme i Morgen og følge Lig til Jorde.« Samtidig gik der Indbydelse til Slægt og Naboer til det egentlige Begravelsesgilde, der afholdtes efter Jordfæstelsen. Paa Begravelsesdagen kom saa Følget til Hjemmet. Alle var sørgeklædte. Mæn gik forbi Kisten og saa endnu en Gang paa den døde. Der blev sunget et Par Salmer, Laaget blev lagt paa og Kisten blev baaret ud. Var den afdøde en Kvinde, forlod hun ofte det Hjem, der havde været hendes, fra hun saa Lyset.

Kisten blev selvfølgelig baaret til Kirken. Det var den dødes nærmeste Slægt, der bar. Følget var gerne stort. Selv om den, der stedtes til Jorden, var en ilanddrevet Sømand, navnløs og venneløs, maaske Udlænding, var der dog altid et Følge, selv om det maaske kun talte faa Personer. Saa fattig skulde ingen gøre den sidste Rejse, at han slet ingen »Henfølgen« fik. Naar Ligtalen var holdt og Kisten baaret ud og sænket i Graven, og Præsten havde kastet Jord paa, blev Graven kastet til, mens Klokkerne ringede, og hele Følget saa til. Tilsidst gik enhver hen og lagde sin hjemmehørende Krans paa Graven.

Hjemkommen fra Begravelsen holdtes der et Gilde for de særlig indbudte. En Del af dem: Ringerne, Bærerne, de Koner, der havde klædt Liget, samt den nærmeste Familie, havde ogsaa spist til Middag før Begravelsen.

Var Husmoderen bleven Enke, gik hun sørgeklædt til sin Død, om hun da ikke giftede sig igen, noget der meget sjældent fandt Sted.

Ofte blev der forfattet nogle Mindevers over den afdøde. De blev indfattet i en Krans af kunstige Blomster eller Perler, sat i Glas og Ramme og ophængt i »æ store Dons«.

Det ejendommelige Liv, Befolkningen levede, Kvindernes isolerede Tilværelse — mange kom kun bort fra Øen paa Handelsrejser med Fisk eller paa en aarlig Indkøbsrejse til Ribe — denne Vekslen mellem Somre fyldt med strengt Arbejde, mens Sindet tit var knuget af Længsel og Angst, og korte, lykkelige og glædesfyldte Vintre, og Mændenes Liv, en Vekslen mellem Maaneder inden for de snævre Rammer, et Skibsdæk satte, og Dage i de store Havnebyers Fristelser og Travlhed efterfulgt af rolige Maaneder paa den hjemlige Ø, fjernt fra baade Farer og Fristelser, dette ejendommelige Liv skulde man vente vilde have givet Mandøboerne et uligevægtigt Sind. Men dette var saa langt fra Tilfældet. Det gav sig højest det Udslag, at man ligesom bedre forstod at faa noget morsomt og fornøjeligt ud af Tilværelsen i den korte Vintertid, og i at navnlig Kvinderne let blev prikne overfor fremmede og følte, at de blev set over Hovedet af Folk fra Fastlandet. Man tog roligt mod Livets Tilskikkelser, trøstede sig med, at det nu var Guds Vilje, man bøjedes, men man knækkede ikke.

Paa Trods af alle den moderne Arvelighedslæres Teorier om Faren ved Giftermaal mellem nærbeslægtede, giftede man sig gennem Generationer med sine Kusiner og satte en sjælssund Slægt til Verden. Sindsyge var sjælden og Aandssvaghed et i Ordets bogstavelige Forstand enestaaende Fænomen.

Man var forankret i gammeldags Gudfrygtighed; det gav sig ikke Udslag i overvættes ydre Fromhed,

Pietismen har aldrig haft gode Dage paa Øen, men i en Redelighed, der gav Tilværelsen den Tryghed, som var saare vigtig for den, der ellers paa alle Maader var saa afhængig af det svigefulde Hav.

Tyverier var lidt mere end sjældne. Det ses bedst deraf, at et Tyveri af Linned paa Bleg huskedes i over hundrede Aar, dog maaske ogsaa fordi det stjaalne Gods blev bragt tilbage igen og ved Nattetid lagt udenfor de respektive Ejeres Døre. Ægteskabelig Utroskab var utænkkelig, og i hele Aarhundredet blev kun eet uægte Barn indskrevet i Kirkebogen, og naar der blev fortalt om det, blev der altid tilføjet, at Faderen var en fremmed, for ligesom paa den Maade at gøre Skammen for Samfundet mindre. Kun eet Selvmord havde Aarhundredet at opvise, og det var en from, gammel Pige, der i sin Ensomhed og Fattigdom kom i Anfægtelse og Fortvivelse. Senere har der ingen været.

Man omgikkes varsomt med Lys og Ild. Fra den tidligste Barndom blev det indprentet Børnene, at en Ildebrand kunde lægge hele Byen øde. I Aarhundredets første Tiaar brændte Skolen. Senere har der ikke været Ildebrand paa Øen.

Man gik flittig i Kirke, i hvert Fald om Vinteren. Præsterne var altid unge Mænd, der her havde deres første Kald, og da de ogsaa var Skolens Enelærere, kom de hurtigt i Kontakt med Befolkningen. Efter faa Aars Forløb forflyttedes de til bedre Embeder, men de fleste bevarede en Kærlighed til den Ø, der havde været deres første Hjem, der gav sig Udslag i, at de Gang paa Gang vendte tilbage som Befolkningens Gæster. Hvordan man modtog dem ses af nedenstaaende Brev, der er skrevet af Pastor Harald Hansen efter et Besøg, han og hans Hustru havde aflagt paa Øen.

Paa Tilbagevejen gæstede de Venner i Sønderho, og derfra er Brevet skrevet. Det er adresseret til Beboerne paa Mandø, og det bærer Paaskriften: Bedes besørget fra Hus til Hus uden langt Ophold. Det er dateret Sønderho Præstegaard, den 24. Juni 1896, og lyder saaledes:

»Kjære Venner! Før vi forlader Sønderho, sender vi mange Hilsener over til alle vore Venner paa den kjære lille Øe. — Endnu kan vi se over til Øen — men vi vil og kan altid bevare Øen og dens Beboere i kjærlig Minde. Hav hjertelig Tak for al Eders Kjærlighed imod os — vi vil altid mindes vor Tur over til Eder med Glæde — det var saa tungt, saa vemodigt at sige Farvel til Eder — men Gud ske Lov det er paa Gensyn. — Saa snart vi kan, kommer vi igen og bliver noget længere — og er det ikke Vor Herres Villie, at vi skal møde alle igen — saa mødes vi i et lysere Hjem. Gud holde sin Haand over vor lille Øe, over Eder alle — han styrke og trøste alle dem, som der tynges af Sorger og Sygdomme. Vi ville altid bede for Eder, og længes efter Eder. Tak for Æreporten, for Flagene, der hejstes for os — for Kirken, baade for Pyntningen og fordi vi samlede om Guds Ord, Tak for al Eders Gæstfrihed og den hjertelige Modtagelse i Hjemmene. Tak fordi I mødte om Morgen en at sige Farvel til os — Tak for Alt — Mindet vil blive bevaret i kjærlig Erindring i Haab om at ses inden saa lang Tid igen. Vi bringer vore hjerteligste Hilsener til alle, baade Store og Smaa, med Tak for de dejlige Dage, vi tilbragte paa vores lille kjære Øe — fra Eders altid hengivne

Marie Hansen -- H. Hansen.

Af Præster, der fra tidligere Tid særlig huskedes, kan nævnes Feilberg og Berthelsen.

I Trediverne havde Øen det Uheld at faa en Præst, »Gale Bagger«, der blev sindssyg. Efter at han var bleven fjernet fra Øen, stod Embedet en Tid vakant. En gammel Skipper overtog Rollen som Skolelærer, men som Præst havde man Vedstedpræsten Feilberg, Fader til den kendte Darumpræst og Folkemindeforsker H. F. Feilberg. Det blev en usædvanlig stræng Vinter. Hele Vadehavet var tilfrosset, men ikke i Ro. Naar Folk længtes efter at høre et Guds Ord, trak nogle af de unge Sømænd Søstøvlerne paa og vandrede til Fastlandet. Det var naturligvis altid paa Dage med godt Vejr. Præsten var altid villig til at gaa med dem. Var de saa kommen over det farlige Dyb og skulde hvile lidt, kunde det hænde, at Præsten blev saa betaget af hele det skønne og ejendommelige Sceneri, at han kravlede op paa en Isskods og gav sig til at prædike for sine Ledsagere om Kærligheden og Skønheden i Guds Rige. Snart vandrede man videre, men disse smaa Prædikener huskedes længe.

Berthelsen, der var Præst paa Øen i Tredserne, var en lille, uanselig og uskøn Mand, men han var en ægte Discipel af Grundtvig. Han fortalte Børnene om Historiens og Bibelhistoriens store Skikkelser, indtil de stod lyslevende for dem. Han havde en Kærlighed til Gud, Fædrelandet og Hjemmet, der smeltede sammen i hans lille Digt »Nu sejle vi til Mandø«. Han havde en smuk Sangstemme og sang med Børnene Grundtvigs skønne Salmer, Fædrelandssange og bibelhistoriske Sange. Naar Drengene om Aftenen trak Køerne hjem, gik Præsten dem ofte i Møde, slog Takt med Haanden og sang for, og saa istemmede

hele Flokken den Sang eller Salme, de sidst havde lært i Skolen.

Pastor Berthelsens første Hustru ligger begravet paa Øens Kirkegaard. Endnu langt ind i dette Aarhundrede holdt kærlige Hænder Graven i Orden. Nu er den groet til.

Som det forhaabentlig vil ses af alt, hvad her er skrevet (det har i hvert Fald været Tanken dermed), levedes der paa Mandø saa rigt et Liv som nogetsteds. Rammerne var ejendommelige for udenforstaaende, maaske fattige, men selve Livet var saa strømmende, saa levende, saa afvekslende som maaske kun faa Steder paa Fastlandet.

Biskop Jersin og hans Kamp for Kirke og Evangelium mod Sværmerne.

Af Kjeld Galster.

Kristian IV's Deltagelse i den tyske Krig havde haft de ulykkeligste Følger for Landet, særlig for Jylland. Først havde Kongens Ryttere, der i lang Tid ikke havde faaet deres Sold, taget den og mere, ved paa deres ilsomme Tilbagetog at plyndre Kongens Under-saatter; dernæst var Wallensteins Tropper kommet og havde fortsat og derpaa udpint Landet under Besæt-telsen, der varede 1 $\frac{3}{4}$ Aar (1627–29). Det danske Retsvæsen var suspenderet, og megen Vilkaarlighed og Forbrydelser gik i Svang. Største Delen af Øvrig-heden var flygtet, dog var de fleste af Præsterne ble- vet tilbage. Til de øvrige Ulykker kom i 1629 en hærgende Pest.

Da Fjenden drog ud, var det en forarmet og for- tvivlet Befolkning, han efterlod. Guds Svøbe havde været over Jylland. Hvorledes skal vi afvende hans Vrede?

Det var ogsaa en Befolkning, der i omtrent to Aar havde været overladt til sig selv, og som havde mistet noget af Respekten for Øvrigheden, der havde svigtet ved at flygte; Autoriteten var delvis borte. »Det vil høre noget til at bringe de Juder paa den gamle Ton

igen. Bliver det ikke drevet flittig og tilig, saa tør der vel blive allehaande af«, skrev Kongen lige efter Fredsslutningen.

I Viserne fra Krigen og Tiden derefter lyder næsten unisont en Klage over Tidens Ondskab og Vanart. Der skildres, hvorledes vi før har syndet; — hvorledes Gud Gang paa Gang har sendt os sin Vredes Tegn og Trusler, men hans Advarsler har stadig været forgæves. — Saa Straffen kommer over os. — Men vi lever videre i Synden værre end før. — Kun hvis vi nu omvender os, kan vi blive reddet fra Fortabelsen.

Der er næppe nogen Last, der ikke nævnes: Bænden og Sværgeren, Hastighed og Vrede, Klammer, Had og Avind, Letfærdighed, Lønhor, Blodskam, Overflødighed, Utroskab, Falsked, Begærlighed, Mutvillighed, Ukærlighed, Bagtalelse.

Al den Synd og Fordærvelse, som man saaledes fandt overalt, søgte Kirken at komme til Livs. *Christi Lære skulde gennemtrænge den enkeltes Liv*, det var det store Maal, som de ledende inden for Kirken, Mænd som Resen, Holger Rosenkrantz, Caspar Bartholin og Jersin, stræbte efter.

27. Marts 1629 udkom en »Forordning om Kirkens Embede og Myndighed mod ubodfærdige«:

Mange Gange tidligere har man søgt at komme Ugudeligheden til Livs, men trods det er Ondskaben vokset. Her udi Evangelii Lys er der et forargeligere og skædesløsere Levned end paa Steder, hvor Guds sande Ord ikke hersker. En stor Del af Aarsagen er, at mange tror, at den sande Gudstjeneste bestaar i det ydre, Kirkegang, Syngen og Beden, og ikke betænker, at deres Liv og Omgængelse ikke befindes

lig og enformig med Guds Ords Vilje og Befaling. Guds Vrede er vakt paa Grund af dette Hykleri og denne falske Gudstjeneste; Straffen er kommet med den farlige Fejde og andre Landeplager. Kongen og Rigsraadet har overvejet Midler til at søge at forhindre, at Gud sender nye Plager.

Derfor udstedtes denne Ordinans om Kirkens Disciplin Ave og Revselse:

I hvert Sogn skulde der tilforordnes nogle af de gudfrygtigste og ivrigste Sognemænd, som skulde være Præsten behjælpelig med at opretholde kristelig Skik. De skulde raadføre sig med Præsten om Menighedens Liv, og hvis de havde nogen mistænkt, *skulde de angive ham*. De Synder, man skulde søge at komme til Livs, var alle dem, der ikke straffedes af den verdslige Øvrighed: Prædikens Forsømmelse, Helligdags Misbrug til Gilde, Drikke, Dobbelt, Fægten eller andet saadant, Sakramentens Forholdelse ud over et Fjerdingaar, idelig Banden og Sværgeren, Guds Ords Skæmt, samt Misbrug i Omgængelse, ond Forligelse mellem Ægtefolk, saa og Forældre og Børn indbyrdes, letfærdig Skanderen og Snak, letfærdig Selskabs Besøgelse og Omgængelse, Rufferi, Fyldereri og idelig Drukkeneskab, ubillig Fordel og Salg, ulovlig Aager, Gerrighed, Forføring af Ungdommen til Drik, Dobbelt, Letfærdighed, Overflødighed, Bekostning og Ødselhed.

Synderen skulde først advares nogle Gange: Hjalp det ikke, skulde han for saadan Djævelens Gerning og stinkende Vederstyggelighed som et Bands Menneske udelukkes fra den kristne Menigheds Samfund og Sakramenter som en Hedning.

Hvis han saa ikke inden et Aar ved aabenbar Bekendelse indlemmede sig i Menigheden, skulde han forvises af Kongens Riger og Lande.

I Kirkerne rundt om i Landet har Ordet altsaa lydt, kraftigt og fordømmende, Beskyldninger for Last paa Last er fra Prædikestolen slynget ud over Menighedens Hoved. Men Bonden har ikke altid dukket sig. Mangfoldige Steder har disse Prædikener vakt en voldsom Vrede mod Præsten og kraftig Reaktion mod ham; man har ofte følt Beskyldningerne som rettet mod sig selv personlig — hvad de utvivlsomt ogsaa ofte var.

I Viserne omtales Gang paa Gang den skammelige Behandling, Præsterne føler sig udsat for, Forfølgelse og Proces, naar de havde prædiket om Synd og Omvendelse.

Disse Forhold, der her er skildret, gælder hele Landet. Skildringen skyldes Præster og Vækkelsesprædikanter, og har vel derved faaet en ekstra mørk Tone; men paa den anden Side kan det siges, at der ikke, ihvad der ellers høres af og om denne Tid, er noget, der giver et lyst Billede af den.

Værst har Forholdene været i Jylland.

Nogle Steder var Præsten flygtet fra sin Menighed, enkelte Steder havde en Præst under det fremmede Herskab tilstemplet sig Kaldsbrev, nogle Præster havde vist national uværdig Holdning ved Forretningsforbindelse med Fjenden, hos mange var deres daarlige Egenskaber kommet særlig tydeligt frem, ved at de viste sig, at de slet ikke slog til under disse vanskelige Forhold. Præsternes hele Autoritet var jo i saa høj Grad afhængig af den verdslige Øvrigheds Indgriben, og den havde i to Aar været helt suspenderet, Wallensteins Officerer havde ingen Interesse for den protestantiske Kirke. Som Bønderne var afvænnet med den verdslige Øvrighed, var de det ogsaa delvis med den gejstlige. Det moralske Forfald (»Synden«) var

naturligvis ogsaa størst i Jylland, hvor Forholdene var i fuld Opløsning.

De strenge Bestemmelser om Kirkens Disciplin blev straks indført i Jylland (lige efter at Regnskabsføreren i Varde har skrevet: »Gud ske Lov for en naadig Forløsning« staar der som den første Post. »Til en Kirkens Gabestok 3 Rdr. 8 Sk.«) og allerede 9. August udgik der Missive til de fire jyske Bisper om idelig at visitere i deres Stift, formane og afskaffe de Synder og Laster, som kan dæmpes ved Prædiken, Formaning og Kirkens Øje. Hvor der findes Brøst, skal de tilkendegive Lensmanden det, eller hvis der ikke kan raades Bod derpaa, Kongen selv, for at Guds retfærdige Vrede og deraf følgende Landeplager maa afvendes.

Saa lød da Ordet om Omvendelse fra Synden og Kravet om et ret, kristeligt Levned kraftigt fra Prædikestolene i de jyske Kirker. Mange Steder har det vel virket efter sin Hensigt, men ofte har man følt Prædiken som haard og uretfærdig og med personlig Brod, og den har tit bragt den jyske Bonde i et fjendtligt Forhold til Præsten.

Vendelbo Stifts Præster klager til Biskop Christian Hansen over, hvorledes de forfølges af Bønderne.*)

»Naar en Skalk eller ond Meneske vil angribe en fattig Præstemand med skadelig Trætte og endog i de Sager, som hans Prædiken og Embed vedkommer, da stævner de hannem først til Tinget, og der sanker de Vidner paa hannem og lægger en Skalk Ordene i Munden, hvad de vil, han skal vidne om hans Prædiken, og siden fremkalder de andre, og naar de fremkommer, vidner de ikke anderledes end de siger: »Ja,

---

*) Kirkehist. Samlinger 3 R. III, 748.

vi vidner ligesom han haver vundet,« uanset hverken den første eller de sidste ved at vidne de Ord, Præsten haver haft paa Prædikestolen, men tager fra og sætter til, hvad dennem lyster (dog de burde at vidne hans Ord og ikke deres) om det skulde komme hannem til Skade. Og naar de haver saadanne løse Vidner sanket, haver de straks en fattig Mand i Sækken, eller i det ringeste i en stor Trætte og Besværing med mange Landstingsrejser, for at gøre saadanne deres Vidner igen magtesløse.«

Præsterne beder nu, at de maa blive indstævnet for Provsten eller Bispen i Lensmandens Nærværelse og forskaanes for verdslig Ting og for at »gives i Ulvens Mund«.

Bispen slutter sig dertil. »Man er ikke forpligt at danse, som en Bondepibe vil«

Man har et Øjebliksbillede af en saadan Situation, hvor den jyske Bonde harmdirrende opponerer mod Præstens Prædiken:

31. Juli 1631, da Hr. Anders havde rejst sig op fra Alteret i Torning Kirke, da begyndte Jens Thøgersen i Graagaard, som han stod i hans Stol i Kirken, at raabe og bede Sognefolkene drages til Minde baade Prædiken, Hr. Anders havde gjort, og sagde: »Han siger løgnagtige og falske Domme af og vilde ikke givet dem beskrevet og siden stod der og prædikte om ham (Jens Thøgersen); thi han tog sig det til (følte sig ramt), efterdi der var ingen anden, som havde træt med sin Fader og Broder.« Og der Hr. Anders ginge neder ad Kirken og vilde gaa ud, trad Jens trodseligen ud af hans Stol med en Kæp i sin Haand og bad, at han vilde skrifte ham. Og saa trodseligen gik bag efter Hr. Anders ud ad Kirken paa Kirkegaarden, og idet Hr. Anders viget af Vejen for ham, trad han

hen til ham, satte sin Næve i sin Side, holdt sin Mund ret til ham og tit og ofte sagde, han vilde sla paa ham. Indtil nogen af Sognemændene gav sig imellem og bad, han ikke skulde sla Præsten paa Kirkegaarden og dér begynde nogen Parlamente med ham. I det samme kom hans Hustru og tog ham ved Haanden og drog af med ham, og han raabte tilbage ofte og gav mange onde Ord.*)

Denne Modsætning mellem »den hellige Præstestand« og store Dele af Folket i Jylland blev yderligere skærpet ved en aandelig Bevægelse, der netop nu gik gennem Landsdelen. Rundt omkring fremstod Profeter og Profetinder, visionære, der modtog Syner og Aabenbarelser fra Gud, og som en Tid næsten syntes at tage Føringen i det religiøse Liv. Selv indenfor Kirken, mellem Præsterne, havde de deres Tilhængere og Hjælpere.

I umindelige Tider havde Gud sat Menneskene Tegn paa Himlen eller vist dem Tegn paa Jorden: blodige Sværd og Ris, svungne Faner, hele Krigshære, der kæmpede, Skibsflaader, der svævede — Jordskælv, Vandfloder, Blødregn — Klagemaal og Veskrig hørtes i Luften eller af Børn i Moders Liv — og ofte fødtes Misfostre af Dyr og Mennesker. Paa denne Maade vilde Gud advare den syndige Slægt eller vise sin Vrede.

Det Liv, Borger og Bonde havde levet i Jylland i de to sidste Aar, havde været helt anderledes end før. Den aarhundredlange Fred og Tryghed var blevet afløst af en Tilværelse, hvor Ulykker kunde ramme

---

*) Indkomne Breve til det danske Kancelli. Jan. 1634.

hvemsomhelst hvorsomhelst naarsomhelst. Nød og Død var kommet inden for Døren eller stod lige uden for Porten. Og hvad indeholdt Fremtiden? Hvad der var sket engang, kunde ske igen; ingen kunde føle sig sikker. Guds Vrede var over den syndige Slægt, det havde han vist, og naar vilde Tugtens Ris ramme En selv? Derfor spejdede man efter *Tegn*. En panikagtig Rædsel gik over Landsdelen. Hvad vilde nu ske? Hvorledes kunde Guds Vrede sones? Hvem kunde tænde Lys i dette Mørke?

Tegnene kom, Tegn og Aabenbaringer. Man saa Syner og hørte Røster, først nogle ganske faa, senere flere. Det var Himmels Sendebud, man saa, og deres Røst, man hørte, mente mange.

Denne Tid er jo Heksenes Tid, og ogsaa denne Bevægelse er en Besættelse, kun at det er Gud, man mener at være fyldt af. Bevægelsen bredte sig med Suggestionens Magt, mangfoldige stod frem og vidnede om, hvad Gud aabenbarede dem om Synd, Straf og Omvendelse.

Niels Udsens Datter i Kastrup, Lime Sogn, havde Aabenbaringer og kunde profetere, som hun laa lammet i sin Seng. Der gik Ry af hende som en hellig Profetinde, hele Jylland talte om hende, og man valsfartede til hende langvejs fra for at høre hende.

Biskoppen i Aarhus, Morten Madsen, advarede Sognepræsten*), at han skulde vogte sig, at han ikke troede saadant Djævelens Kogleri, og gav ham Ordre til ved alle Midler at faa Tilhørerne derfra. Han tilholdt Stiftsprovsten, at han med Præsteskabet i Byen og i Herredet, saa tit Aarsag kunde gives, skulde formane Menighederne, at de ikke skulde tro saadan

---

*) Indk. Breve til det danske Kanc., Morten Madsen 9/6 1631.

Daarlighed og Djævelens List, men alene blive ved det levende Guds Ord. Under sin Visitationsrejse formanede han ogsaa Præsterne derom; og paa sidste Landemode Provsterne. Foruden fra Niels Udsens Datter var der angivet mange andre »falske Aabenbarelses« i Stiftet. Biskoppen bekæmpede dem, siger han videre, ved enhver Lejlighed. Ofte havde han lastet og straffet saadan stor Vildfarelse.

Men det hjalp ikke mere end, at han fik et Brev fra Kansleren, hvori denne meddeler: »Samme Fabel haver her (∴ i København) den ganske Menighed saa occuperet, at hver taler derom og holder det for Sanden,« og tilkendegiver ham Kongens Utilfredshed: »Det gefaller ikke H. M. vel, at I ikke med gudelig Erindring og andre tjenstlige *remediis* samme Fabel og Guds Fortørnelse haver hindret.«

Biskoppens ovenanførte undskyldende Brev til Kansleren var ledsaget af Erklæringer fra Sognepræsten, Kapellanen og Degnen i Lime med deres Kundskab om Pigen, dem har vi desværre ikke længere, saa der kan intet nærmere siges om hendes Syner.

Det kan der derimod om *Ingeborg Hansdatters*.

Den 11. Juni 1629 var Ingeborg Hansdatter i Store Brøndum i Hellum Herred gaet ned i sin Kaalhave*). Som hun sad der, klagede hun: hun vidste ikke, hvor det vilde gaa med Menneskene nu dette Aar, for Klæde og Føde, efterdi der var saaget saa lidet.

Da hørte hun en Røst, som sagde: »Hvi frygter du dig saa?« Hun saa sig om til Siden og blev var i Græsset, at der sad et dejligt, smukt Hoved, med Hænder og Fødder alene, som var saa klart skinnendes, at hun glædde sig derved. Hun sagde: »Hvo est du?«

*) Kirkehist. Saml. 5 R V 592.

Han svarede: »Jeg er den levende Guds Sendebud. — Nu skal du gaa til Herredsprovsten Hr. Jens Andersen i Gerding. Han skal drage til Bispen i Aalborg og bede hannem højlig derom, at han skal sige til Menneskene, at de haver ikke retteligen bedet, som de skulde. . . . Derfor haver og den levende Gud haardeligen straffet dennem i denne fremgange Tid med deres Fjender, som vare Mennesker ligesom glubendes Ulve og Løver. Men Gud haver uddrevet dem af Landet, men de haver hartad forglemt at takke ham derfor, og bruge dertilmed mange Slags Synd. . . saa at, uden man omvender sig, da vil og Gud straffe med Hunger og Dyrtyd.«

Hun svarede: »Jeg tør ikke sige saadant, fordi at de tro mig intet.«

Da sagde han: »Der haver du Brev. Det skal du faa Hr. Jens i hans Haand, og han skal antvorte det Bispen i Aalborg; og Skriften, som han skal skrive ham til efter din Mund, skal følge med. Saa skal Bispen videre lade det udgaa, eftersom hans egne Tanker kunne sig begive dertil. Og du skalt bede Hr. Jens at han lader en Kopi deraf udgaa til de andre Herredsprovster, at de formane deres Tilhørere til at søge Kirken og Gudstjenesten. Guds Ord er nu sat paa den højeste Dobbelt (Terningkast), at Liuset er nu nær borttaget. Men endnu vil Herren, den levende Gud, give os sit salige Ord igen, om vi ikke selver ville forkaste det.«

Hun spurgte, om hun ikke skulde give deres egen Sognepræst dette Brev og Tegn. Men han svarede: »Nej, han tror dig ikke. Gak dermed hen, som jeg har bedet dig.«

Saa vendte hun sig og gik.

Da blev hun var, at hendes højre Haand, som hun havde taget Brevet med, var blodig indeni.

Paa »Brevet« stod der et blodigt Sværd og et Ris. Hr. Jens gjorde, som det var befaleet, og Biskop Christen Hansen lod straks samme Aar (1629) hans Beretning aftrykke. Sværdet og Riset aftegnede han og attesterede: Hæc ita ex ipso autographo fæminæ dato rubrica depinxi.

Mod disse sværmeriske folkelige Bevægelser rejste Kirken en heftig Kamp.

Lige efter Besættelsens Ophør, 2. August 1629, tiltraadte *Jens Dinesen Jersin* (f. 1588) sit nye Embede som Biskop i Ribe.

Det var ikke tilfældigt, at Christian IV's Valg var faldet paa ham. Han var en glødende og nidkær Prædikant, der nylig som Præst ved Frue Kirke i København havde vakt et rigt aandeligt Liv. Han var en Troens Stridsmand som faa, med strenge og alvorlige Krav om, at Kristi Lære skulde gennemtrænge den enkeltes Liv, en Mester Ole Vind, der nu fik sit Sæde og Virke i Ribe mellem den kristeligt og moralsk forvildede jyske Befolkning.

Med Forfærdelse og Forargelse saa han den Bevægelse, der var opstaaet og bredte sig som en aandelig Farsot: »Christus kommer til den ene i et hvidt Barns Lignelse; til den anden ude paa Marken dumpendes neder af en blaa Sky; til den tredie i det Hus og det Kammer og haver synderlige Samtale og Aabenbaring med den vankundige Barn, med den uforstandige Piges eller Kvindes Person, som hverken før eller siden ved noget ret forstandigt om Gud at sige eller lære; er undertiden af et uskikkeligt Levnedes sand-

færdigligen berøgtet. Den Kvinde i Viborrig Stikt nu i denne Maaned for to Aar siden, udi Hallum Herred, hvad Anskrig gjorde hun med sin Aabenbaring, at endog Prædikestolen skulde fyldes dermed? Hun er jo siden gangen derfra igen, utvungen. End det Pige Barn udi Aarhus Stikt, nu i disse forgangne Dage, hvad Ry gik der af hinde, at man kom løbende mange Milesvej at høre saadan hellig Profetinde, og ganske Jylland vidste af hinde at sigel Det er dog altsammen befunden Skalkhed og Bedrageri at være.

Saadanne Personer, som giver sig løgnagtigen ud for det, som aldrig er sket, under Christi Person og Navn, de ere jo falsk Christi og falske Profeter.

Fanden skynder de fantastiske Profeter herfrem, som siger, hvorledes de haver været i Himlen, set Gud, hvad Øjne og Øren og Skjæg han haver etc. Item, hvorledes der er falden Blod ned paa dennem, som Gud haver vredet af sine Fingre.◀*)

Jersin benægter ikke, at Tegn og Aabenbaringer kunde være sendt af Gud til Formaning eller Advarsel. Men disse var Djævelens Værk for at friste de svage Sjæle og bringe dem til Fald.

Snart naaede Forargelsen omtrent lige til Bispens Dør.

Søndag den 28. Nov. 1630 lod der sig pludselig paa en Rude i Byfoged Ditlev Hansens Hus se en Skrift med klare og fuldkomne Bogstaver. Den forsvandt igen, men lod sig stadig til Syne, naar der kom Fugtighed paa Ruden. Man aftørrede Ruden, men Bogstaverne kom frem igen; man skurede Glasset — maaske var det en gammel Ætsning — men intet hjalp, de fuldkomne Bogstaver med den ufuldkomne Mening stod der stadig.

---

*) Mirakler, Tegn og Aabenbaringer.

Hver Mand i Ribe vilde se det, hver Mand vilde forske og ransage, hvorledes det skulde læses, og hvad det skulde betyde. Det kom Bispen for Øre med me-

gen Overtro, Frygt og Ugudelighed.

Men han hørte ikke — siger han — saa mange, der vilde bespørge sig eller beflitte sig paa, hvorledes den eller den Skrift i Bibelen skulde forstaaes, eller lod sig det gaa saa meget til Hjertet.

Jersin havde hørt om det før, hvorledes Ordet tilside-sattes for Tegnene, Præsterne for Profetinderne: »Det Pigebarn udi Aarhus Stikt, hos hvilken Djævelen visselig var, hvad Tilløb, Anhang og Kredit

Tegnet paa Ruden.

Efter Jersin: Mirakler, Tegn og Aabenbaringer.

havde den af mange Menesker?! Løb de ikke mange Milevej! Sad der ganske Dage! Tilspugte det i Stykkevis, hvad Gud paa dennem mishagede! Vare de ikke straks færdig paa hindes Tale med Saks og Kniv at fare over deres Klæder! Siger mig nu: Hvem haver vi i vore Dage, der haver bevist saadan Andagt og Fyrighed imod Guds Ord, det at høre, mærke, forstaa, adlyde, rette sig derefter? Viser mig en eneste,

der nogle Milevej vil løbe til en ordinarie Guds Tjenere og Sendebud, og i Særdeleshederspørge sig, hvad i hans Hjerte, Tanker eller Gerninger Gud mis-hager?«

Nu erfarede han det samme selv med Tegnet paa Ruden: Guds Ord maatte vige for Djævelens Tegn.

Rundt om i Stiftet — det erfarede han ved sine Visitationer — opstod der, baade her og der, allehaande Folk, som berømede sig af Syner og Tegn; i Kirkerne selv hørtes der — imod hans Befaling — somme Steder, i Stedet for Guds Ord, Fabelværks Prædiken, og det hellige Hus fyldtes med farligt Spøgeri.

Han prækede derimod, men, som han syntes, uden det rette Resultat. »Mine Prædikener blive endog graveret med stor *calumnia* paa mange Steder, at jeg skulde have approberet al den Overdaadighed i Klædedragten og foragtet alle Guds Tegn og derover være kommet i stor *Perkel* og *Fare* etc.«

Ordet og Troen, og dermed Liv og Salighed, var i Fare. Jersin besluttede med Opbydelse af al sin Inderlighed og Kraft at prøve at komme Ondet til Livs i Ribe Stift og over hele Jylland.. Han skrev *Om Mirakler, Tegn og Aabenbaringer*. Hvorledes vi i disse Tider iblandt dennem skal omgaas forsigteligen, at vi kan kende Satan fra Gud.

Det, han heri bebrejder Sværmerne, er deres Udvendighed: de taler kun om Maadehold i Klædedragt og nye Noder. Disse Profetinder (eller Djævleinder) gaar de grove, hæslige Synder forbi og taler alene om det udvortes Prækkeri paa Huer, Hatte og Sko og deslige. »Satan kom da heller ikke saa vidt, som han er kommet med den store Hykleri, som haver taget Overhaand og formørkt Christi Evangelium i manges Hjærter, saaledes at mange Menesker lever

deres Livstid hen i den Tro og dør bort i den Tro, at endog de fremdrage og ende deres Liv i al Ugudelighed, de dog alligevel for Jesu Christi Skyld skulle blive salige (og bliver dog ikke desmindre fordømte).«

Derved er disse Sværmere farlige. Naar de kun taler om Klædedragten — hvad de gør — »indbilder Fanden Bonden, Staadden og Kærlingen, at naar de haver ikkun ingen nye Købstedklæder, men gaa udi deres graa Vennike (grov Klædning) og Palter, har Bonden ingen Synd deraf, at han bander og svær ved hvert andet Ord, at han køber og lader sig købe til imod sin Samvittighed til Tinge at svære en falsk Ed. Naar han ingen ny Moder haver, saa mener han, at det er ingen Synd, den Falskhed, Svig og Skælmeri han bruger med sin Tiende at forsnelle (snyde) Guds Ords Tjenere deres Del fra; item den Ulydighed, Foragt og Falskhed, han bruger mod sin Sjælesørger. Kærlingen mener, har hun intet nyt i hendes Klæder, saa har hun frit Forlov af Gud at sludere, fortale, bagvaske, liuve og skænde med den forgiftige Tunge.«

Ligesaa med »dem, som betyde noget.« Naar Kravet kun er om Klædedragten, kan »Præsterne lempe sig efter Tilhørernes Begærlighed og haver ikke Behov at fortjene Utak med de grove Synders Straf, og Tilhørerne kan mene, at deres syndige Idræt efterlades og bilægges dennem. Dermed holder Fanden dennem varm i de grove, fordømmelige Gerninger.«

Jersin førte sin Kamp for Læren. Præsterne var de af Gud kaldede Forkyndere af Jesu Christi sande uforfalskede Evangelium. De maatte ikke fortrænges af disse falske Profeter, ud af hvis Mund Djævelen talte.

Og han førte sin Kamp for Livet. Sværmernes falske Lære gjorde Livet for let, avlede Selvglade, døde enhver Angerfølelse og Ruelse. Kravet var der,

det strenge Krav: *din Kristendom skal gennemtrænge dit Liv*, omforme det. Sker det ikke, er du kun Kristen af Navn. Det er altsaa et religiøst Krav, men samtidig et strengt, strengt moralsk Krav.

Og bag alle Jersins Bestræbelser laa en stor Frygt.

Tegnet paa Ruden giver han følgende Udlægning: I Bibelen findes der kun eet Sted, der svarer til dette: Skriften, der viste sig paa Væggen ved Belsazars Hof, da han krænkede Gud. Selv om de var hedenske, havde de kendt Guds Ord, som Daniel havde prædikeret, men de var faldet fra det, og derfor kom den ulæselige Skrift — og Ulykken.

Vi har Loven, der er skrevet paa Sten, og Evangeliet, der er skrevet i de »kødige« Hjerters Tavler. Men da de nu ikke agtes, giver Gud os en ulæselig Skrift paa Glas og i Vand. I Stedet for det Ord, som er dyrebarere end alle Verdens Skatte, truer Gud med at sende os *den papistiske gamle Lærdom*, som vi have haft i fordums Tid, fordi vi omgaas ikke anderledes med det visse Ord.

Jesuitterne søgte *Tegn* paa samme Maade som Sværmerne, havde ikke nok i de gudindblæste Skrifter, de var ligesom de »en hoeragtig Slægt, der søger Tegn«.

Katolikerne var indtil nu gaet fra Sejer til Sejer. For kun to Aar siden lød katolsk Messe i Ribe Domkirke.

»Djævelen søger sig ikkun en Tilgang at stifte Løgn iblandt os igen og berede Meneskens Hjerter til Pavedømmet, *hvilket snart var gjort.*«

Den Kamp, Jersin stred, var en Kamp for Ro og Klarhed mod Exaltation og Forvirring, for Biblen mod Sværmeri, for Kirken mod Lægprædikanter, for Au-

toritet mod Opsætsighed. Den blev besværliggjort, ved at Sværmerne undertiden fandt Forstaaelse og Tilslutning hos Gejstligheden, Provsten i Hellum og Bispen i Aalborg er Eksempler herpaa. Men efterhaanden døde Bevægelsen hen, der var blusset op som Feberen i et sygt Legeme.

Det har Jersin dog sikkert ikke opnaaet at faa at se.

Han havde stadig sin Kamp, ogsaa efter at han havde skrevet sin Traktat.

Ikke blot mod Sværmerne, men ogsaa mod Opsætsigheden hos Bønderne mod Kirken og hans strenge Krav og Prædiken.

»Naar Guds Ord vel prædikeres,« siger han*), »saa er det ikke andet muligt, end jeg maa støde mangan Horkarl, uren, letfærdig, skalkagtig Menneske, Tyv, Meneder, gerrig, Dranker, stolt etc. paa Milten. Der begynder da Hjertet ikke alene at tale foragtelig som Farisæerne. Men mangt et Menneske begynder da at vredes og forbitres, tænker ved sig selv: se, det er mig ment, det haver han sagt om mig. Saa tænke vi da og paa at hævne os, saa lure vi ikkun undertiden efter Ordet, som Farisæerne; og saa kommer vel siden offentlig Forfølgelse, som man kan det for meget forfare i den uforstandige Almue paa Landsbyerne og andensteds.

Eksempler er udi Kong Herodes (Johannes den Døber og Herodias).

Dette vederfares endnu paa denne Dag allevegne, hvor Guds Ord prædikeres, at det maa alt røre ved Bylden, om det skal ellers gøre nogen Kraft til Ret

---

*) Livsens Vej (Tvende opbyggelige Skrifter, 4. Udg., S. 170).

færdighed. Men naar det sker, saa bliver Folk vist vrede. Den ene tænker: Hvad kommer det Præsten ved? Den anden: Skulde han sætte mig til rette? Det lader jeg haant om. Det skal jeg tænke ham efter.«

Sine største Vanskeligheder har han haft i de sønderjyske Herreder under Ribe Bispestol. Hernede er Folkets Opsætsighed blevet understøttet ved, at Provsterne og Præsterne nægtede at underkaste sig Ordinanansen og andre kongelige Forordninger, saa Jersin maatte klage og foranledige en Ordre fra højeste Sted.*)

Hernede var det ogsaa der forefaldt et Par forargelige Begivenheder:

Bonden Morten Hjerresen af Mjolden gjorde sig skyldig i »grov Forseelse og Guds Fortørnelse«, og han blev derfor dømt til Bremerholm, og Bonden Niels Mikkelsen handlede ilde med Sognepræsten i Mjolden, Peder Pedersen Hjortlund, og vanærede saaledes Præsteembedet, andre til Forargelse**).

Det er sandsynligt, at vi her har en af de Stridigheder, der var saa hyppige paa denne Tid: Præsten har holdt sin Straffeprædiken, og Bonden har følt, at han var gaaet for nær, og saa har Niels Mikkelsen overfaldet Hr. Peder.

Da Jersin kort efter var paa Visitats i Mjolden, kom han i Strid med en Bonde og talte ham haardt til i Anledning af Udskejelser i Menigheden. I sin Nidkærlighed blev Bispen hidsig, Bonden blev det ogsaa, og det gik saa vidt, at Bonden slog Bispen paa Øret.

Nogle Adelsmænd, der var forbitrede paa Jersin,

*) Ny hirkehist. Saml. VI 539.

**) Kancelliets Brevbøger 1633 15/4.

tog sig af Bonden og fremstillede Sagen i et falsk Lys ved Hove. Jersin maatte rejse derover for at forsvare sig. Men han naaede kun til Nyborg, her døde han (25. Oktober 1634), som et Offer kan man sige, i Kampen for Evangeliet og Kirkens Disciplin, som han var gaet op i med al den Kraft, hans fyrige og rene Sjæl rummede.

Brøndum Kirke

Af Svend Hansen

Brøndum Kirke er i stor Omkreds den største af alle Landsbykirker. Kirken ligger højt og kan ses paa stor Afstand. Dens Spir var tidligere Sømærke ved Indsejlingen til Hjerting Bugt, hvorfor Taarnet og Spiret ikke maatte gøres lavere, end de var. I min Drengetid fik jeg fortalt, at man i klart Vejr kunde se Kirken uden Kikkert fra Ribe Domkirkes Taarn. Om dette er rigtigt, tør jeg dog ikke garantere.

Om Kirken eller Koret er ældst, er de to kendte Kirkearkæologer Dr. Jacob Helms og Arkitekt F. Uldall ikke enige. Helms mener, at der er stor Sandsynlighed for, at det nuværende Kor har afløst et tidligere og derfor er yngre end Skibet, hvorimod Uldall hævder, at Koret, som det nu staar, er det oprindelige Kor og ældre end Skibet. Her skal ikke fremføres hele Diskussionen mellem dem, men blot nævnes et Par af Hovedpunkterne i deres Opfattelser.

Helms mener, at den lille Korportal paa Korets Nordside anbragt saa tæt ind til Sakristiet og i umiddelbar Nærhed af det blændede Vindue ovenover tyder paa, at Portalen er en Rest fra det oprindelige Kor. Han mener, at Skibet næppe er bygget tidligere end i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede, hvorimod det indre af Koret tyder paa, at dette er bygget omkring

Midten af Aarhundredet. Helms antager nu, at man paa dette Tidspunkt har ønsket at faa Korets Indre hvælvet og dets Vægge udstyrede med arkitektoniske Prydelser. Den Bygmester, man fik, forstod sig godt

Brøndum Kirke.

paa at bygge med Mursten, men mindre godt paa at arbejde med hugne Sten, hvilket giver sig Udslag i, at Kvaderstensmurværket i Koret staar kendeligt tilbage for det tilsvarende i Skibet. Helms mener, at Bygmesteren sandsynligvis er den samme som ham, der har bygget Klosterkirken i Løgum; thi der findes en Del Ligheder mellem disse to Kirkers Kor.

Uldall hævder paa sin Side, at det store Skib ogsaa oprindelig maa have fordret et meget anseligt Kor, da der i modsat Fald var kommet et Misforhold til Stede i Bygningen. Han mener ogsaa, at den lille Portal i Koret, der ved sin ydre Form og sin ejendommelige Overligger er enestaaende i Jylland, tyder paa en sen Tid. Hans Opfattelse er derfor den, at baade Skib, Kor

og Korrunding er opført omkring Midten af det 13. Aarhundrede.

Hvorom alting er, saa kan dette Spørgsmaal vel ikke afgøres med Nøjagtighed undtagen ved en grundigere Undersøgelse af Murværket eller maaske bedre ved Udgravninger i Grunden.

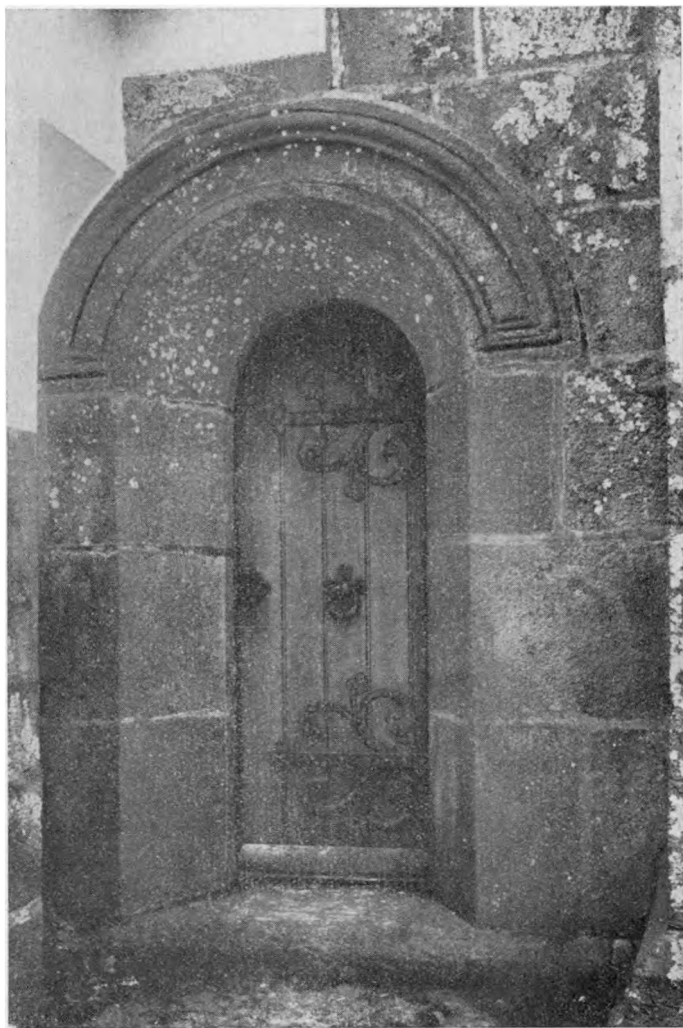
Da der til Opførelsen af Kirken er anvendt baade Granit og Tuf, har Helms omtalt den ret udførligt i sit Værk: »De danske Tufstenskirker«.

I det Ydre er den en fuldstændig Granitkirke. Tufsten er særlig anvendt i Koret og det paa en Maade, der er baade ualmindelig og mærkelig. Tuffen er nemlig blevet brugt i det Indre og det ikke blot til Vægbeklædning, men tillige til Formsten i Dekorationen. En saadan Anvendelse af rhinsk Tuf er ellers ikke kendt i nogen jydsk Kirke uden for Ribe Domkirke.

Kirken er oprindelig bygget i romansk Stil, men med enkelte Partier i Overgangsstil. Den bestaar af Langhus, Kor og Korrunding og er udvendig bygget af Granitkvadre. Af senere Tilbygninger findes Taarnet mod Vest og paa Nordsiden Sakristiet og Vaabenhuset. Taarnets nederste Del bestaar i temmelig stor Højde af Granitkvadre og derover af røde Munkesten. Sakristiet er bygget som Taarnet. Vaabenhuset er bygget af store, røde Munkesten, men uden særlig Stil.

Soklen frembyder ualmindelige Forhold. Skibet har en Dobbeltsoffel, hvis øverste Skifte mod al Sædvane har Skraakant, det nederste Skifte er profileret; det omvendte plejer at være Tilfældet. Koret har enkelt Soffel med Skraakant. Den ualmindelige store og smukke Korrunding har Dobbeltsoffel. Den nederste Del af Soklen bestaar af et Skifte med Skraakant; den øverste Del bestaar af fire Skifter med Skraakant paa øverste Skifte. Taarnets Vestside har et Skifte profilet

Den gamle Dør i Koret, Indgang for Gejstligheden, set udefra.
ret Sokkel; paa Sydsiden er der Sokkel med Skraakant.
Sakristiets nordlige Gavl har Sokkel med Skraakant.

Kirkens Mure er meget høje, og Langhusets og Koret har Granitgesims med Skraakant.

Arkitekt Uldall opgiver efter en Opmaalning i 1885 Kirkens indvendige Maal saaledes: Langhuset 31 Alen langt og 11 Alen 22 Tommer bredt; Koret 10 Alen 10 Tommer langt og 9 Alen 11 Tommer bredt; Korrundingen 4 Alen 12 Tommer langt og 8 Alen 20 Tommer bredt.

Paa Korets Nordside findes som omtalt en oprindelig lille Dør, der har tjent til Indgang for Gejstlighed. Den er meget sjælden. Dens østlige Side er til Dels skjult af Sakristiets Vestmur. Den blev senere tilmuret, men i 1887 under Arkitekt Estrups Ledelse paa ny aabnet og restaureret. Dens Sider er omgivet af glat tilhuggede Smigsten, der ligner Vinduessten. Smigen fortsætter op paa den rundbuede Overligger, hvis Overflade prydes af en Profil.

Skibets oprindelige Døre, der er tilmurede, ligger paafaldende nær Skibets Midterlinie: 16 Skridt fra Østenden og 14 Skridt fra Vestenden. Der er sikkert sket en Forlængelse af Kirken paa et senere Tidspunkt. Den nu i Brug værende nordlige Indgang, der er nærmere ved Vestenden, maa altsaa være flyttet for at komme i det rette Forhold til det forlængede Kirkeskib. Den sydlige Dør har Overligger (Tympanum). Maaske hidrører den senere omtalte Tympanum i Taarnets Vestmur fra den oprindelige nordlige Indgang. Muligvis har man ogsaa givet den store Kirke en Indgang i Skibets Vestfacade, saa Overliggeren stammer herfra.

Skibet har oprindelig haft fire rundbuede Vinduer baade mod Syd og mod Nord, to paa hver Side af Portalerne. Vinduerne ses endnu alle. De er tilmurede paa Nordsiden, og ligeledes har det andet Vindue fra

Vest paa Sydsiden været tilmuret. Det er dog i Nutiden atter aabnet, hvorved det har mistet sin østlige Del. De andre oprindelige Vinduer paa Sydsiden har alle Overligger, der er tagformet afsluttet. De har særlige Solbænksten og var smykkede med Rundstave. De har altsaa oprindelig været smukkere, end de er nu. Ogsaa Vinduerne paa Nordsiden har Overligger.

Koret har oprindelig paa hver Side haft to Vinduer, der er større end Skibets. De er slanke og smukke i deres Forhold; udadtil er de rundbuede og indadtil spidsbuede. Paa Nordsiden er de tilmurede.

I Apsis var der oprindelig tre rundbuede Vinduer. De to mod Øst og Nordøst er bevarede, men tilmurede i Flugt med Facaden. Det tredie mod Sydøst er senere udvidet, og der blev indsat et rundbuet Jernvindue.

Korets og Korrundingens oprindelige Vinduer er ikke prydede med Rundstave. Kun de to Vinduer mod Syd i Koret var tidligere blyindfattede; men ved Restaurationen af Kirken i 1927 erstattedes alle Jernvinduerne med blyindfattede Vinduer. De røde Mursten, der var blevet anvendt som Udfyldning ved Jernvinduerne blev samtidig fjernet og Granit indsat i Stedet.

Taarnet har fladbuede Lydhuller og Pyramidetag. Paa Taget er der et Spir. Paa Taarnets Vestside findes som tidligere omtalt en Tympanum af Granit, der sikkert er indmuret samtidig med Taarnets Opførelse. Den er prydet med et Par Løvefigurer, der omgives af to Rundstave, Løvefigurerne er ikke særlig kunstfærdigt tilhuggede. Mod Nord er der en rundbuet Dør i et spidsbuet Felt af Mursten. I Nordmuren er indmuret en Vinduesdæksten, der muligvis stammer fra et af de oprindelige Vinduer i Koret. Den er tagformet afsluttet og ualmindelig rigt smykket med tre Rundstave og

Bladornamenter, af hvilke den smukke Palmet øverst i høj Grad minder om antikke Forbilleder. Ved senere Reparationer af Taarnet er benyttet smaa Mursten, særlig mod Syd og Vest. Paa Vestsiden staar Aarstallet 1776, paa Sydsiden 1871.

Tympanum med to Løver paa Taarnets Vestside.

Paa Klokken stod oprindelig: Hr. Hans Warthoe. Hr. Thomas Ganer. me fecit Joh. Nic. Riber in Hamburg Anno 1798.

Den nuværende Indskrift lyder: Omstøbt af Gamst og Lunds Efterfølgere i København 1865.

Sakristiets Gavl er forsynet med tre spidsbuede Blindinger samt nogle Tandskifter. Der er i Nutiden indsat fladbuede, støbte Jernvinduer, der dog i 1927 blev afløst af blyindfattede Vinduer. Denne Tilbygning, der har en spids Hvælving, har Indgang fra Koret gennem en fladbuget Dør.

Skibets fire Hvælvinger er i Spidsbuestil. Skjoldbuerne er spidsbuede, medens Gjordbuerne er rundbuede. Hver Hvælving har fire Ribber med Profil. Korbuen er den oprindelige højspændte Rundbue, der bæres af Piller, der hviler paa tilhuggede Granitgesimser med Profil i Underkanten. Sokkel ses ikke. Ved Buen be-

mærkes den Sjældenhed, at den er lidt over Halvcirkel (maurisk). Bue og Piller er af Mursten og kalkede. Gesimserne er ikke kalkede.

Det synes, som om Bygmesteren for Korets Hvælvinger i visse Maader kan have taget Motiver fra Ribe Domkirke; thi hele Anlægget i Kor og Korrunding er langt mere storslaaet, end det plejer at være Tilfældet i Landbykirker. I Koret findes to spidsbuede Hvælvinger, hvis Piller til Dels dannes af Rundstave. Ribberne er formede som Trefjerdedels-Rundstave. Alle disse Rundstave er af Tuf. Slutstenene i Korets Hvælvinger er svære og nedhængende og af Granit.

Korrundingen dækkes af en Halvkuppelhvælving. Muren i Apsis er prydet med en dobbelt Række Buer. Det nederste Afsnit bestaar af 11 rundbuede Nicher. Her er baade Vægbeklædningen og de svære halvøjlelignende Sten af Tegl. Det øverste Afsnit bestaar af en spidsbuet Arkaderække med 7 Nicher, der indfattes af fremstaaende Rundstave med Ringkapitæler. Her er baade Bunden i Nicherne saavel som Rundstavene af Tuf. Det er i tre af disse spidsbuede Nicher, de tre oprindelige Vinduer i Apsis har siddet.

Opdagelsen af denne Anvendelse af Tuf gjordes af Arkitekt Ahlmann i Sommeren 1889, da der blev indsat nye Vinduer i Korfirkantens Sydside. Af de to Vinduer fra gammel Tid var der intet mere tilbage af det østlige, som allerede tidligere var blevet udvidet. Derimod var det vestlige for største Delen uforandret. Alle Vinduerne i Koret har tidligere været prydet med Rundstave i Hjørnerne, hvor Vinduessmigen støder sammen med Murfladen. I det nævnte vestlige Vindue fandt man imidlertid under det tykke Lag Puds kun Rester tilbage af disse Stave; men det viste sig, at ikke blot havde disse Rundstave været af Tuf, men at ogs

saa hele Vinduets indefter vendende Smig havde været beklædt dermed. Allerede nogle Aar i Forvejen havde Arkitekt Uldall opdaget, at der var anvendt Tuf i de indvendige Bueslag over de to vestligste oprindelige Vinduer paa Langhusets Nordside. Ellers er der i Kirkens Indre anvendt røde Munkesten, naar undtages, at den lille Kordør indadtil har sine Sider dannet af glathuggede Granitkvadre og foroven sluttes af en aflang-firkantet Sten ligeledes af Granit.

Kirken er overalt tækket med Blytavler.

KALKMALERIERNE.

Præsten Hr. Thomas Huulegaard skriver i 1777: »Straks efter Reformationen blev i denne Kirke holdt Landemode i et ved Kirken værende Sacristie. Desarsag ser man endnu de ældste Biskopper i Ribe Stift nemlig: Tausen, Jersin, Borchardus, Monrad malede paa Væggen i Choret udi legemlig Størrelse. Nogle af Biskopperne var (førend jeg blev Præst ved Kirken) formedelst de da værende Kirkeejeres Skødesløshed, overstrøgne med Kalk, at man ikke kan se deres Navne, ligesom og det ovenmeldte Sacristie er af de 2 Brødre, der nu ejer Kirken, vanhelliget og gjort til et Materialskammer, da Skriftestolen har i Mands Minde tilforn staaet der.«

Det ovennævnte Sacristie, der fandtes i den vestlige Ende af Skibet, hvor nu Orglet er anbragt, omtales endnu i 1843 af Nebelong som værende brugt til Materialskur. Han forelsaar, at det fjernes, saa Kirken kan faa sin oprindelige Længde, og dette er let gjort, skriver han, da der kun er et simpelt Skillerum med nogle »forskrækkelige Forziiringer«.

Landemodet holdtes rimeligvis i Kirken til 1655, da

der kom kongelig Befaling til at holde to Provstemoder om Aaret, et i Ribe og et i Varde. Der siges rigtignok i det kgl. Brev, at Landemodet hidtil var afholdt i Ribe; men enten maa dette være en Fejl, eller ogsaa havde det kun nogle faa Aar været holdt der. Grunden til, at man mener at kunne slutte saaledes, er den, at Billeder af samtlige Biskopper i Ribe fra Reformationen og til da har været malet paa Væggene i Kirken, og den sidste af de afmalede Biskopper forestillede Erik Monrad, der døde 1650. Billederne blev som sagt malede paa Væggene, nogle i Korets øvre Nicher, andre paa Muren mellem Kor og Skib. De omtales i Hofmans Foundationer Tom III (1759): Kirken er smuk ziiret med eendeel af Riber Bispers Portraiter. Pontoppidans Danske Atlas 1769 omtaler dem som til Dels bevarede.

Af en Optegnelse fra ca. 1760 ses, i hvilken Tilstand de da var. I Koret var der Billeder af Hans Vandal, den første lutheranske Biskop, derpaa en uden Navn, vistnok Hans Tavsén, dernæst Povl Madsen med Aars-tallet 1561, saa en uden Navn, sagtens Hans Lavesen, derefter Peder Hegelund, Jens Dinesen Jersin, Erik Monrad, Johan Borkardsen og Iver Hemmet. Alle disse var Biskopper i Ribe. Endvidere var der et Billede over Degnestolen, der var overkalket. Uden for Koret var flere Billeder overkalkede, af hvilke et over Præstens Stol skulde forestille en Præst, rimeligvis Kristen Høst, der var Præst i Lunde og Ovtrup i Vester Herred. Efterhaanden som Billederne blev forfaldne, overkalkedes de, og til sidst blev dette Tilfældet med dem alle paa Kirkeejerne Niels og Søren Uglvigs Foranstaltning, som for at undgaa en lille Bekostning berøvede Kirken disse interessante Malerier. Kirken i privat Eje var ikke af det gode.

Ved det 19. Aarhundredes Begyndelse skal man endnu have kunnet se Spor af Malerierne.

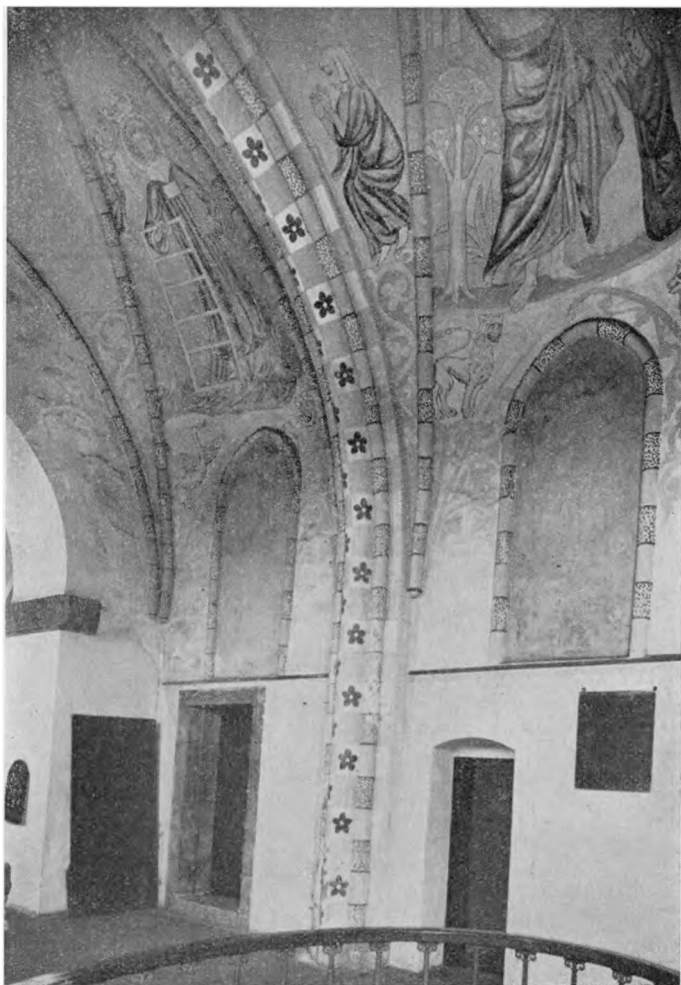
Arkitekt N. S. Nebelong foretog i 1843 en Undersøgelse af, om Kalkmalerierne skulde kunne lade sig fremdrage. Han skriver, at Muren var meget fugtig. Den var overkalket, og Hvidtningen var dygtig indgnedet i Malerierne. Han tror ikke, der kan blive Malerier af dem mere. Han beklager sig bittert over den Behandling, der bliver Kirkerne til Del paa Grund af, at Tilsynet er overladt til Præsterne og Bønderne.

Professor Magnus-Petersen mente dog i 1890 ikke, at Malerierne af Biskopperne kan have haft stor kunstnerisk Værdi. Ved Undersøgelsen dette Aar fandtes intet Spor af Malerierne; kun Nichernes Rundstave viste vekselvis røde og grønne Tværbaand med hvide Prikker.

En Dag i Sommeren 1865 viste en Del af Kirkens gamle, overkalkede Malerier paa Hvælvingerne, især i Koret, sig paa en meget uventet og højst overraskende Maade. Man var i Vaabehuset beskæftiget med at støbe Blytavler til Taget og benyttede Tørv, der var svovlholdige. Da nu en Del af Røgen fra Vaabehuset trak ind i Kirken, oplødtes derved Hvælvingernes Kalklag, saa det blev gennemsigtigt, og der viste sig da baade paa Hvælvingerne og paa Korbuerne ikke blot Slyngevinger, Blomster og Stjerner, men ogsaa Engle, Menesker og Dyr. Lærer Yderick fra Brøndum aftegnede og beskrev Malerierne, og derefter blev de desværre atter overkalkede. Pastor C. C. Müller spenderede i Sommeren 1866 et halvt Læs svovlede »Klyne«, ved hvis Hjælp der tilvejebragtes en ny »Forestilling«. Professor P. G. Thorsen og Dr. O. Nielsen var Tilskuere. Hverken i 1865 eller i 1866 kom Biskopperne til Syne.

I Sommeren 1890 lod Direktionen for Mindesmær-

Koret mod Nord. — Dør til Sakristi og Dør for Gejstligheden.
Blandt Malerierne ses Laurentius med Risten og til højre en
knælende Kvinde foran Kristus.

kernes Bevarelse Professor Magnus-Petersen foretage en Undersøgelse af Korets Hvælvinger med Hensyn til de derværende Kalkmalerier. Grunden til, at der ikke blev foretaget nogen Undersøgelse af Hvælvingerne i Skibet, var den, at de derværende Malerier som en Følge af Overkalkningen viste sig meget vanskelige at faa frem. Undersøgelsen rettedes derfor næsten udelukkende mod Hvælvingerne i Koret. Det viste sig, at der paa adskillige af Korbuerne fandtes smukke Ornamente i Rødt og Blaåt. I de 8 Kapper, i Korets to aflange Hvælvingsfag var de gamle Malerier næsten helt gaet til Grunde i de 5, medens de derimod i de 3 andre var ret godt bevarede. Disse Kapper var de 2 mod Nord og den mod Øst i det vestlige Fag. I sidstnævnte ses Skt. Laurentius liggende nøgen paa Risten, medens Kejseren sidder ved den ene Side med Krone og Scepter og ser til. Med Ildragere og Pustere gør Bødlerne deres bedste for rigtig at faa Ilden til at flamme; men midt over staar en Engel med udbredte Vinger og Arme for at skærme Helgenen og tage mod hans Sjæl. Kejseren er Kejser Valerian, der startede en Forfølgelse i Aaret 258. I den dertil mod Nord stødende Hvælvingskappe ses den samme Helgen staaende. Hans Skikkelse er malet 3½ Alen høj, og han er afbildet i et folderigt Gevant. I den ene Haand holder han Risten, i den anden Haand har han en Stav og under Armen Evangeliebogen. Foroven sidder to Engle, der lader en Krone sænke sig ned over hans Hoved, der er omgivet af en Glorie. I Hvælvingspidserne er der paa den ene Side en langhalset Fugl og paa den anden et sky, sammenkrøbet Dyr; derunder smukke, slyngede romanske Ornamente. I Hvælvingsstoppene er lignende Slyngninger i Form af en Roset.

I den østlige Hvælving's nordre Kappe ses Kristus staaende med Sejrsfanen i venstre Haand, den højre er løftet velsignende over en knælende Kvinde med Glorie om Hovedet. I Hvælvingsspidsene er til venstre en Løve og til højre et spidssnudet Dyr omgivet af smukke Ornamentter i sildig romansk Stil. I den tilstødende Kappe var kun enkelte Rester af et større Maleri, hvoraf en knælende, kvindelig Figur var nogenlunde tydelig. Den i mange Led delte Gjordbue imellem de to Hvælvinger er dekoreret med vekslende Tværbaand og Rosetter i flere Farver.

Malerierne er udført med en vis Smag; Draperierne er især godt formede. Tiden for Udførelsen maa antages at være ved Midten af det 14. Aarh. Af Malerierne fremgaar det, at Skt. Laurentius har været Kirkens Helgen. De ovennævnte Malerier restaureredes af Magnus-Petersen i 1891.

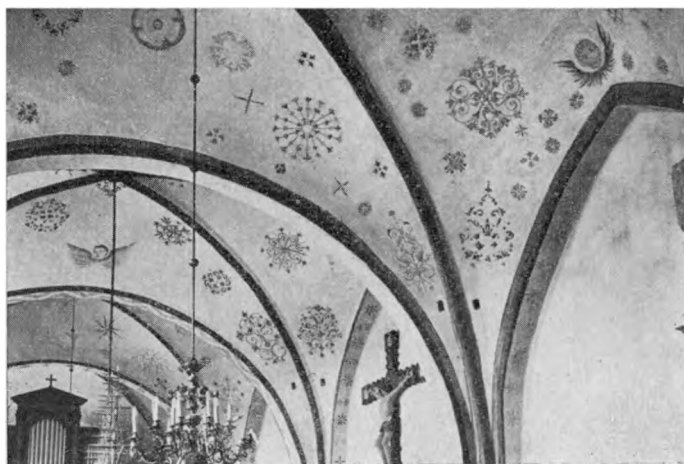
Undersøgelsen i Apsis gav ikke gode Resultater. I Apsiskuplen fremdroges forstyrrede Rester af et Maleri, som maa have forestillet Kristus paa Himmelfronen med Jordkloden i Haanden, omgivet af Evangelistemblemer og ved Siden spredte Rester af menneskelige Figurer. En nyere Maling, som havde efterladt et Virvar af Streger, gjorde det vanskeligt at opfatte det ældre Maleri, men efter det, der kunde tydes, synes det at være malet ved det 15. Aarhundredes Slutning. Dette Maleri kunde ikke restaureres.

Nogle Aar efter Restaurationen i 1891 indberettede Herredsprovsten, at Malerierne havde taget Skade, og han gav Magnus-Petersen Skylden derfor. Konservator Eigil Rothe fra Nationalmuseet foretog da en Undersøgelse og afgav Indberetning herom i 1904. Han udtalte, at der ikke var Grund til berettigede Indvendinger mod den tekniske Udførelse af Malerarbejdet

ved Maleriernes Restauration. Ikke Restauratoren, men den daarlige Vedligeholdelse af Kirken var Skyld i Maleriernes Tilstand. Han giver Oplysninger om Murenes Tilstand i Kor og Apsis. Paa Sydsiden var hele Væggen, Støttestøtten mellem de to Hvælvingsfag og de nederste Partier af Kapperne grænseløst ødelagt af Fugtighed. Det dybere Pudslag var mange Steder begyndt at løsne sig — det var skudt ud — og Overfladen var mørkegraa af Svamppletter. Pudsen var meget daarlig; den bestod næsten kun af rødgult Sand og var drivende vaad. En yngre Pudsning, der var foretaget, var meget daarligt Arbejde. Inderst fandtes sunde Rester af den gamle Pudsning, der bestod af fed Mørtel med Tilslag af hvidt Sand. Fugtigheden berørte Malerierne. Apsishvælvingen var revnet paa tre forskellige Steder. Pudsen var mør af Fugtighed i alle de smaa Blindinger, og det samme gjaldt store Partier af Nordvæggen. Den daarlige Pudsning var Skyld i Maleriernes Tilstand. Han anfører en Udskrift af Kirkesynsprotokollen, hvoraf det fremgaar, at i Tiden fra 1890 til 1903 har Blytaget Aar efter Aar været utæt, og Hvælvingerne har stadig været udsat til Rensning ovenpaa; men der var intet sket. 1901 og 1902 meddeles det, at Kalkmalerierne begynder at ødelægges af Fugtighed. Saa begaar man den Fejl at cementere oven paa de af Fugtighed gennemsviede Hvælvingskapper og lukker derved for enhver Udluftning og Udtørring af den porøse Murstensskal, og Fugtigheden maa derefter nødvendigvis slaa ud inde i Kirken, hvor der er daarlig Ventilation. Rothe slutter med at udtale, at hvis det hele skal sættes i god Stand, vil det blive meget dyrt. Dette skete dog heller ikke; man nøjedes med mindre Reparationer, og først i 1927 gennemgik Kirken en virkelig Hoved-

reparation, der var blevet muliggjort ved en storstilet Gave fra Fabrikant A. Lykke Thomsen, Esbjerg, der var født og opvokset i Brøndum.

Ved denne store Reparation lededes Malerarbejdet af Kunstmaler Ole Søndergaard, der istandsatte de allerede afdækkede Kalkmalerier og foretog desuden en Undersøgelse af Hvælvingerne i Skibet og afdækkede Malerierne her.

Kalkmalerier paa Skibets Hvælvinger, set fra Øst.

I første Hvælving var allerede tidligere den nordre Kappe delvis afdækket. Der fremdroges i denne Hvælving en Del Rosetter og Stjerner og to vingede Englehoveder. Ornamenterne har Renaissancens Former med Ting af sengotisk Præg. En Del Ting maatte rekonstrueres ved at anvende Variationer af den velbevarede Ornamentik.

I anden Hvælving var store Dele af Udsmykningen pænt bevaret, saa man nogle Steder kunde nøjes med

Istandsættelse; andre Steder var Rekonstruktion nødvendig. Blandt andet fremdroges et vinget Englehoved og en Kvindefigur med et løftet Sværd i venstre Haand og en Vægt i højre. Ansigtets Detailler manglede. Udførelsen af Malerierne i denne Hvælving var sikrere og mere elegant end i første Hvælving.

I tredje Hvælving var Udsmykningen gennemgaaende yderst slet bevaret. Der fandtes enkelte pænt bevarede Rester, bl. a. en vinget Kvindefigur med en Stav i Haanden og ved Siden af hende Forkroppen af en Dyreskikkelse. Desuden fandtes forskellige Ornamente og et vinget Englehoved. Udførelsen og Anbringelsen af Ornamenterne er præget af mindre Orden end i de forrige Hvælvinger. Denne Hvælving's Ornamente er stærkt rekonstrueret.

I fjerde Hvælving fandtes kun en rød Streg paa Ribbernes Underkant. I Hvælvingens Top findes en muret, cylinderformet Aabning 41 cm dyb og 43 cm i indvendig Diameter. De røde Streger fortsætter rundt om Cylinderens Underkant. Muligvis betyder denne Aabning, at Klokken en Gang har hængt her, og at Kirken altsaa er blevet forlænget; men der findes ingen tydelige Mærker af Klokkereb eller lignende.

Om de fire Hvælvinger gælder det, at der var Ornamente saavel paa selve Kapperne som paa Ribberne og Gjordbuerne.

Ogsaa i Kor og Apsis gjorde Søndergaard grundige Undersøgelser for om muligt at finde Spor af Bispebillederne. Han undersøgte Nichefelterne, Væggene, selve Korbuen og begge Sider af den. Kun i yderste nordre Nichefelt i Apsis fremkom et enkelt Farvespor, som maatte antages at stamme fra et Figurbillede. Desuden fandtes et Par andre Steder nogle Farvespor.

Paa Apsisgjordbuen fremkom et Parti af et ret vel-

bevaret senromansk Kalkmaleri. det bestaar af omtrent cirkelrunde Felter, hvori der er malet Englehoveder, skiftende med Ornamentpartier. Af Hensyn til Helhedsvirkningen er de manglende Partier af Buens Udsmykning tilføjede, for Figurfelternes Vedkommende dog kun Rammerne. Disse Malerier menes at være lige saa gamle som Kirken.

I Apsishvælvingsens Halvkuppel malede Søndergaard fire basunblæsende Engle af egen Komposition. De falder godt sammen med de øvrige Malerier. Paa Orglets Pulpitur malede Søndergaard de 11 Apostle og 8 Billeder af vigtige Begivenheder i Jesu Liv. Det gamle Krucifiks fra ca. 1475 fik nye Farver, og i Korsendefelterne maledes Englehoveder. Samtidig sattes nye Topstykker paa Forsiderne af Stolestaderne, saa de blev ført tilbage til deres oprindelige Skikkelse.

ALTERTAVLE OG PRÆDIKESTOL.

Altertavlen stammer fra ca. 1600 og er uden Tvivl skænket til Kirken af Hr. Jon Mattsön, der var Sognepræst og Provst. Han døde ca. 1658.

I 1891 gav Magnus-Petersen en Indberetning om Tavlen, som han kalder et mærkeligt Arbejde fra Renæssancetidens Slutning, usædvanlig smukt og omhyggeligt udskaaret, men overstrøgen med forskellige Kulører og Oliefarver, der virker meget skæmmende. Under disse grimme Farver sporedes de oprindelige Farver i Guld, Sølv og Lazur. En Del af Træet, særlig i Yderkanterne var stærkt angrebet af Orm og trængte til Fornyelse; men dette var let gjort. Han anbefalede Restaurering og anslog denne til at ville koste ca. 900 Kr. Dette skete imidlertid ikke.

I 1904 indsendte Menighedsraadet Ansøgning om at faa Tavlen restaureret af Sagkyndige paa Statens

Prædikestol og Kor.

Bekostning. I 1905 foretog Chr. Axel Jensen fra Nationalmuseet sammen med Kunstmaler E. Bayer en Undersøgelse af Altertavlen og afgav Indberetning

herom. Her anføres en Del af Chr. Axel Jensens Beskrivelse af Tavlen.

Det murede Alterbords forreste Parti er dækket af et Fyrretræspanel, der paa Forsiden er smykket med joniske Pilastre og baandslyngornamenterede Bueslag omkring de tre Fyldingsfelter. Selve Tavlen er meget høj og anselig: 7 Alen 4 Tommer høj, 6 Alen 5 Tommer bredest. Den er udskaaret af Egetræ i yngre Renaissancestil; men Barokken gør sig ogsaa gældende i de mange Lister, Konsoller og Gesimser og i de svungne, maveføre Hermer. I Ornamentikken findes næsten ingen barokke Elementer, men er præget af Smagen fra det 17. Aarhundredes første Aartier. I Enkeltheder er Arbejdet ikke særlig fint; men som Helhed gør Tavlen en ypperlig dekorativ Virkning.

Tavlens Fodstykke, der hviler paa en stor Fodliste, optages af et glat Felt. Herover er der en buet Gesims med Udsmykning og støttet af Dobbeltkonsoller med Løvemasker og Englehoveder. Ved Fodstykkets Sider findes Relieffer af Moses og en Profet, muligvis Jeremias.

Det bredere Hovedstykkets Midtfelt indrammes af to Hermer, Visdommen og Styrken, med Symboler. Midtfeltet flankeres af to fristaaende Søjler, hvorimellem Sidefelterne er anbragte. De tre Hermer i Sidefelterne forestiller Retfærdighed, Kærlighed og Maadehold, den fjerdes Emblem er afbrudt. Søjlerne er dekoreret med forskellig Ornamentik. Ved Hovedstykkets Sider findes Relieffer af Matthæus og Johannes. Søjlerne støtter en stærkt leddet Gesims med mange Ornamenter og kerubhovedsmykkede Hængeplader.

Over Hovedstykket staar Topstykket, der er delt i to Etager. Den nederste Afdeling hviler paa et fremspringende Fodstykke, og ved Siderne er der to Søjler,

der bærer en Gesims. Ovenpaa denne staar Topstykkets øverste Etage, hvori der er udskaaret en Relief-fremstilling af Gud Fader. Det nedre Topstykkets Vinger er store og anselige. Herunder findes Statuetter af Markus og Lukas.

De nuværende Farver skader Tavlens Virkning i høj Grad. Der er brugt graa, hvid og sort Overmaling foruden noget Broncering. Maleren har ønsket, at Tavlen skulde se ud, som om den var af Sten, og for yderligere at opnaa denne Effekt er Fodstykkets Farver blandede med Sand. I Hovedfeltet er nu malet Nadverordene med gule Bogstaver paa sort Bund; men herunder skimtes Rester af et ældre Maleri. I Sidefelterne findes Malerier af Fremstillingen i Templet og Himmelfarten. De er signerede: Toft 1841. I Topstykket findes et Maleri af Moses med Lovens Tavler; det er overmalet af samme Haand som de andre Billeder, men er øjensynlig ældre, snarest stammende fra det 18. Aarh. Snitværket har sikkert oprindelig straalet i Guld og pragtfulde Farver; men heraf er kun yderst ringe Spor bevarede, mest kun Kridtunderlag. Det er tvivlsomt, om de gamle Farver lader sig rekonstruere.

Altertavlen blev ikke restaureret af Staten; men nogle Aar efter indsamledes i Sognet 1100 Kr. til Restaurering af Altertavlen og Prædikestolen. I Forsommeren 1916 foretoges denne Restaurering af Kunstmaler Jørgen Hansen, Esbjerg. Han fjernede den uheldige Overmaling og malede Altertavlen med de ved denne Bortfjernelse atter kendelige oprindelige Farver, alle meget stærke og med rig Anvendelse af forskellig Forgyldning. Efter Fjernelsen af Malingen fra Hovedfeltet fandtes tydelige Spor af et Billede af Nadverens Indstiftelse. Figurernes Grupperinger var meget tydelig saavel som ogsaa Rummets Arkitektur. Men Figurernes An-

sigter var alle ødelagte, ligefrem skrabede ud. Det gamle Billede genopfriskedes med Bibeholdelse af saa meget som muligt af det oprindelige; men der maatte males nye Ansigter paa alle Figurer.

Samtidig restaureredes ogsaa Malingen paa Prædikestolen og dennes Himmel. Prædikestolen er udskaaret i Eg og er fra omtrent samme Tid som Altertavlen, maaske lidt senere. Det ældste af den er ret smukt udskaaret; men som Helhed staar den tilbage for Altertavlen.

Efter Restaurering af Altertavlen og Prædikestolen afgav Chr. Axel Jensen i December 1916 en Indberetning om Arbejdet. Han giver en meget udførlig, men sønderlemmende Kritik af Restaureringen. Tavlens Virkning er efter hans Mening kunstnerisk set blevet meget daarligere end før. Maleren har slet ingen Sans haft for Farver og deres Sammensætning, skriver han. Det hele er blevet et Virvar af Farveklatter, der giver en uharmonisk Virkning. Den samme haarde Kritik faar Arbejdet paa Prædikestolen; men han priser, at Billederne af de fire Evangelister heldigvis ikke er rørt. Disse Billeder stammer fra ca. 1800. Han mener ikke, at Arbejdet faar Lov at staa længe i denne Tilstand.

Menighedsraadet modtog nu fra Nationalmuseet en Skrivelse, hvori Museet udtalte som sin Mening, at Restaureringen havde forringet Altertavlens og Prædikestolens antikvariske Værdi betydeligt. Pastor Kelstrup svarede med en Skrivelse, hvori han gjorde opmærksom paa, at Jørgen Hansen ikke var en tilfældig Haandværker, men havde udført Dekorationer i Ribe Domkirke. Han havde malet nye og restaureret gamle Altertavler, hvis Stil svarede til Brøndum Kirkes Altertavle. Desuden gjorde Kelstrup opmærksom paa, at Jørgen Hansen var uddannet paa Akademiet, og at Menigheden og ikke Staten havde bekostet Restaureringen.

Døbefonten.

Døbefonten er meget smuk. Den er tilhugget af grovkornet, graa Granit. Dens Højde er 87,5 cm; Kummens ydre Diameter er ca. 72 cm, dens indre Diameter er ca. 62 cm. Det er altsaa en stor Font.

Paa Kummens Yderside findes en Rundstav, som tre Steder løber ud i en Række Palmetter, der atter knyttes til den ved en halvrund Løkke. Da samme Ornament, dog uden Løkke, findes paa den tidligere omtalte Vinduesdæksten i Taarnets Nordmur, har man her et afgjort Indicium for, at Kirke og Font er samhörige. Palmetter og Liljer findes paa Tympana og Vinduesoverliggerne i flere af Egnens Kirker, og Palmetten synes at kunne føres tilbage til Ribe Domkirke. Fontens Fodstykke er forneden firkantet og har Hjørneblade.

Paa Kummens Kant er indhugget fire Runer og fire Indvielseskors. Runeindskriften blev først kendt 1841 og lyder læst henholdsvis fra højre og venstre:

	+a+s+æ+r	(Asær—Asser)
eller	+r+a+s+æ	(Rasæ—Rase).

Man maa antage, at det er Navnet paa Fontens Mester.

Ud fra Runeindskriften sætter L. F. A. Wimmer Fontens Tilblivelse til omkring 1150; men Museumsdirektør Mackeprang hævder, at som Dateringsmiddel har Runeindskifterne ingen eller i bedste Fald kun meget tvivlsom Værdi. Man maa sætte Alderen ud fra arkæologisk Vurdering. Ud fra denne Vurdering mener Lis Jacobsen og Molkte, at Fonten stammer fra omkring 1200.

Ved Indgangen til Sakristiet fra Koret er indsat en Mindetavle af Jern over Pastor Klagenberg. Paa Mindetavlen staar:

Denne Sten minder Brøndum Menighed om dens nu sal. 30dive Aars Sogne-Præst Hr. Albert Christopher Klagenberg, Hvis Legeme gjemmes Her paa Kirkens østre Ende. Han var fød i Hamburg 1712 Kaldet Præst for Brøndum og Nebel 1746 Kom i Ægteskab med Jomfr. Christiane Maria Endorph 1747 Hvilket Ægteskab Gud velsignede med 7 Sønner og 5 Døttre. 6 Sønner og 3 Døtre

hvile med deres Fader. Den ene Søn 2de Døttre leve endnu og med den sørgende Moder Savne den Mand og Fader som døde her i Præstegaarden de. 8de Martii 1776.

I Skibet er ophængt et Linieskib, hvorpaa der staar: Et Linieskib skænket af Ditlev Møller, Søn af Præst ved Kirken C. C. Møller.

Orglet og Lysekronerne er anskaffet i 1903. I Efteraaret 1916 modtog Kirken som Gave fra Sognets Kvindeforening et smukt Tæppe til at lægge inden for Alterrundingen samt to tilsvarende mindre Tæpper til at lægge foran Alteret. Samtlige Tæpper var broderede af Kvindekredsen, og Hovedtæppets Motiv er Verslignierne:

Du det ser, jeg har i Sinde
Rosenkrans om Kors at vinde;
giv dertil mig Mod og Held.

I Efteraaret 1917 modtog Kirken som Gave fra Kvindeforeningen en femarmet Messinglysestage til Alteret.

Efter Restaureringen i 1927 opsattes i Skibet to store Tavler. Paa den ene staar Uddrag af Kirkens Historie; paa den anden staar Navnene paa de Præster, der har været ved Kirken.

Lige ud for Taarnet laa tidligere paa Brøndum Kirkegaard to meget smukke Ligsten, den ene over Hans Hansen, Spangsbjerg Mølle, og dennes Hustru, den anden over deres Søn. Disse Ligsten er nu opstillede inde i Vaabehuset. Paa Stenene har staaet følgende Indskrifter, som dog nu for en Del er udslidte:

»Denne Sten bedækker det Dødelige af den hæderlige Mand
Hans Hansen,

som er født udi Spangsbjerg Mølle den 6te Novbr. 1755, og hans dydelskende Hustru Ingeborg Nielsdatter, som er født paa Sønderis den 7. Oktbr. 1755, hun døde den 15. August 1786, han døde den 16 Maj 1792, avlede tilsammen en Søn og en Datter.

Saa kort som disse To tilsammen levede
Saa rent saa ømt de og hinanden elskede

Et godt Navn er bedre end en god Salme, og Dødens Dag er bedre end Fødselens Dag. Prædikerens Bog 7. Kap. 1ste Vers.«

Paa den anden Sten staar:

»Under denne Sten hviler til en glædelig Opstandelse det Dødelige af det forhen i Livet elskede Guds Barn

Sal. Hans Hansen,

født udi Spangsbjerg Mølle d 8. Aug. 1786, døde d. 14. Marts 1791.

Hvil du Fromme, ingensinde
glemme vi dit skønne Minde.

Tidlig du gik fra os her,
Ak, du var os alle kjær.
Lev nu salig i Guds Rige.
Hvil i Fred til hist igen
Vi dig see i bedre Hjem.

Her vi dig Farvel nu siger
Ægtefælle, Fader, Ven,
Vi dig see i Himmelen.
Hvad for os du kære var
Vi ej Ord at takke har.
Hæder følge med dit Minde.

Paa Kirkegaarden laa tidligere lige Nord for Sakristiet to store Ligsten. Ogsaa disse er nu anbragt i Vaabenhuset. Den ene Sten er over Herredsfoged Christen Andersen Bygum og hans Hustru; den anden er over deres Søn, der efter Folks Fortælling skal være omkommet ved et Ulykkestilfælde, idet han paa en Ridetur i Marken skal være faldet af Hesten og brækket Halsen. Indskrifterne er nu omtrent udslidt. Paa den ene Sten staar der:

»Herunder hviler i Herren den højagtede og velfornemme Mand,
Christen Andersen Bygum,

fordum Herredsfoged i Skads Herred, som saligen hensov den 29. Juli 1734 udi hans Alders 66 Aar, herhos hans kjære Hustru, ærlige Gud og Dyd elskende Matrone, Kristine Mathisdatter, som saligen hensov den.....udi hendes Alders.....Aar.

De levede tilsammen i et kærligt Ægteskab i 36 Aar, avlede med hinanden 6 Børn, 5 Sønner og 1 Datter, hvoraf de 3 Sønner og 1 Datter saligen udi Herren forhen er hensovede. Gud give dem en glædelig ærefuld Opstandelse. Jeg . . . . min Fader, og han skal opvække mig af Jorden.«

Paa den anden Sten er der et Billede af en Mand til Hest uden Hoved, hvilket peger paa Troværdigheden af ovenstaaende Fortælling. Gravskriften lyder:

»Den Blomstrendes Æreskrone naar man retfærdig vandrer betragter da den nu hos Gud salige Jens An(dersen) Bygum barnefødt i Aastrup Anno 1711 hastig døde paa Marken imellem d. 30. og 31. Jannar 1733 i sit blomstrende Aar, som var det 22de i hans Levetid. Den unge sine Blade matte fælde og til Hvile lægge sig under denne Sten, hvis Ære dog skal være hisset uforgængelig; vi hans Støv og Aske ære, indtil vi samles med vor Frelser kære i hans Himmerig. Tænk paa mig min Gud til det bedste.

Nehemias Bog 13. Kapitel 31. Vers.

De retfærdige skal være til evig Ihukommelse.«

Gravstenene er af belgisk Marmor; man ser paa dem symbolske Billeder af Døden og Forkrænkeliigheden, omkredsede af Blomsterornamenter. De hører til de smukkeste og bedst forarbejdede Ligsten fra den Tid, saa de har sikkert kostet mange Penge. Og dog har de efterlevende ikke kunnet overkomme at indhugge Moderens Dødsdag og Dødsaar paa Stenen.

I Aaret 1859 blev Gulvet i Gangen i Skibet lagt af Brædder i Stedet for som hidtil af Mursten. Ved denne Lejlighed blev en meget stor Ligsten — uden Indskrift — der laa midt i Gangen og udfyldte dens hele Bredde — lidt neden for Prædikestolen — borttaget. Ved en Udgravning, der blev foretaget den 23. August i Pastor C. C. Müllers Nærværelse, fandtes Levninger af to Ligkister, der havde staaet ved Siden af hinanden. Det viste sig, at der tidligere havde

været gravet der, idet Levninger af Kisterne og Ben fandtes hist og her imellem Jord, Sand og Grus. Den søndre Kiste havde været enkelt og af Egetræ. Ved denne fandtes tre Jernhaandgreb. Der fandtes ligeledes nogle Ben og Hjerneskalen, og paa denne var der endnu en Del Haar. Den nordre Kiste havde været dobbelt og af Fyrretræ. Ved denne fandtes 7 Jernhaandgreb ikke saa lidt større end de tre ovennævnte. Ogsaa her fandtes Hjerneskalen og nogle andre Ben.

Da det af gamle Optegnelser fremgaar, at Hr. Jørgen Pedersen, der døde i Ribe den 9. August 1585, ligger begravet i Kirken, er det formodentlig hans Grav og maaske hans Hustrus, saaledes at han har været nedsat til den nordre Side, hun til den søndre.

Alle de fundne Levninger blev optaget, og Benene, Stykkerne af Kisterne samt Jernhaandgrebene og nogle Jernspanter, der havde været anbragt paa Kisterne, blev nedlagt paa Kirkegaarden i en Grav, der blev opkastet lige Øst for Koret ved Foden af Højen og ved Siden af en Grav, hvori formodentlig Hr. Albert Christopher Klagenberg er begravet. Graven blev dækket med Græstørv og omgivet med en enkelt Række store, gamle Mursten, der tildels var fundet i Begravelsen inde i Kirken. Ingen af disse Grave ses mere.

Paa Kirkegaarden findes lige Øst for Korrundingen en Kæmpehøj, som efter Professor Magnus Petersens Mening er ca. 4000 Aar gammel. Den var tidligere bevokset med høje Naaletræer; men disse er nu fældet, og Højen er bevokset med Græs. Den er fredet.

I 1933 blev Kirken selvejende.

Kilder: Brøndum Præstegaards Arkiv — Forskellige Skrifter paa Nationalmuseets 2. Afdeling — Beskrivelser af Kirken af Helms og Uldall — Mackeprang: Danmarks middelalderlige Døbefonte — Lis Jacobsen og Moltke: Danmarks Runcindskrifter.

RIBE MØNT

Af Georg Galster.

I Betragtning af Ribes Berømmelse som Handelsstad i Middelalderen er Rækken af de middelalderlige Mønter, slaaet i Staden, sparsom og usikker, og den skriftlige Overlevering er ligesaa fattig. I det Privilegiebrev for Capitel og Canniker, som er udstedt af Sven Eriksen, rimeligvis mellem 1151 (hans Sejr ved Viborg) og 1154 (hans Fordrivelse), indrømmes der Biskoppen — i Lighed med hvad der før var indrømmet hans Forgængere — Halvdelen af al kongelig Ret i Staden Ribe med Undtagelse af Forban, Vrag og 40 Marks Sager.¹⁾ Det er paafaldende, at en saa vigtig kongelig Forrettighed som Møntretten ikke nævnes særligt; man skulde tro, at der ved denne Tid ikke blev slaaet Mønt i Staden. Brevet blev bekræftet af Pave Celestin III den 26. Februar 1193 og af Knud VI den 19. Marts 1196²⁾; heller ikke her nævnes Møntretten særlig, og dog er der ingen Tvivl om, at der nu blev slaaet Mønt baade for Konge og Biskop. — I Kong Valdemars Jordebog, i Hovedstykket, der opgiver at være skrevet Aar 1231, nævnes for første Gang Mønten i Ribe: „For Mønten 150 Mark . . . og af Møntmesteren 100 Mark Penge“³⁾. Det er ikke særlig meget i Sammenligning med de øvrige kongelige Indtægter af Ribe: 200 Mark Penge for Afgift,

Told og Forban, 120 Mark for Leding, 350 Mark og mere for Hestetold og 40 Mark for Salttold. Det er mere end Indtægten af Mønten fra de andre nævnte jydsk Byer Viborg og Horsens, der beløb sig til henholdsvis 80 og 40 Mark Penge, men langt mindre end Møntindtægten fra Roskilde og Lund (900 Mark Sølv og 80 Mark Penge — 1200 Mark rent Sølv, 8 Mark Guld og 300 Mark Sølv). — Det er ikke usandsynligt, at Møntmesteren har haft Mønten i Forpagtning.

1234 nævnes Mønten igen, i Anledning af et Mageskifte mellem Konge og Biskop. Kongen overtog ogsaa den biskoppelige Halvdel af Mønten og overdrog til Gengæld Biskoppen Plovskatten i Hardsyssel, Almindsyssel og Vardesyssel med Varde og Lemvig. Brevet er dateret Femern, den 6. Juli 1234⁴). Det bekræftes af Ærkebiskop Uffe i Lund den 7. Maj 1236 og af den unge Kong Erik i Kalundborg den 7. Juli 1237⁵). Saaledes havde Biskop Gunner sikret sig. Plovskatten nævnes vistnok for første Gang her; den paalægges ogsaa stundom senere for at opretholde Mønten.

Ved Brev udstedt i Ribe den 4. April 1252 af Kong Abel til Biskop Esger ændredes Overenskomsten af 1234 noget: Biskoppen skal have 18 Penninge aarlig af hver Plov i de tre nævnte Sysler og samme Sum som før aarlig af Varde og Lemvig, men det overskriddende Beløb af Plovskatten forbeholder Kongen sig, med mindre Mønten fornyes. Dog tilstaaes der Biskoppen for sine Fortjenester og Troskab desuden 50 Mark Penge aarlig af Plovskatten af nævnte Sysler⁶). — Sandsynligvis har Plovskatten været paalagt med en Øre, saaledes at de 18 Penninge betegner en lige Delling; men iøvrigt blev Mønten kort efter fornyet (og forringet) under Christopher I.

Men selv om Biskoppen saaledes ikke mere havde Del i Mønten, havde han dog en vis Interesse i den. Hvis Mønten, som før nævnt, blev drevet af Møntmesteren i Forpagtning, havde han en vis Driftskapital nødvendig, og den synes han at have laant af Biskoppen. Dette fremgaar antagelig af et Brev, der vel ikke er dateret, men som maa være fra 1273 eller nærmest følgende Aar, da Biskop Tyge (Tucho) betegnes som udvalgt (electus). Møntmester Henriks Enke, Fru Ave (domina Auæ) har i Følge dette Brev afstaaet sin Ret til en Gaard i Langetindmark (Landtingmark, Ejsing Sogn, Ginding Herred, Hardsyssel), som hendes afdøde Mand havde pantsat til Biskoppen for ydet Laan, idet Gælden oversteg Gaardens Værdi⁷). 1280 overtog Biskoppen atter Halvdelen af Mønten, saaledes som det fremgaar af et Brev, udstedt af Erik Klipping i Aalborg den 6. Marts d. A.⁸)

Ved et Brev udstedt i Roskilde den 5. Juli 1326 forlenede den unge Kong Valdemar Herr Ludvig Albertssøn blandt meget andet med Ribe By, Mønten, Tolden og Møllerne der⁹); men allerede den 29. Maj 1328 døde Herr Ludvig, og selv om Forleningen var arvelig, har den sandsynligvis kun haft kortvarig Betydning. — Ved Traktaten i Spandau af 22. April 1340 skulde Junker Valdemar ægte Grev Henriks Søster, og Ribe skulde være „hendes Livejegods med Told og Møller, med alt det, der kommer af Byen, og med Mønten, som fornævnte vor kongelige Fader, Gud være hans Sjæl naadig, har haft den By“¹⁰). Denne Traktat blev den 19. Maj s. A. i Lybæk ændret saaledes, at det i Stedet for blev Hertug Valdemars Søster Helvig, som han saa ægtede i Juni s. A. paa Sønderborg¹¹). Ved dette Tidspunkt var Møntsmedjen sandsynligvis ikke mere i Drift. Derpaa tyder en Op-

tegnelse fra 1338¹²; 1346 nævnes Mønten i Ribe som forhenværende¹³).

Af Møntmestre i Ribe er ovenfor nævnt Mester Henrik, der optog et Laan hos sin Biskop¹⁴). 1310 nævnes Herman Haghmot¹⁵), og endelig 1346 nævnes Pape Mynter som en fordums Møntmester i Staden, hvis Møntsmedje havde ligget paa en Grund, der lader sig stedfæste mellem St. Hansgade (nuværende Bispegade) og Skolegade (nuværende Puggaardsgade)¹⁶). Om ham mere nedenfor.

Den gamle danske Møntregning var 1 Mark = 8 Øre à 3 Ørtug, der atter deltes i 10 Penninge i Sjælland og Skaane, men i 12 Penninge i Jylland. Den jydsk Penning var altsaa noget lettere end den østdanske (c. 0,75 g mod c. 0,90 g); kun Penningen udmøntedes. Oprindeligt var den af godt Sølv, men i Løbet af det 12. Aarhundrede forringedes den, saaledes at man i Valdemarstiden regnede med 1 (lødig) Mark Sølv = 3 Mark Penge. 1257 klagede Ærkebiskoppen over, at Mønten yderligere var forringet. 1266 værdsattes 1 Mark Ribemønt til 3 Skilling Sterling, d. v. s. 1 Mark Sølv = $4\frac{1}{9}$ Mark Ribemønt. 1284 satte jydsk og sjællandsk Mønt til samme Værdi (i Modsætning til den skaanske Mønt, der var dobbelt saa god). 1298 regnes i Ribe 5 £ Sterling = 40 Mark Penge, hvorefter 1 Mark Sølv = $5\frac{1}{3}$ Mark Penge, men 1313 var Mønten saa meget forringet, at man regnede 5 Skilling Sterlinge = 4 Mark Penge, d. v. s. 1 Mark Sølv = $10\frac{2}{3}$ Mark Penge. 1338 regnes 6 Grosser fra Tours = 1 Mark Penge, d. v. s. 1 Mark Sølv = 10 Mark Penge¹⁷).

Naar Mønten saaledes forringedes, var Aarsagen den hyppige, næsten aarlige Fornyelse af Mønten,

hvorved Kongen udnyttede sit Regale, saaledes at det indbragte ham en betydelig Indtægt: tre gamle Penninge veksledes mod to nye, der alene var lovlig gangbare. Dertil kom Landets Ulykker, først og fremmest Udløsningen af Valdemar Sejr af Fangenskabets. Alle rede 1231 betegnede Ærkebiskoppen den danske Mønt som en Kobbermønt, der kun havde (lidt) iblandt Sølv. I 1290'erne skød man Skylden for Møntvæsenets Forfald paa de Fredløses Falskmøntnerier.

Idet vi nu gaar over til at betragte de bevarede Mønter fra Tiden indtil Udmøntningens Ophør i den kongeløse Tid efter Christopher II's Død, forudskikkes den Bemærkning, at den banebrydende Møntforsker, P. Hauberg, som har opstillet et System for Ordningen af vore middelalderlige Mønter, herunder ogsaa har behandlet Ribe Mønten¹⁸⁾. Han har dog her stærkt betonet det hypotetiske i sin Opstilling, og der kan rejses begrundede Indvendinger mod adskillige af hans Henførelser¹⁹⁾.

Det fremgaar af Mønterne og deres Indskrifter, at Knud den Store har ordnet det danske Møntvæsen ved angelsaksiske Møntmestre og efter angelsaksiske Forbilleder i en Række Stæder som Lund, Roskilde, Ringsted, Slagelse, Odense, Viborg og Ørbæk, og flere (bl. a. Aalborg, Aarhus og Hedeby) nævnes paa Mønter fra de efterfølgende Konger. Det vilde derfor ikke være urimeligt at antage, at der ogsaa blev slaet Mønt i Ribe. Hauberg mente da ogsaa blandt de angelsaksiske Mønter fra Knud den Store at kunne udpege et Par Typer, hvis Præg var ejendommeligt, og hvis Gengivelse af Møntstedets Navn kunde tyde paa en Oprindelse fra Ribe. Den ene Type er identisk med Knuds saakaldte Type E, der paa Forsiden bærer et kronet Brystbillede, venstre vendt, og paa Bagsiden

et stort tvelinjet Kors lagt over et Firkløver af Buer. Den anden Type er en Stempelblanding af Knuds Type G, Forsiden, der bærer et Brystbillede, venstre vendt, med Scepter og spids Hjelm, og nævnte Type E, Bagsiden. Mønterne, der kendes i syv Varianter, bærer alle Møntprægernavnet Siric. Det er angelsaksisk og forkortet af Sigeric. Siric forekommer ellers kun paa Mønter fra Winchester fra Æthelræd (Type A) og fra Northwic fra Knud (Type H). Møntstedets Navn gengives varierende: RICYEBII, RIEBYII, RIHBIIR, RINHE. Man har derefter med nogen Tvivl henført disse Mønter til Ricyebyrig (Rising Castle? Richborough?) eller til „Ringhborgh“ i York Shire. Haubergs Henførelse til Ribe, der kun er begrundet i en vis Navnelighed, er derfor overmaade tvivlsom. Dertil kommer, at Vægten (1,25—1,70 g) stemmer overens med de angelsaksiske, men ikke med de lettere jyske Penninge²⁰). — Fig. 1—2.

Til Hardeknuds Kongetid hører, som mange Fund viser, et Par Mønttyper med forvirrede Omskrifter: Brystbillede med spids Hjelm og Korsstav eller Scepter. Fire eller tre Buer stillet omkring et lille Kors. Vægten (0,72—0,77 og 0,67—0,79 g) viser hen til Jylland. Da Bagsidefremstillingen viser Slægtsskab med den i det følgende nævnte Ribemønt, har Hauberg ogsaa henført disse Mønter til Ribe²¹). — Fig. 3—5.

Fra Midten af 1040'erne daterer sig en Mønt, der sikkert nævner Ribe som Møntsted: +SPEN/ONRI. Staaende Figur med Korsstav i højre Haand, venstre Haand løftet.)(Forvirret Omskrift. Tre Buer omkring et lille Kors i Midten. 0,78 g²²). — Fig. 6.

Man skulde vente paa Forsiden at have Kongenavnet, der her vilde passe godt nok til Sven Estridsen, der tog Kongenavn 1044 i Kamp mod Magnus den

1—2) Knud den Store (Ribe?). 3—5) Hardeknud (Ribe?). 6) Sven Estridsen. 7—9) Niels? (Ribe?). 10—11) Biskop Tuve (1214—30).

Gode. Det forekommer da ogsaa hyppigt, at Navnet staar alene, uden REX, ja, paa en Mønt, der er slaaet af Alfnod i Odense (+ALFNODONODSVI), staar ganske tilsvarende +SPENONOD. Det, der kan drage Kongenavnet i Tvivl, er, at samme Mønttype ogsaa foreligger med Forsideomskriften +ALF/RICH, hvor H maaske skal læses som M (monetarius). Baade Sven og Alfric forekommer blandt samtidige Møntprægers Navne fra Lund. — ON er angelsaksisk for I. — Forsidefremstillingen kan være laant fra en lignende Type fra Lund, men begge er igen Laan fra en byzantinsk Mønt, der i Stedet for Kejserens Navn bærer Omskrifter til den hellige Jomfrus Ære. Den er almindeligvis henført til Kejser Romanus IV Diogenes (1067—71), men den er ganske givet ældre end ovennævnte Mønt og, saaledes som paavist af Hauberg²³), rimeligvis fra Romanus III Argyrus (1028—34).

Fra c. 1100 daterer sig nogle Mønter, der alle paa Bagsiden har et Kors af Buer: Brystbillede, venstre vendt, med Scepter, kronet Brb. med Scepter og Brb. med Tonsur, med Krumstav og Korsstav. Hauberg har med megen Tvivl henført disse tre Mønttyper til Ribe. Deres lave Vægt (0,63—0,67 g) viser bort fra Østdanmark. Den sidste Møntsort hører hjemme et Sted, hvor Biskoppen havde Del i Mønten; Hauberg antog, at dette var Tilfældet i Ribe fra Slutningen af det 11. Aarhundrede, og mente iøvrigt, at Buerne paa Bagsiden kunde pege hen paa Ribe. De to sidste Typer kendes kun fra et Fund paa Særslev Kirkegaard, Fyn (17 og 6 Ex.), samt fra et Markfund fra Gaarden Stöfs (Lütjenburg Sogn, Kreis Plön) i Holsten²⁴). Det er end ikke sikkert, at de er danske. Fig. 7—9.

Først fra c. 1150 er det (med al Forbehold) lykkes

des Hauberg at opstille en sammenhængende Mønt-
række:

Knud V Magnussen (1146—51, 1154—57 Aug. 9.)	} 3 Mønttyper.	
Sven Grade, Eriksen (1151—54, 1157 Okt. 23.)		
Valdemar I den Store (1157—82 Maj 12.)		6 —
Knud VI (1182—1202 Nov. 12.)		5 —
Valdemar II Sejr (1202—41 Marts 28.)		10 —
Erik Plovpenning (1241—50 Aug. 10.)		5 —
Abel (1225—52 Juni 29.)		1 —
Christopher I (1252—59 Maj 29.)		5 —
Erik Klipping (1259—86 Nov. 22.)		23 —
Erik Menved (1286—1319 Nov. 13.)		28 —
Christopher II (1319—32 August 2.)	} 12 —	
Valdemar (1326 Juni — 1330 Febr.)		

Hvis man gaar ud fra, at Henførelserne til Ribe er rigtige, og at alle Tidens Mønter er kendte, har man for de første 90 Aar (1151—1241), der svarer til Valdemarernes Tid, fornyet Mønten 24 Gange eller gennemsnitlig hvert fjerde Aar. For de sidste 95 Aar (1241—1336), Borgerkrigenes Tid, skulde Mønten være fornyet 74 Gange, skønt man her skulde vente en aarlig Fornyelse. Med de mange og talrige Møntfund, der foreligger fra Erik Menveds og Christopher II's Tid skulde man tro, at vi nu kendte saa godt som alle Mønttyper fra Tiden, hvorimod vort Kendskab til Valdemarernes Mønt antagelig endnu har flere Huller. Valdemarernes jydsk Penninge lader sig nogenlunde sikkert paavise, men Henførelsen til de enkelte Møntsteder (og til de enkelte Konger) frembyder store Vanskeligheder, Vanskeligheder, som forøges i den følgende Periode, da sjællandsk og jydsk Mønt bliver lige gode. — Hauberg grundede sin Ordning først og fremmest paa Fundene; i samlede Fund er det nærmeste Møntsted i Reglen talrigest repræsenteret, ligesaa er de yngste Mønter, som var gængse, da

Skatten blev gravet ned, som oftest de fleste. Ved de mange enkeltvis fundne Mønter fra Valdemarerne gik Hauberg ud fra Kronens Form som Dateringsmiddel; et stort Fund fra Grenaa 1910 viste, at dette Grundlag var meget usikkert. Ved Henførelse af Mønter til Ribe gik Hauberg ud fra de biskoppelige Præg, som man maatte vente at finde paa Mønter før 1234 og efter 1280. Her er dog den Vanskelighed, at ogsaa Slesvig Biskop havde Del i Stadens Mønt siden 1175, saaledes at Adskillelsen af Ribe og Slesvig Mønt maa blive meget usikker. Paa Grund af den manglende skriftlige Overlevering gik Hauberg ud fra som givet, at Biskoppen i Viborg aldrig har haft Del i Mønten i Viborg, der følgelig skulde være hel kongelig. Men denne Forudsætning er ikke rigtig; i det mindste Viborgbisperne Asger (1191—1208) eller Ascot (1208—20) har sat deres Navnebogstaver (A og AS) paa bevarede Mønter²⁵), og paa en hundrede Aar yngre Mønt ses en Krumstav mellem Bogstaverne VI, der ikke kan betegne andet end Stednavnet Viborg²⁶). Dermed er Vanskelighederne for Henførelsen af Mønter med biskoppeligt Præg til Ribe ydermere forøget.

Nogle faa Ribemønter er sikrede ved Omskrift eller Bogstavmærker. Enestaaende er en Mønt fra Biskop Tuvo (1214—30): Kronet Brystbillede.)(+ T:V/V:O omkring en Krumstav, dels vendt til højre, dels til venstre. Varierende: +T:V/V: +TV/VO O:V/V:T+. I det førnævnte store Fund fra Grenaa 1910 (nedlagt c. 1230) fremkom 42 Exemplarer af denne Mønt, der hidtil kun var kendt fra et defekt Exemplar, fundet i en Tørv i Dystrup Kær, et Par Mils Vej Vest for Grenaa²⁷). De 42 Exemplarer vejede fra 0,46—0,82 g, i Gennemsnit 0,62 g, og Sølvet holdt 240/1000. Til Sammenligning tjener, at en Sølv-

tiøre vejer 1,45 g og holder 400/1000; den svarer saaledes til 4 Ribepenninge efter Sølvindhold. — Fig. 10.

En anden Mønt med samme Biskops Navn: Kronet Brystbillede mellem Rigsæble og Stjerne.)(Krumstav paa Fod, som deler Indskriften $\begin{smallmatrix} \text{T} & \text{V} \\ \text{V} & \text{O} \end{smallmatrix}$ eller $\begin{smallmatrix} \text{V} & \text{T} \\ \text{O} & \text{V} \end{smallmatrix}$. Heraf fremkom i Grenaafundet 6 Exemplarer (0,46—0,69 g). — Nær beslægtet med denne Mønt er en anden, der i Stedet for Indskriften har to Korsstave. Heraf fremkom i Grenaafundet 36 Exemplarer, der vejede fra 0,34—0,65 g og holdt 150/1000. — Nær beslægtet med denne Mønt igen er en tredje, der i Stedet for Stjernen paa Forsiden har en Ring. Heraf fremkom i Grenaafundet 1781 Exemplarer, der vejede fra 0,30—0,72 g og holdt 100—210/1000²⁸). — Fig. 11—13.

Tuvos Efterfølger, Biskop Gunner (1230—45) har ogsaa sat sine Navnebogstaver paa en Mønt: Kronet Brystbillede mellem Liljescepter og Korsstav.)(Biskoppeligt Brystbillede mellem G V. Denne Mønt fremkom i et lille Fund fra Obbekær Hede umiddelbart Øst for Ribe i et enkelt Exemplar (0,80 g). Det er mere nærliggende at henhøre Mønten til Ribebiskoppen end til Biskop Gunner af Viborg (1222—51)²⁹). — Fig. 14.

Her maa ogsaa nævnes den enestaaende Mønt med Aarstallet 1234: +ANNO:DOMINI Krone.)(+:M:CC:XXX:IIII: Bispehue. — Den blev af Hauberg af stilistiske Grunde henvørt til Lund, men, som den svenske Møntforsker Nils Ludvig Rasmusson har paavist, den kan med fuld saa god Grund henføres til Ribe; der kendes ingen anden Tildragelse i Aaret 1234, som paa engang angaar Konge og Biskop, end netop Mageskiftet i Ribe, som ovenfor er omtalt. Hauberg kendte kun et eneste Exemplar af Mønten, der før 1710 af en københavnsk Borger og Samler, Peter

Swane, var skænket til Kongens Myntkabinet. 1933 fandt N. L. Rasmussen et andet Exemplar i Blekinge Museum i Karlskrona, hidrørende fra en derværende ældre Samling. 1941 blev fundet et tredje Exemplar i Dørken Kirketomt, Tyregod Sogn, Nørvang Herred, Vejle Amt; i 1944 fandtes et fjerde Exemplar ved Udgravningerne af Æbelholt Klostertomt i Nordsjælland³⁰). — Fig. 15.

Af de forskellige Bogstavmærker, som forekommer paa de saakaldte Borgerkrigsmønter, kan kun faa efter Haubergs System tilpasses til Ribebiskopper efter 1280. Det gælder Hauberg 21: T mellem 3 Ringe.)(Sporehjul (Stjerne med en Ring i Midten)³¹). Bogstavet kan betegne Biskop Tyge (Tucho), men det forekommer paa 11 andre, senere Mønttyper, hvor Betydningen ikke kendes. Mønten er fundet i enkelte Exemplarer i Adelby (ved Flensborg), i Thorupled i Vendsyssel og paa Sjælland. — Fig. 16.

Tuchos Efterfølger, Biskop Christiern II (1288—1313) kunde muligvis være betegnet ved et K, som forekommer en enkelt Gang paa en Mønt: K med Halvmaane foran.)(Korsarmet Kors³²). Den er dog af Hauberg henført til Nørrejylland (Nr. 27), og Fundene peger ikke særlig hen paa Ribe. — Fig. 17.

Johan Hee (1313—27) er tillagt et Par Mønttyper, der kan gengive hans Navnebogstav: Krone over to Kløverblade.)(I lagt over en Krumstav mellem to Kløverblade (Hauberg 21). — Tre Søblade eller Hjerter.)(I lagt over en Krumstav (Hauberg 26). — Man kunde her ogsaa tænke paa en Mønt, som Hauberg dog har ment at maatte henføre til Nørrejylland (Nr. 16): I mellem Halvmaane og Stjerne.)(Hjul med 8 Eger³³). Hjulet tolkedes tidligere som St. Catharinas Hjul og henførtes af Møntsamlerne til Ri-

12

13

14

15

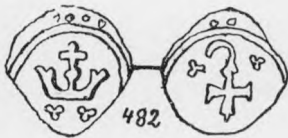
248

16

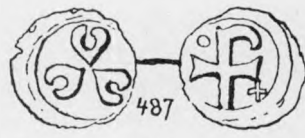
457

17

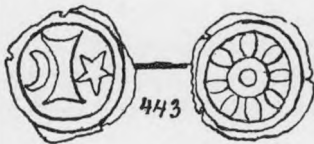
482

18

487

19

443

20

679

21

12–13) Biskop Tuve (1214–30). 14) Biskop Gunner (1230–45).
15) Anno Domini MCCXXXIII. 16–21) »Borgerkrigsmønter«.

be³⁴). Dette har Hauberg dog med god Grund set bort fra; det forekommer i alle Møntsteder, to Gange som her med 8 Eger, 10 Gange med 6 Eger og 12 Gange med 4 Eger og 12 Tænder. — Fig. 18—20.

Jacob Splitaf (1327—45) har muligvis ladet sætte sit Navnebogstav paa en enkelt Mønt: I mellem to Halvmaaner.)(T mellem to Stjerner og en Kugle (Hauberg 10)³⁵). Bogstavet T er dog lige saa ubestemmeligt som saa mange andre Bogstavmærker paa Borgerkrigsmønterne. — Fig. 21.

Stadens Navn kan i nogle Tilfælde være betegnet med et R, der forekommer ialt 21 Gange paa Periodens Mønter. I $\frac{2}{3}$ Tilfælde betegner det snarest Ordet Rex, hvorimod Roskilde næppe kommer i Betragtning udover en enkelt Gang (Hauberg: Erik Mened, Roskilde Nr. 10). — Fig. 22—27:

Krone.)(R (Hauberg: Erik Klipping, Ribe 13).

R)(Kors med en Stjerne i hver Vinkel (Hauberg: Erik Klipping, Slesvig 22).

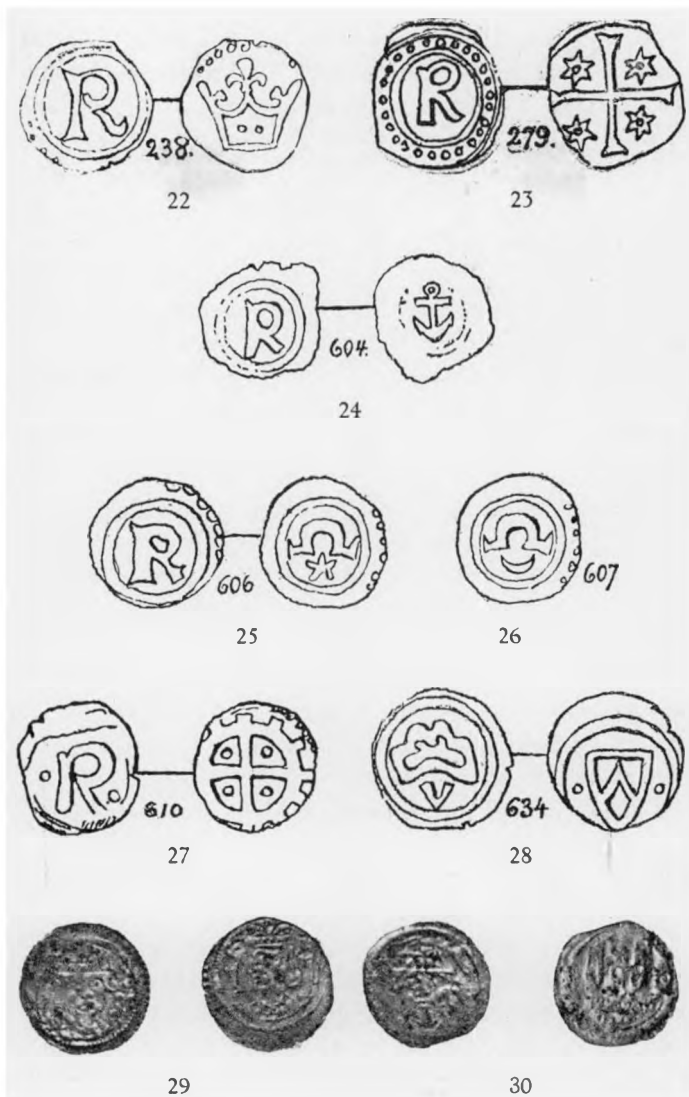
R)(Anker (Hauberg: Christopher II, Nørrejylland 13).

R)(Stjerne eller Halvmaane under . (Hauberg: Christopher II, Ribe 1).

R)(Tandhjul (Hauberg: Christopher II, Ribe 4).

Dermed er gennemgaaet de Bogstavmærker, som mulig kunde vise hen til Ribe. Herefter kan nævnes en Mønt med et Vaabenmærke (Fig. 28):

V under en Krone, der ligner en Hanekam.)(Skjold, hvori en Sparre. Mønten er af Hauberg henført til Christopher II, Slesvig Nr. 11. Hauberg har ment, at V betegnede Hertug Valdemar af Slesvig (1325—64), og kalder derfor Hanekamkronen for en „Fyrstehat“. Derimod har han ikke været opmærksom paa, at Vaabenet er det samme, som førtes af Rid-

22–28) »Borgerkrigsmønter«. 29–30) Sven Grade (eller Knud V) og Biskop Elias.

deren Johan Pape i hans fra 1318 kendte Segl³⁷). Denne Johan Pape var Landsdommer i Jylland og af Erik Menved forlenet med en Tredjedel af Jylland; han æggede Bønderne til Oprør mod Kongen og blev 1314 fradømt sit Gods. Det er sandsynligt, at Pape Mynter i Ribe har været af samme Slægt, og at han har sat sit Vaaben paa Mønten i de Aar, da den unge Hertug tillige var Danmarks Konge (1326 Juli—1330 Febr.). Det undrer maaske, at en Møntmester saaledes fører adeligt Vaaben; men det er Tilfældet med de i det følgende Aarhundrede kendte Møntmestre: Comhaer, Mindel og Dringenberg, og da den ovenfor nævnte Møntmester Henriks Enke betegnes Frue, maa han sikkert ogsaa have været af Adel.

Hauberg har Tab. I Nr. 14—16 publiceret tre Mønter, som han sikkert med Rette har henført til Sven Grade [eller Knud V] og Biskop Elias (Fig. 29—31): 14. Kronet Brb. med Sværd og Scepter.)(Biskops Brb., venstre vendt, med Krumstav mellem to smaa Taarne. Til de af Hauberg kendte to Exemplarer er siden kommet 4 Exemplarer fra et lille Møntfund 1916 og 1921 fra Starup Kirkegaard.

15. Kronet Brb. med Rigsæble og Scepter.)(Nøgle mellem to smaa Taarne over en Mur. Hauberg kendte kun to Exemplarer, hvoraf det ene var fundet i Eltang før 1893. To andre Exemplarer kom til fra Starup.

16. Kronet Brb. med Sværd og Scepter.)(Biskops Brb. mellem . . og Krumstav over en Mur med to smaa Taarne. Hauberg kendte kun et enkelt defekt Exemplar fra Eltang. To Exemplarer kom til fra Starup³⁸).

Disse tre Mønter kan med ret stor Sikkerhed henføres til Ribe, da ingen andre jyske Biskopper paa dette tidlige Tidspunkt kan have haft Del i Mønten. Fundstederne Starup (Skads Herred) og Eltang

31

32

33

34

35

36

30.

37

35

38

34

39

31

40

(Brusk Herred, Vejle Amt) peger ogsaa mod Ribe. For de følgende mange Aar, hvorfra hverken Typer eller Fund giver fyldestgørende Oplysninger, maa vi nøjes med at henvise til Haubergs ordnede Møntrækker. Dog er der al Grund til at fæste Opmærksomheden paa en enkelt Mønt: +WALDEMARVS i Midten II)(+REXDANORVM Kors. Den forekommer usædvanlig ofte og i talrige Fund, der tydelig tidfæster den til Slutningen af Valdemar II's Kongetid. Dertil foreligger 4 nær beslægtede Mønttyper, som dog er mere sjældne: i Stedet for II med Krone over II, A, liggende E og O³⁹). Hauberg har henført dem alle til Ribe efter 1234, men det er vel et Spørgsmaal, om ikke det drejer sig om en Udmøntning, der er sat i Værk paa flere jyske Møntsteder samtidig, Aarhus (A), Odense (O) m. m. Disse Mønter er præget med smukt skaarne Stempler, Vægten er 0,88—1,06 g og Holdigheden 220/1000. Den gamle Konge har saaledes ikke evnet at forbedre Mønten i dens Sølvindhold, men han synes at have stabiliseret den paa den Fod, som man nu havde tilpasset sig til, og til det Formaal har han øjensynlig tiltænkt Ribe Møntsmedje den første Plads. — Fig. 32—36.

Men hvis man henfører ovennævnte Mønt til Ribe, har vi fra de nærmest følgende Konger Mønter af lignende Udførelse, som det er nærliggende ogsaa at henføre til Ribe. Det er følgende allerede gjort af Hauberg.

Fra Erik Plovpenning: +ERICVSREX Sværd mellem Halvmaane og Stjerne.)(+DANORVM Nøgle mellem to Kløverblade. — +REXERIC Lilje.)(+DANORVM Krone eller I i Midten⁴⁰). — Fig. 37—39.

Fra Abel: +ABEL:REX Rose.)(+DANORVM Stjerne⁴¹). — Fig. 40.

Fra Christopher I: CRISTOFORVS: Kors.)(REX DANORVM: i Midten II (dette Romertal giver ingen Mening her, men er simpelthen laant fra Valdemar II's Mønttype). — Hertil foreligger to beslægtede Typer med samme Omskrifter, men med C og Stjerne samt med A og Liljekors, der vel ogsaa kan være slaaet i andre jydsk Møntsteder. — Af andre Mønttyper, som Hauberg henfører til denne Konge og Ribe, er der særlig Grund til at nævne en: CRISTOFORVS Krone.)(RE/XD/AN/OR stort Kors⁴²). — Fig. 41—44.

Fra Erik Klipping: +ERICREX Kors.)(+DANORVM Krone⁴³). — Fig. 45.

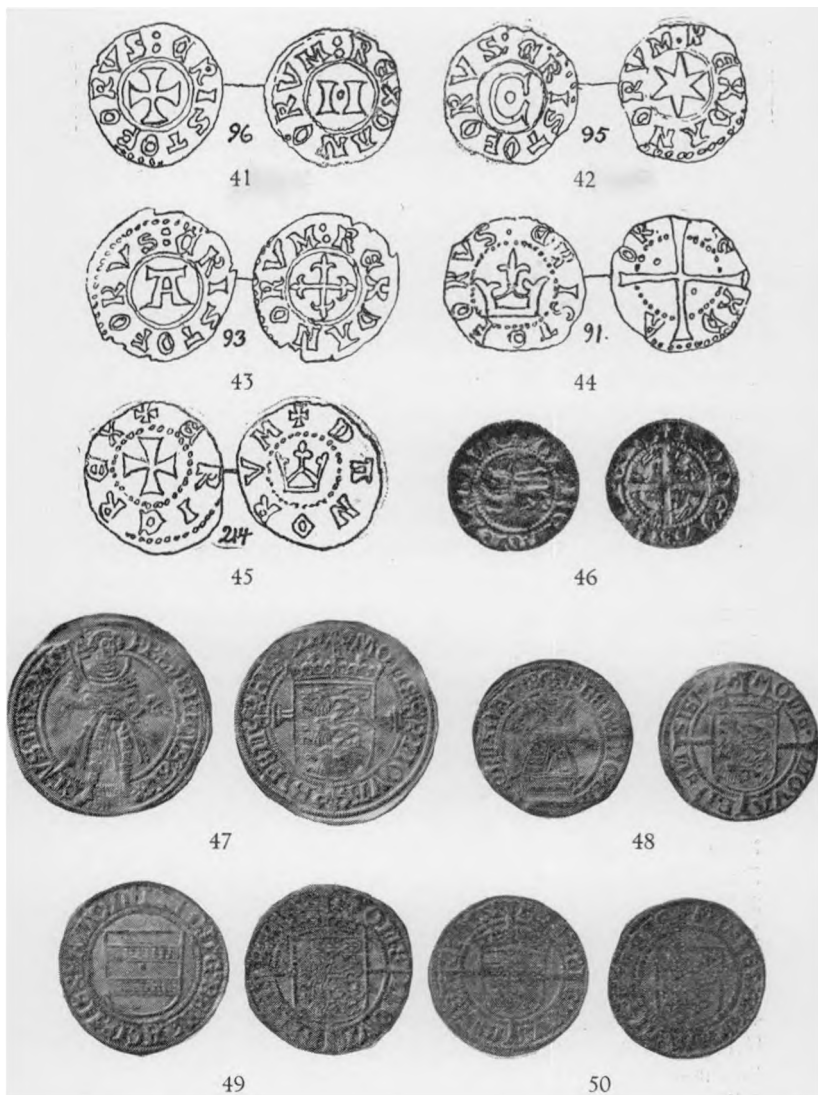
Som det fremgaar af foranstaaende, var den danske Mønt Vest for Øresund allerede i Erik Menveds første Kongear naaet til Nulpunktet af Sølvværdi og holdtes kun oppe i en vis forholdsvis højere Kurs ved Kongebud. Folket vendte sig derfor til andre, mere varige Værdimaal. Først Mark lødige Sølv, dernæst engelske Sterlinge, saaledes som disse udmøntedes fra 1180, fornyedes 1247 og 1279, derefter franske Grosser, Gros turnois, som udmøntedes fra 1265, og som senere blev efterlignet i de nederlandske Groter, og endelig de hanseatiske Witten, som fra 1340'erne blev udmøntet i Lybæk og snart efter i de vendiske og andre Hansestæder. Witten betegnede Mønten som slaaet af hvidt, d. v. s. godt Sølv (dansk: Hvid), den deltes i 4 Penninge; man regnede 3 Witten paa en Skilling og 16 Skilling paa en Mark. Flere holstenske Stæder og Flensborg slog nu Mønt efter lybsk Forbillede; 1369 forbød Hansestæderne Brugen af den slette Mønt, som sloges i Flensborg, Kiel og Itzeho. Samtidig eller kort efter satte Staden Ribe ogsaa Mønten i Gang, saaledes som det fremgaar af fo

religgende Mønter, der nøje svarer til de hanseatiske Witten:

+CIVITAS : RENGNI (eller IN:REGNO). Kronet Leopard, gaaende til venstre.) (+MONETA: RIPENSIS Kors med en Leopard i hver Vinkel. 1,23 g⁴⁴). — Fig. 46.

Stad i Kongeriget eller Kongerigets Stad kalder Ribe sig her i Modsætning til Flensborg og de holstenske Stæder; det ligesom understreges, at den ligger udenfor Hansestædernes Magtomraade. RENGNI er bogstaveret efter Udtalen. „Leopard“ brugtes allerede i Datiden som heraldisk Betegnelse for en Løve med modvendt Hoved. Ribes Mønt er skaaret efter Lyneborgs Witten fra Tiden c. 1360—81. Der er intet overleveret om, med hvilken Hjemmel Ribe saaledes slog Mønt, antagelig maa Staden have faaet overdraget Møntretten for en vis Tid af Valdemar Atterdag og Dronning Margrethe. Udmøntningerne maa rimeligvis være standset før 1396, da Dronning Margrethe traf Foranstaltninger til at genoptage Møntprægningen i Danmark. Den nye Mønt (Witten og Sterlinge), som nu blev slaaet i den unge Kong Eriks Navn, udgik fra Lund og Næstved. Mønten i Ribe var lukket.

Efter Frederik I's Tronran oprettedes der atter en Mønt i Ribe. Den kom til at ligge i Sudergade (nu værende Badstuegade), paa Sydsiden lige ud for St. Kathrine Kirke⁴⁵). Den første Opgave var Ommøntningen af Christiern II's slette Klippinge, hvis i August 1523 paabudte Omveksling i ny Mønt vakte voldsom Forbitrelse blandt Almuen, især i Jylland. Mathiæ Dag 24. Februar 1524 gav Rigens Raad Møntmesteren i Malmø, Jørgen Kok, Ordre til Ommøntning af disse Klippinge i en Møntordning, som Mønt

41—45) Christopher I—Erik Klipping. 46) Witt n 1370—80'erne.
 47—48) Firehvid og Søsling 1524 (før Kroningen). 49—50) Fjortenpenning og Søsling 1524 (efter Kroningen).

mesteren i Ribe, der antagelig først noget senere er tiltraadt, ogsaa har maattet følge. Den første og bedste Slags af Christiern II's Klippinge, som var kendelige paa de „tree leonner met vdtrectte twnger och met kraaget och kruset rumpe“, skulde ommøntes til 14 Penninge, der paa den ene Side skulde have et kronet Skjold med tre Løver paa et Kors og paa den anden Side Kongens Vaaben (d. v. s. Skjold med de to oldenborgske Bjælker). Den anden Slags Klippinge, „som er tegnet tree leoner vdenn twnger och met en sleet rumpe“, skulde ommøntes til 6 Penninge, der paa den ene Side skulde have tre Løver i et Skjold og paa den anden Side Kongens Vaaben med en Krone paa Skjoldet og et slet (d. v. s. glat) Kors. Ogsaa en tredje og fjerde Slags, endnu ringere Klippinge nævnes. — Senere paa Aaret, formodentlig omved Botulphi Dag den 17. Juni, udgik en ny kongelig Møntordning, der var stilet ikke blot til ovennævnte Jørgen Kok, men ogsaa til Møntmesteren i Ribe, som dog desværre ikke navngives⁴⁶).

Denne Møntordning gengives saaledes i skematisk Opstilling:

	Stk. paa kølnsk Mk.	Raavægt i Gram	F i n h e d		Finvægt i Gram
			Karat,	Lod, Tusinddele	
Nobel	16	14,375	23 ¹ / ₂	916,16	14,08
Rhinsk Gylden	72	3,194	18	750	2,40
2 Mark	11	20,91		14 875	18,30
Mark	22	10,45		14 875	9,15
1/2 Mark	44	5,23		14 875	4,57
4 Skilling	88	2,61		14 875	2,29
4 Hvide Skilling	96	2,40		5 ¹ / ₉ 319	0,76
Hvid	300	0,77		4 250	0,19
14 Penning	?	?		3 ¹ / ₃ 208	?
6 Penning	?	?		2 ³ / ₁₈ 135	?
3 Penning	?	?		? ?	?
Penning	960	0,24		2 125	0,03

Den tidligere Ordre om Ommøntning af Klippinge er gentaget med delvis Tilføjelse af Lødigheden, men Angivelse af Vægten, Stykantallet paa den kølnske Mark, der var ca. 230 g, savnes i tre af de fire Tilfælde. Møntregningen var saaledes, at $2\frac{1}{2}$ Mark skulde svare til en rhinsk Gylden, hvorefter Forholdet mellem Guld og Sølv var lidt mindre end 10:1. 14 Penninge og 4 Hvide (= 16 Penninge) passer egentlig ikke ind i Møntsystemet; Udmøntningen er en Følge af Krigstidens Inflation og Smaamøntens (Pennings) Forringelse.

Der kendes af disse Mønter fra Ribe en Firehvide-skillig, slaaet før Kroningen den 7. August 1524, idet Frederik I benævnes „udvalgt Konge“:

◦FREDERICVS◦ELE CTVS◦REX◦DACIE◦Kongen staaende i fuld Rustning med Sværd ved Lænd og med Scepter skuldret i højre Haand og med Handske i den udrakte venstre Haand. Skjold med Holstens Nældeblad mellem Fødderne. Det lille Format udelukker Portrætlighed, men Kongens karakteristiske Skipperskæg er antydet.)(MONE NOVA RIPENSIS 1524. Kronet Skjold med Danmarks tre Løver paa stort Liljekors. Der kendes 9 Exemplarer, hvoraf det i Den kgl. Samling vejer 2,35 g⁴⁷). — Fig. 47.

Sekspenning (Søsling), slaaet før Kroningen 1524: FREDERIC◦ELE CT◦REXDACIE Kongen som før, men Benene er helt dækket af et Skjold med de to oldenborgske Bjælker.)(MONE NOVA RIPENSIS 1524. Som før, men enkelt, glat Kors i Stedet for Liljekors. Mønten er ikke sjælden; 2 Exemplarer i Den kgl. Samling vejer 1,13 og 140 g⁴⁸). — Fig. 48.

Fjortenpenning, slaaet efter Kroningen 1524:

+FREDER:D:GRA:R:DACIE:HERES:NOR

Skjold med Oldenborgs to Bjælker.)(Som førnævnte Sekspenning. 4 Ex. i den kgl. Samling vejer 1,58, 1,88, 2,10 og 2,13 g⁴⁹). — Fig. 49.

Sekspenning (Søsling), slaaet efter Kroningen 1524: FREDE RICVS REXDA CIE 1524 Kronet Skjold med Oldenborgs to Bjælker paa stort Kors.)(+MONETA:NOVA:RIPENSIS Skjold med Danmarks tre Løver. Mønten er ret almindelig. 6 Exemplarer i den kgl. Samling vejer fra 1,75—2,50 g. Ganske tilsvarende Mønter foreligger med Aarstallene 1525 og 1526⁵⁰). — Fig. 50.

Foruden disse beskedne Mønter blev der ogsaa i disse Aar slaaet store og prægtige Mønter i Ribe, nemlig de øverst i Skemaet nævnte Noble:

FREDERICVS.D.G.REX.DAC.ELTSNOSLE ° ET. HDV ° Kongens kronede, harniskklædte Brystbillede, vendt til venstre.)(MONETA:NOVA:AVREA ° RIPENSIS ° Kronet Skjold med Rigsvaaben: Danmarks tre Løver, Norges Løve, Stormarns Svane, Venders Lindorm, (Midtskjold) Slesvigs to Løver, Holstens Nældeblad, (Hjerteskjold) Oldenborgs to Bjælker. Stormarns Svane er her meningsløst placeret. Portrættet er derimod udmærket. Mønten mangler Aarstal, men da Kongen betegnes som „Udvalgt i Norge“ (Electus Norvegiæ), er den rimeligvis slaaet i 1524 (efter 7. Aug.) eller 1525, da Kongen paa senere Mønter antager Titlen Rex Norvegiæ, skønt han aldrig blev kronet i Norge. Desværre kendes ikke noget Exemplar af Mønten mere, men et smukt Afslag i Sølv (med Forgyldning paa Krone, Hue og Harnisk) foreligger i den kgl. Samling. Dets Vægt, 22,70 g, passer ikke ind i Møntsystemet⁵¹). — Fig. 51.

Omtrent samtidig er en anden Nobel fra Ribe med Titlen Heres Norvegiæ (Arving til Norge):

51

52

53

54

55

51) Afslag i Sølv af Nobel. 52) Nobel. 53) Fireskilling 1535.
54-55) Toer og Enesteskingling 1536.

o FREDERICVS:D:G:REX:DACIE:HE:NOR Kongen siddende paa Tronen med Krone, Scepter og Rigsæble.)(Bagsiden som forrige. Et Exemplar opbevarede i den hertugelige Samling i Gotha, til det 1934 erhvervedes til den kgl. Samling; det vejer 17,40 g eller 5 Dukater, mere end normeret. — Fig. 52. Desuden foreligger i den kgl. Samling et Afslag i Sølv, der vejer 14,20 g, svarende til en halv Daler⁵²).

Her kan ogsaa nævnes en stor Sølvmønt, der kun kendes som støbt, og som sikkert er en Forfalskning fra det 17.—18. Aarhundrede, udført efter ovennævnte Nobel. Forsiden er ligedan, blot er Heres rettet til Rex; paa Bagsiden er Ordet AVREA udeladt, og Rigsvaabenet er ændret (Danmark, Norge, Vender, Danmark. — Slesvig, Holsten, Stormarn, Slesvig. — Oldenburg, Delmenhorst)⁵³).

Det kan saaledes ikke ses, at Udmøntningerne i Ribe har fortsat udover 1526. Og Udmøntningerne i Rigets øvrige Stæder, hvoraf Malmø var vigtigst, gik snart efter næsten helt i Staa, indtil Christiern II's Tilbagekomst atter satte Hamrene i Sving.

I Tilknytning til Grevefejdens enorme Udmøntninger blev Mønten i Ribe sat i Gang igen. Der foreligger i overmaade mange Exemplarer Fireskillinger med Aarstallet 1535 og Toz og Enesteskillinger med 1536: 'CRISTIANI:D:G:ELECT:REX:DACI' Kongens harniskklædte Hoftebillede, halvt vendt til højre.)(+MONETA:NOVA:RIPENSIS: Kronet Skjold med tre Løver; ved Skjoldet 3 5. 9 Exemplarer i den kgl. Samling vejer fra 2,14—3,27 g⁵⁴). — Fig. 53. 'CRISTIANI:D:G:REX:DANIE:ET:N Kongens kronede og harniskklædte Hoftebillede med Sværd skuldret i højre Haand og Handske i venstre.)(

+ :MONETA:NOVA:RIPENSIS:36: Tre Skjolde med Dannebrogskorset, Norske Løve og Danmarks tre Løver; derimellem .C. .R. .D. 4 Exemplarer i den kgl. Samling vejer 1,65—2,15 g⁵⁵). — Fig. 54.

+CRISTIAN'D'G'REX'DANIE:ET:N Kongens kronede og harniskklædte Brystbillede til højre.)(+MONETA:NOVA:RIPENSIS: Kronet Skjold med tre Løver; ved Skjoldet 3 6. 7 Exemplarer i den kgl. Samling vejer 0,83—1,19 g⁵⁶). — Fig. 55.

Det er dog sandsynligt, at disse Mønter — som andre fra denne Tid — er antedaterede, og at Mønten i Ribe først er blevet sat i Værk i Slutningen af 1536 af Mandskab, der blev aftakket fra Mønten i Roskilde, der da blev forlagt til København.

I Efteraaret 1538 fik Slotsfogden Claus Sehested og Rentemester Jørgen Pedersen Kongens Ordre „at de straks annamme alle Stempler fra Møntemesteren udi Ribe og besegle og holde hos dem og forbyde ham noget efter denne Dag at mønte enten smaa Mønte eller store“. Samme Aar har Møntmesteren Reynold Junge, der havde fulgt efter Christian III's Hær fra Gottorp til Aarhus, Roskilde og København, opført som Udgift paa Kongelig Majestæts Vegne til en Hofklædning til 10 Svende i Ribe til hver 25 Mark dansk og til Smedemesteren 50 Mark dansk⁵⁷). — Det var Kongens Tak for fuldendt Arbejde, og dermed lukkede Mønten i Ribe sine Døre for stedse.

NOTE R

1) Tradimus quoque decretum, quod posteritatem latere nolumus, quomodo episcopo ecclesie predicte concedimus, sicut et suis ante concessum est predecessoribus, dimidium cuiuslibet iuris regii, quod in ciuitate ripensi asscriptum est regie potestati, tribus hiis exceptis: forban, strand-

wræc, ius xl marcharum. Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapittel og Bispestol, nedskrevet 1290—1518, kaldet »Oldemoder« (Avia Ripensis), udgivet for Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog af O. Nielsen (Kbh. 1869) S. 28. — I *Chronicon ecclesie Ripensis*, som vel her ikke kan have nogen Kildeværdi, er den biskoppelige Halvpart i Kongens Rettigheder henført til en Gave fra Knud den Store: »[Othincarus] Hic obtinuit a Canuto Rege avunculo suo, ut Episcopi Ripenses omnia jura Regalia infra Civitatem Ripensem dimidium cum Rege haberent; tribus tamen exceptis, scilicet Quadraginta marcharum exactione, Wreck & Forband.« *Scriptores rerum Danicarum VII* (Haunia 1792) S. 185. Det lyder ikke sandsynligt og er utænkeligt, hvad Møntretten angaar.

2) Oldemoder S. 1 f. og 3.

3) De Ripis cc mr. denariorum pro exactione et theloneo et forban. Jtem pro expedicione cxx mr. et pro moneta cl mr. Jtem pro theloneo equorum ccll mr. et amplius. Jtem pro theloneo salis xl mr. Jtem de monetario c mr. denariorum. Kong Valdemars Jordebog udgivet af Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur ved Svend Aakjær 1. Bd. Text (Kbh. 1926—43). Facsimiler Blad 14 r, Text S. 8, Oversættelse S. 98.

4) Waldemarum . . . duximus declarandum, nos domino episcopo ripensi assignasse pro dimidia fabrica, quam prius habuit in ciuitate ripensi, census aratorum in harthæsyslæ, almundsyslæ et warwithsyslæ cum opidis warwid et læmwich. Oldemoder S. 5.

5) Ststds. S. 7 og 6.

6) Abel . . . . Notum facimus tam presentibus quam futuris, quod inter nos ex una parte et venerabilem dominum esgerum ripensem episcopum ex altera, sicut inter dilectum patrem nostrum felicis memorie et predecessores dicti domini actum fuerat, contractum fecimus in hunc modum, videlicet quod in recompensationem monete de quolibet arathro in warwithsysæl, almundsysæl et harthæsysæl decem et octo denarios recipiat annuatim. De warwith vero et de læmwich quolibet anno habere quandam summam sicut prius, residuum vero ad usus nostros debet reservari, nisi monetam nostram contigerit inno-

vari. Insuper dicto domino propter meritum suum et fidele obsequium de nostris denariis aratralibus in predictis sysæl quolibet anno conferimus quinquaginta marchas denariorum. Oldemoder S. 6.

7) Oldemoder S. 18.

8) Oldemoder S. 7.

9) . . . . civitatem Ripensem, monetam nostram cum teloneo nostro, & molendinis ibidem. . . . Arrild Huitfeldt: Danmarckis Rigis Krønike (Kbh. 1652 f^o) S. 434. Erik Klipping og hans Sønner, Rigets Opløsning, Udvalg af Kilder til Tidsrummet 1275—1340 i Oversættelse ved Ellen Jørgensen, udgivet af Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse. 10. Række 20—23 (Kbh. 1927) S. 114.

10) . . . . Wenne wie greuen Henrikes suster wies werden so schal ir lifgedinge sien Ryphen mit toln, mit moln, mit alle der frucht de dar binnen licht in der stat, vnde mit der munte, als sie die vorgenante konig, dem got gnedig si, vse vater, gehat heft. . . . Originaldocument i Rigsarkivet, aftrykt af J. P. F. Königsfeldt i *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1860, S. 379. P. Hasse: *Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden III* (Hamburg und Leipzig 1896) S. 625. Valdemar Atterdag, Udvalg af Kilder oversatte af Ellen Jørgensen, udg. af Selsk. f. hist. Kildeskr. Oversætt. 7. R. 8 (1911) S. 22.

11) . . . . Wanne ok de hochtit vul toghen wert, vnde he by vser suster slapen heft so scal er to lifgedinghe volghen, Ryphen hus vnde stat, mit tollen, molen, mit alle der vrucht de dar licht binnen der stat, vnde mit der munte, also de konink Kristoffer, deme Got gnedich sy, hat heft. . . . Originaldocument i Rigsarkivet. Hasse, anførte Værk S. 629. Peter Friderich Suhm: *Historie af Danmark* 13. Tome (Kbh. 1826) S. 777.

12) Voluit insuper idem archidyaconus [magister Tucho] sex grossos turonenses pro qualibet marcha solui, donec in terra moneta fiat stabilis et datiuu. . . . *Necrologium Ripense. Scriptores rerum Danicarum Tomus V* (Hauniæ 1783) S. 537. Erik Klipping og hans Sønner (se Note 9) S. 180.

13) . . . . quendam fundum ad boream iuxta fundum quo fabrica monetariorum quondam constructa erat, immediate situm, cuius vnus finis ad platheam beati Johannis

& alter finis ad platheam scholarum extenditur, in quo Papæ Myntær quondam residebat. Petrus Terpager: Ripæ Cimbricæ sev vrbis Ripensis in Cimbria sitæ descriptio (Flensburgi 1736) S. 696.

¹⁴⁾ P. F. Suhm har (anførte Værk 10. Tome 1809 S. 385) 1257 »en Myntmester i Ribe, som hed Magister Johannes«. Dette er en Misforstaaelse af hans Kilde, Terpager, anførte Værk S. 695: »Magister Johannes, Monetarius T. Christophori I Roskildiaë habitabat«. Mester Hans eller Jens i Roskilde nævnes i Ærkebispens Klage over Kongen 1256, Acta processus litium inter regem Danorum et archiepiscopum Lundensem ed. Alfred Krarup et William Norvin (Hauniae 1932) S. 22. Jørgen Olrik: Valdemar Sejrs Søner og den store Ærkebisperid, Udvalg af Kilder til Danmarks Historie i Aarene 1241—1274. Udg. af Selsk. f. hist. Kildeskr. Oversætt. (1906—08) S. 132.

¹⁵⁾ Hermannus dictus Haghmot Monetarius. Terpager, anførte Værk, S. 695.

¹⁶⁾ Se Note 13. J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen (Ribe 1869) S. 535.

¹⁷⁾ Haubergs nedenfor anførte Afhandling i Aarb. 1884 S. 257—62.

¹⁸⁾ P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. D. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr., 6. Række, hist. og filosof. Afd. V, 1 (1900). — Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241. Sstds. V, 3 (1906). — Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1241—1377. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1884 S. 217—374. — Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1377—1481. Sstds. 1886 S. 135—189. Jfr. hertil H. V. Mansfeld-Büllner: Afbildninger af samtlige hidtil kjendte Danske Mønter fra Tidsrummet 1241—1377 (Kbh. 1887) [efter Haubergs System].

¹⁹⁾ Julius Wilcke: Borgerkrigsmønternes Ordning. Numismatiska Meddelanden utgivna av Svenska Numismatiska Föreningen XXV (Stkh. 1930) S. 7—21. J. Wilcke: Daler, Mark og Kroner 1481—1914 (Kbh. 1931) S. 185-200.

²⁰⁾ Hauberg S. 115 f., 198 Nr. 55 og 56 Tab. IV. Bror Emil Hildebrand: Anglosachsiska mynt i Svenska kongliga Myntkabinettet funna i Sveriges jord (Ny upplaga. Stkh. 1881) S. 289 Nr. 3060—66. Sigurd Holm: Studier öfver

Uppsala Universitets anglosaxiska myntsamling. Uppsala Universitets Årsskrift 1917 S. 27 Nr. 571 og S. 61 f.

21) Hauberg S. 206 Nr. 48 og 49 Tab. VI.

22) Hauberg S. 224 Nr. 68 Tab. XI. — Hauberg har desuden som Nr. 69 henført en Mønt med thronende Christus paa Forsiden til Ribe.

23) P. Hauberg: De l'influence byzantine sur les monnaies du Danemark au XI siècle. Congrès international de numismatique réuni à Paris, en 1900, Procès-verbaux & mémoires, pag. 341.

24) Hauberg S. 232 Nr. 12—14 Tab. XIII. Verzeichniz der Münzsammlung des Schleswig-Holsteinischen Museums vaterländischer Alterthümer in Kiel 4. Heft (Kiel 1887) S. 12 Fig. 7.

25) Hauberg Tab. IV 30 og VI 43, begge henført til Slesvig (S. 54 og 59).

26) Hauberg, Erik Menved, Ribe 18, Mansfeld-Büllner 479.

27) Møntfundet fra Grenaa og de jyske Penninge fra Tiden 1146—1234. Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1931 S. 227 Nr. 26 Fig. 16 og 25.

28) Aarb. 1931 S. 228 Nr. 29, 30 og 31 Fig. 17.

29) Hauberg Tab. VI 39 S. 58.

30) Johannes Lauerentzen: Muséum Regium (Hauniae s. a.) part. II. sect V. ad Tab. XXVI no. 43. Hauberg Tab. V 12 S. 30 og 55. Rasmusson: ANNO DOMINI MCCXXXIII-myntet. Numismatisk Forenings Medlemsblad XIV (Marts 1935) S. 201—16. Nordisk Numismatisk Årsskrift 1943 S. 165 Fig. 5, og 1944 S. 245.

31) Mansfeld-Büllner 248.

32) Mansfeld-Büllner 455—58.

33) Mansfeld-Büllner 482, 487 og 443.

34) Terpager, anførte Værk S. 704 Nr. 17. C. J. Thomsen: Adelby Fundet 1843 (Manuscript i Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling): »Ved Tradition er iblandt Myntsamlerne bekjendt, at Ribes Mærke skal have været St. Catharines Hjul«, trykt i Oversættelse i IX Bericht Schl. Hol. Lauenb. Gesellschaft für vaterländische Alterhümer. 1843 S. 22.

35) Mansfeld-Büllner 619.

36) Mansfeld-Büllner 238, 279, 604, 606—7, 610.

37) Mansfeld-Büllner 634. Henry Petersen: Danske adelige Sigiller fra det XIII og XIV Aarhundrede (Kbh. 1897)

S. 7 Tab. X 119. Kr. Erslev: Danmarks Riges Historie II (Kbh. 1898—99) S. 191 Fig. 103.

³⁸⁾ Hauberg Tab. I 14—16 S. 42, hvor dog Vejen er urigtigt for Eltang som Findested for Nr. 15 og 16, se Aarb. f. n. O. 1931 S. 248. Om Starup Fundet henvises til Aarb. f. n. O. 1931 S. 252 f. Fig. 43. Foruden de ovfr. nævnte 8 Mønter fremkom der her en niende, ikke biskoppelig Mønt af en ny Type, sikkert dog fra et jydsk Møntsted.

³⁹⁾ Hauberg Tab. VI 42 b samt 41, 42, 42 a og 42 c S. 58. N. L. Rasmusson, anførte Afhandling, Num. For. Medlemsblad XIV S. 215 f.

⁴⁰⁾ Hauberg, Erik Plovpenning, Ribe 1, 5 og 4. Mansfeld-Büllner 30—31, 35—37 og 34.

⁴¹⁾ Hauberg, Abel, Ribe 1. Mansfeld-Büllner 50—55.

⁴²⁾ Hauberg, Christopher I, Ribe 5, 4, 3 og 1. Mansfeld-Büllner 96—97, 95, 93—94 og 91.

⁴³⁾ Hauberg, Erik Klipping, Ribe 2. Mansfeld-Büllner 214—20.

⁴⁴⁾ Hauberg i Aarb. f. n. O. 1886 S. 156 f. Fig. 5. Wilhelm Jesse: Der wendische Münzverein. Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, herausgegeben vom Hansischen Geschichtsverein Neue Folge, Band VI (Lübeck 1928) S. 267 Nr. 692.

⁴⁵⁾ Terpager, anførte Værk S. 694 og 696. Kinch, anførte Værk S. 524.

⁴⁶⁾ Rigsarkivet. Register paa alle Landene ab anno 1523 ad anno 1533, Frederik I's danske Registre No. 3 Blad 292 ff. og 297 ff. Danske Magazin II (1746) S. 126 ff. [Bolle Villum Luxdorph] Anmærkninger over adskillige Mynte Anordninger under de høy-salige Kongers Christian den II. Friderich den I. og Christian den III. Regieringer. Skrifter, som udi det Kiøbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste i Aarene 1759 og 1760.

⁴⁷⁾ Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den Kongelige Samling (Kbh. 1791) S. 158 Nr. 10 Tab. IV 4. H. H. Schou: Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448—1814 og danske Mønter 1815—1923 (Kbh. 1926) S. 29 1524, 4 (urigtigt kaldet Fjortenpenning).

⁴⁸⁾ Beskrivelsen af 1791 ssts. Nr. 11 Tab. IV 5. Schou sstds. 1524, 6—8.

⁴⁹⁾ Beskrivelsen af 1791 sstds. Nr. 14 Tab. VII 12. Schou S. 30 1524, 15—22.

⁵⁰⁾ Beskrivelsen af 1791 sstds. Nr. 12—13 Tab. VII 10—11; S. 163 Nr. 51—53 Tab. IV 15—17; S. 166 Nr. 78 Tab. VI 20. Schou 1524, 126—131; 1525, 39—43; 1526, 5—7.

⁵¹⁾ Beskrivelsen af 1791 S. 173 Nr. 116 Tab. III 2. Schou S. 38 Nr. 3 (urigtigt kaldet Mark).

⁵²⁾ Beskrivelsen af 1791 S. 173 Nr. 118 Tab. VIII 6. Schou S. 38 Nr. 1 og 5. Numismatisk Forenings Medlemsblad XIV (Nov. 1934) S. 144 f.

⁵³⁾ Beskrivelsen af 1791 S. 173 Nr. 119 Tab. VIII 7. Schou S. 38 Nr. 2.

⁵⁴⁾ Beskrivelsen af 1791 S. 186 Nr. 62—64 Tab. III 24, IV 2—1. Schou S. 58 Nr. 136—145.

⁵⁵⁾ Beskrivelsen af 1791 S. 190 Nr. 98 Tab. V 5. Schou S. 62 Nr. 74—77.

⁵⁶⁾ Beskrivelsen af 1791 S. 190 Nr. 99—100 Tab. V 6—7. Schou S. 63 Nr. 113—119.

⁵⁷⁾ Reynold Junges Møntmesterregnskaber 1534—1540 udgivne ved Georg Galster af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie (Kbh. 1934) S. XXIII f., S. 74 og 190.

En Præsteslægt fra Aal

og dens Forbindelse med to berømte Slægter.

Af Hans Lund.

Det er som Regel ikke meget, vi ved om de enkelte Præster i Vestjylland i det første Par Aarhundreder efter Reformationen. Men det kan hændes, at selv beskedne Oplysninger, naar de ses i Sammenhæng, kan give et Billede til Belysning af Tid og Kaar, af Enkeltmænd og af hele Slægter. Et Eksempel herpaa skal jeg prøve at give i det efterfølgende.

I Aal Sogn sad der i Tiden fra 1536 til 1700 fem Præster, der alle tilhørte samme Familie. De tre første var Fader, Søn og Sønesøn, den fjerde var gift med Forgængerens Datter, den femte med dennes Datterdatter. Det var ikke noget ualmindeligt den Gang, at en Præsteslægt paa den Maade gennem lange Tidsrum var knyttet til samme Sogn. Det, der giver denne Slægt særlig Interesse, er ikke, at den paa denne Tid, saa vidt vor Viden rækker, rummer særlig ejendommelige Personligheder, men at højt ansete Slægter i Danmark og Norge kan føre deres Udspring tilbage til disse Mænd.

Den første Præst i Aal efter Reformationen hedder Thøste Philipsen. Han har øjensynlig hørt til den Gruppe katolske Præster, der gik over til den ny

Lære og blev i deres Embede, thi han har været her i 1534, idet han mistænkes for at have været med i Skipper Clements Oprør og derfor har skullet miste sit Bondegods. Han har dog kunnet hævde sin Uskyld, thi den 7. Marts 1543 udstedes et saalydende Kongebrev: Hr. Thøste, Sognepræst i Aale Sogn, fik Brev, at efterdi han har bevist med Brev og Segl, at han ej var i Følge med Skipper Klemind, da har kgl. Majestæt undt ham hans Bondegods igen under de sædvanlige Vilkaar¹⁾).

Dette er alt, hvad vi ved om ham. Han efterfølges i Embedet af sin Søn Philip Thøstesens, men han har øjensynlig haft een Søn til, og dennes Skæbne kan nok give os Indtryk af, at vi her har at gøre med en Slægt med ikke helt almindelige Evner. Denne Søn hedder Oluf Thøstesens. At han er en Søn af Thøste Philipsen kan ikke bevises, men Sandsynligheden taler derfor, og baade H. F. Rørdam (Dansk Biografisk Leksikon, 1. Udg. 17. Bd. S. 390) og Ehrencron-Müller i sit Forfatterleksikon antager det. Oluf Thøstesens fik et kendt og anset Navn. Første Gang, vi hører om ham, er i 1559 i en kgl. Skrivelse til Kapitlet i Viborg²⁾, hvori det hedder, at da der endnu ikke har bosat sig nogen Dr. med. i Viborg, efter at Kongen har henlagt et Kannikedømme til hans Underhold, skal Renterne herfra gaa til Jacob Christiensen og Oluf Tøstissen, der »en Tid lang har studeret denne Kunst og vakt gode Forhaabninger, men som ikke har noget til deres Underholdning.» — I 1562 faar »Olaus Theophili«, som han kaldte sig, 50 Daler i

---

1) Danske Kancelli-Registranter, hvor Aale fejlagtigt opfattes som Aale i Vrads Herred.

2) Kancelliets Brevbøger.

to Aar af de Penge, Kapitlet i Viborg skulde lægge til Side for at underholde en Læge — »han har nemlig nu forbrugt sin Fædrearv paa Studier her i Landet og i Tyskland, men vil dog gerne endnu i nogen Tid studere Medicin; han skal dog siden bosætte sig i Ribe og lade sig bruge i sin Kunst.« — Det skulde dog ikke blive Lægekunsten, der varigt fik den dygtige unge Mands Evner, idet han 1565 blev udnævnt til Rektor ved Vor Frue Skole i København. Her synes han at have udfoldet stor Dygtighed, hvad bl. a. et Par »indholdsrige og betydningsfulde Skoleskrifter« vidner om. Hans Gerning er ogsaa bleven paaskønnet. I 1574 fik han Ekspectance paa det første ledige Vikarie i Roskilde Domkirke og samme Aar Kronens Part af Korntienden af Faxe Sogn. Aaret efter blev han residerende Kapellan ved Frue Kirke. 1577 fik han et ledigt Vikarie i Roskilde mod at bosætte sig der, naar han ikke længere var i Kald. 1578 var han blandt dem, som Universitetet bragte i Forslag som egnede til at beklæde det ledige Bispeembede i Trondhjem, men en anden blev foretrukket, og han døde i sit Embede ca. 1592.

Om Broderen Philip Thøstesens i Aal ved vi kun, at han deltog i den unge Prins Christians Hyldning i 1584, og at han døde den 12. April 1593.

Hans Søn Niels Philipsen fulgte ham i Embedet. Han maa have været udnævnt før Faderens Død, thi allerede d. 25. April ordineredes han i Ribe af Biskop Hans Laugesen. Peder Hegelund noterer det i sin Dagbog: 25. April. Ordinabantur Nicolai D. Philippi til Aalsogn, Christianus D. Michaelis til Quong og Lyne.

Samme Sommer, som han er bleven udnævnt, fik Niels Philipsen Forleningsbrev paa Kronens Part af Korntienden i Aal Sogn, da han har klaget over, at

han kun har meget ringe Underholdning, idet 3 Byer i hans Sogn er helt ødelagt af Sandflugt. Ellers ved vi heller ikke noget om ham ud over, at han har vidnet i en Hekseproces i 1619.

Niels Philipsen, der døde 1633, havde 3 Børn, En Søn Jacobus Nicolai Oell, som han kaldes i Universitetsmatriklen, blev dimitteret fra Ribe 1617 og var en kort Tid Rektor i Ringkøbing (1620—22); om hans videre Skæbne vides der ikke noget, men han er øjensynlig død 1633, da Hr. Peder Clausen i Aal paa sin Hustrus, Jacob Nielsens Søsters Vegne nægter at vedgaa Arv og Gæld efter ham. Foruden denne Søn havde Niels Philipsen to Døtre — Maren, der blev gift med en Gaardejer Niels Villadsen i Skødstrup i Aal Sogn, og Elisabeth, der ægtede Faderens Efterfølger, Hr. Peder Clausen Fanøe, en Præstesøn fra Nordby paa Fanø¹⁾. Og det er fra disse to Døtre, de kendte Slægter stammer.

En Datter af Hr. Peder Clausen og Elisabeth Nielsdatter er den kendte Digterinde Elisabeth Pedersdatter Hebo. Hun, der var gift med Ejeren af Gaarden Store Hebo i Janderup Sogn, var et religiøst bevæget Gemyt, der var i Stand til at give sine Følelser Udtryk paa Vers i Tidens almindelige Stil. Hun udgav i 1687 »Enckens Suck og Sang-Offer, som bestaar først udi Hiertens inderste Suck, for det andet udi Guds søde og salige Trøst, for det tredie udi nogle andæctige Psalmer oc Lov-Sange. Sammenskreffvet aff en Enckendend Tid, Gud hafde lagt paa den Saarede Nye Naades Salve« og 1689 »Aandelig Brude-Harmonie, inde-

---

1) Hans Indberetning til Ole Worm 1638 er paa Latin, mens ellers Indberetningerne fra de vestjyske Præster næsten uden Undtagelse er paa Dansk.

holdende en Samtale imellem Brudgommen Christum og Bruden den Christne Kircke. Sammenskrefven af en Encke paa det enfoldigste«. — Det mærkeligste ved disse Rimerier er ikke deres Indhold, men at de er skrevet af en Bondekone. De vakte da ogsaa nogen Opmærksomhed. Søren Lintrup nævnte saaledes i en Polemik mod Paastanden om, at Kvinder ikke var Mennesker, hende Side om Side med Semiramis, Dronningerne Elisabeth, Kristine og Margrethe, Birgitte Thott, Dorthe Engelbrechtsdotter o. fl.

Den ene af hendes to Døtre blev gift med hendes Faders Efterfølger i Aal, Hr. Hans Nielsen Kjær (Paludan), en Præstesøn fra Lunde, og fra dette Ægtepar nedstammer den lange Række af fremtrædende Mænd i vor Historie med Navnene Paludan og Paludan-Müller¹⁾.

Den anden af Peder Clausens Døtre blev som nævnt Gaardmandskone i Skødstrup, og fra hende nedstammer den i Norge højt ansete Slægt Aall, der som Storkøbmænd, Industridrivende og Politikere har spillet en fremtrædende Rolle i Norges Historie, navnlig i de begivenhedsrige Aar i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.

Mens Forbindelsen mellem Paludanerne og Aal har været almindeligt kendt, er Aall'ernes Tilknytning til dette fjerne jyske Sogn først bleven kendt i nyere Tid. — I Personalhistorisk Tidsskrift 1891 blev der offentliggjort et Brev fra afd. Geheimelegationsraad Skrike, hvori denne fortæller, at det er en fra gammel Tid stammende Tradition i den Aall'ske Slægt, at den over England er kommen fra Jylland. Skrike har, efter at være bleven bekendt med denne Overlevering, i den

1) F. L. la Cour: Slægten Paludan.

følgende Tid nøje lagt Mærke til, hvor Navnet Aal forekommer i Jylland enten som Person^s eller som Stednavn, for om muligt at finde Slægtens Herkomst. Efter nogle Aars Søgen mente han da at kunne fastslaa, »med ikke ganske liden Sandsynlighed«, at de norske Aall'er stammede fra Aal Sogn og fra Thøste Philipsens Slægt. Efter hans Mening knyttes Forbindelsen gennem den før nævnte Rektor i Ringkøbing Jacob Nielsen Aall, der pludselig forsvinder uden at efterlade sig Spor. Skrike antager, at han er slaaet ind paa en helt anden Livsbane, muligvis Handel, og at han er rejst til England. Han er saa Farfader til den Jacob Aall, hvis Søn Niels Jacobsen Aall omkring 1714 tolv Aar gammel fra England blev sendt til Brevig i Norge og der blev Stamfader til den berømte Slægt.

Som man ser, er denne Opstilling meget usikker. Men man havde faaet et Spor at gaa efter, og det kunde maaske føre videre. Og det gjorde det. Alle-rede i 1893 stod der i Personalhistorisk Tidsskrift en Afhandling af F. C. Sommer om Slægten Aalls jyske Oprindelse, og her faar vi fastere Grund under Fødderne. Paa Grundlag af Københavns Skifteprotokoller kan han fastslaa, at den Jacob Aall, der i 1714 var Gæstgiver i London, var Søn af Skrædder Niels Nielsen Aall i København, der døde ca. 1707. Denne københavnske Skrædder har en Broder i samme Fag i Kolding, og han hedder Philip Nielsen Aall. Spørgsmaalet er nu, om disse to Skræddere har nogen Forbindelse med Præsterne i Aal, og paa hvilken Maade de har det. Med Ringkøbing-Rektoren har de ingen Forbindelse, da deres Fader maa hedde Niels. Men Navnet Niels findes et andet Sted i Slægten, nemlig hos den Niels Villadsen, der er gift med Niels Philip-

sens Datter Maren eller Marie. Der er ikke noget urimeligt i, at et Par Bøndersønner fra denne Egn af Vestjylland i disse Aar omkring Midten af Aarhundredet søger til andre Egne og til andet Erhverv, thi haarde Trængsler var gaaet over disse Dele af Jylland — dels ved Stormfloden 1634 og dels ved Krigene i de efterfølgende Aar. Tilfældigt ved vi gennem Lensregnskaberne i Ribe, at Niels Villadsens Gaard var medlem de skadelidte ved »den høie Storm« i 1634. Men hvad sandsynliggør nu disse to Haandværkeres Forbindelse med Niels Villadsen? Det gør Slægtens Navne. Det er de samme, vi møder i København og Kolding som i Skødstrup og Aal, og selv om nogle af dem som Jacob, Niels og Maren er saa almindelige, at ingen Slutninger om Slægtsforbindelse kan drages ud herfra, saa er der eet Navn i Skrædderfamilien, der er saa sjældent, at det »henpeger næsten utvivlsomt paa Forbindelsen med Præsteslægten i Aal«, og det er Navnet Philip.

I sin store Bog om Slægten Aall (Christiania 1908) har Arkivar H. K. Steffens yderligere bestyrket denne Bevisførelse ved at fremdrage Navnene paa Niels Villadsens Børn fra Kærgaard Birks Tingbog fra 1633, hvor de er nævnt i Anledning af Spørgsmaalet om Arven efter Ringkøbing-Rektoren, og blandt de fem Sønner er der baade en Philip og en Niels. Steffens regner efter dette med, at der ikke mere kan være Tvivl om, at Aall-Slægten har sit Udspring i Skødstrup og Aal.

Hvor en dygtig Slægt arver sine Evner fra, kan man ikke afgøre. Men naar der paa samme Slægtstræ er to meget rige Grene, kan det dog være sandsynligt, at noget i alt Fald stammer fra det, de to Slægter har fælles. Og det lidt, vi ved om Aal-Præsteslægten

første Led, kan i alt Fald gøre det sandsynligt, at der har været Kræfter at tage i Arv fra Thøste Philipson og hans nærmeste Ætlinge.

THØSTE PHILIPSEN

Præst i Aal

Philip Thøstesen,
Præst i Aal

Oluf Thøstesen,
Præst ved
Vor Frue Kirke

Niels Philipson,
Præst i Aal

Maren el. Marie
— Niels Villadsen
i Skødstrup

Jacob Nielsen Aal,
Rektor

Elisabeth
— Peder Clausen Fanøe,
Præst i Aal

Philip Nielsen Aal,
1613—1654
Skrædder i Kolding

Niels Nielsen Aal,
—1707
Skrædder i Kbhvn.

Elisabeth Pedersdatter Hebo
— Niels Nielsen, Store Hebo

Jacob Aal,
Gæstgiver i London

Maren el. Marie
— Hans Sørensen
Winther,
Præst i Janderup

Anna
— Hans Nielsen
Kjær (Faludan),
Præst i Aal

Niels Aal

Niels Hansen
Winther,
Præst i Arkan-
gelsk (sultede sig ihjel)

Søren Hansen
Winther,
Præst i Tanderup

Slægterne
Paludan og
Paludan Müller

Slægten Aal

SMAASTYKKER

Gørding, Malt og Skads Herreders Tinghus.

Da man 1687 skred til en generel Sammenlægning af Herrederne til større og færre Retskredse, var det af rene Sparsommelighedshensyn. Ved at lægge to eller flere Herreder sammen til een Jurisdiktion blev jo adskillige Retsbetjente overflødige, hvorved deres Gager sparede. Saaledes sammenlagdes Gørding og Malt Herreder til een Jurisdiktion (dog allerede 1685), hvorimod man ikke havde fundet det bekvemt at parre Skads Herred sammen med et af de omliggende. Denne Tilstand varede dog kun til 1737, da Stiftamtmand Gabell i Anledning af Herredfoged i Skads Herred, Ditlev de Bæhrs Død refererer til Kongen, at de fleste Herredsbetjente ikke havde det nødvendige daglige Brød, og foreslaar derfor at dette Herred ved den nu indtrædende Vacance lægges sammen med Gørding og Malt Herreder. Dette sker ogsaa, idet Herredsfoged Søren Bierrum (Foged i Gørding og Malt Herreder fra 29. April 1719) skal betjene alle tre Herreder, men om han fik mere end lige netop det daglige Brød skal ikke kunne siges, men i al Fald fik han ikke mere i Løn, eftersom man finder paa, at afdøde Herredsfoged de Bæhrs Løn skal sættes hen for senere at anvendes til Bygning af to Arrestkamre, et ved hvert af Tinghusene i Gørding og Skads Her-

reder, og siden anvendes til Vedligeholdelse af disse og til Løn til en Fangefoged. Denne Bestemmelse blev dog ikke ført ud i Livet, hvad der heller ikke var saa let, eftersom Skads Herred ikke havde haft noget Tinghus i mange Aar, hvorfor man havde holdt Ting i et Bondehus.

I Længden var Stillingen uholdbar. Det maatte være ret utilfredsstillende at holde Ting paa det gamle Sted, hvorfor Søren Bierrum 29. Nov. 1746 i en Memorial til Kongen beretter, at Gørding-Malt Herreders Tinghus er brøstfældigt, at Skads Herred intet har, hvorfor han finder det fornødent, at der nu bygges to nye Tinghuse. Om en saadan Flothed kan der naturligvis ikke være Tale, hvorfor Landsfaderen, Frederik V, beordrer Stiftamtmanden at søge opført eet Tinghus ved Gjestbro, der er midtvejs. I det nye Hus skal der nu indrettes Fangehus og Arrestkamre. Dette sidste findes at være til stor Lettelse af Hensyn til de ofte paa kommende Delinkventomkostninger, der er stærkt voksende, eftersom der intet Arresthus findes, hvori Delinkventerne kan indsættes, men maa overlades i Bøndernes Varetægt, saa disse forsømmer der's Avling, og Delinkventerne ofte i Mangel af tilstrækkelig Forvaring undviger og undgaar deres velfortjente Straf. Desuden maa det blive Herrederne til stor Lettelse med kun eet Ting, da der saa kun behøves 8 Stokkemænd i Stedet for 16, og da Godsejerne ikke har noget imod Sammenlægningen, befales det Stiftamtmanden at sørge for det videre fornødne.

Det første, der foretages, er at skaffe et Overslag over Udgifterne til det nye Tinghus, og til den Ende møder Herredsfoged Henrik Ernst Bierrum, der nu har efterfulgt Faderen, i Aalbæk Mølle sammen med Joen Christensen af Endrupholm Mølle, Jens Hansen

af Aalbæk Mølle, Hans Jensen Smed af Raunsø, Niels Christensen af Vong, Laurits Lauritsen af Lille Darum, Mads Jensen Wind af Terpager samt Johan Diderichsen og Hans Thomsen af Tømmerby for at hitte ud af, hvad det vil koste at opføre Huset, der ikke kan være mindre end 10 Fag, eftersom der foruden Tingstue skal være Arrestkamre, Køkken og Stalde, hvor til der efter de Herrers Mening vil medgaa følgende:

	Rd.	Mk.	Sk.
Kampesten til Grundvolden 100 Læs med Vognleje, pr. Læs 1 Mark	16	4	
Mursten til 10 Fag Grundmur, 10 sjællandske Alen bred indeni og $3\frac{1}{2}$ Alen højt samt $1\frac{1}{2}$ Sten tykt, Fangekamre 2 Sten tykke overalt samt til Skorsten og i Huset behøvende Skærværk (Udspækning) 24000 Sten à 3 Mk. pr. 100 Stk.	120		
Vognleje for hver 100 Sten 2 Mk.	80		
150 Tdr. Kalk á 3 Mk.	75		
Vognleje fra Hjerting pr. Td. Kalk 1 Mk.	25		
Ler til Skorsten og Skærværk 40 Læs à 4 Sk.	1	4	
Smaa Piksten til Gulve, 100 Læs à 2 Sk.	4	1	
Sand til Kalk, 100 Læs à 2 Sk.	2		8
Kalktrug	1		
11 Bjælker à 4 Mk. og 4 Sk.	7	4	12
22 Spæ à 3 Mk.	11		
11 Hanebaand à 1 Mk.	1	5	
Til Loftskud og Døre etc. 18 Tylter Fyrrebrædder à 2 Mk.	36		
21 Tylter Fyrreballinger (Lægter) à 3 Mk.	10	3	
1 Tylt svære Lægter	1		
$1\frac{1}{2}$ Tylt enkelte 12 Alens til Skærværker og Dørlægter à 4 Rd.	6		
Til disse Trævarer at bringe fra Hjerting behøves 30 Vogne til Leje pr. Stk. 3 Mk.	15		
2 Egedøre til Fangekamre à 1 Rd.	2		
En Vogn til at hente Dørene fra Østerkanten.	1		

Eg til 5 Vinduesposter á 12 Sk.	3	12
11 Vinduer á 3 Mk	5	3
Jern til behøvende Jernværk, Beslag paa Døre, Hængsler, Jernstænger for Vinduerne og Ankre 2 Sk. á 3 Mk. og 8 Sk. pr. Lp.	23	2
Vognleje fra Ribe dermed		4
Løn for Jernet at bearbejde	12	
Laase til Fangekamre og Tingstuedøren	2	4
Kakkelovn til Tingstuen	12	
220 Traver Tag med Vognleje á 1 Mk.	36	4
520 Snese Simer á 4 Mk.	1	8
2000 Søm á 12 Sk. pr. Lp.	5	5
4 Murmestre, 4 Kalkslagere og 3 Pligtfolk paa egen Kost til Huset at opmure og færdiggøre saavidt Murerarbejdet angaar; bliver daglig 11 Folk paa Kost og Arbejde ialt	100	
Tømmer- og Snedkerarbejde, saasom Huset at opbygge. Loft at skyde samt Døre og Vinduesposter at gøre etc. Kost og Arbejdsløn	36	
Til Huset at tække 2 Tækkere og 3 Pligtfolk, ialt Kost og Løn	14	
	673	3 8

Denne Sums Størrelse synes aabenbart at volde Stiftsamtmanden Bekymringer, thi i en Indberetning til Kongen 9. Maj 1747 finder han Anledning til at henlede Opmærksomheden paa de i Overslaget anførte Kørselsudgifter, som han mener kunde spares ved ganske simpelt at kræve Kørslen udført som Pligtarbejde af Herredernes Indbyggere efter Omgang, men da det øvrige heller ikke vilde være at faa for de opsparede 300 Rd., foreslaar han, at de resterende Penge betaales af Indbyggerne.

Dette Forslag, der just ikke var præget af Rundhaandethed, vandt Rentekammerets Bifald og fik Kongens Billigelse 12. Juli 1747, hvorefter man saa kunde skride til Opførelse af Tinghuset, der dog ikke kom

til at ligge i før omtalte Gjestbro, men i Lille Endrup i Vejrup Sogn, og benyttedes efter sin Bestemmelse til 1811, da Gørding-Malt Herredsting flyttedes til Jernvedlund. Skads Herred var atter skilt fra 1800.

A. Sørensen.

Kilder: Rentekammeret, Aarhus og Ribe Stifters Kontor, Kgl. Resolution Nr. 167/1747. — O. Nielsen; Malt Herred S. 170. — Jyske Samlinger IV. 4, S. 201.

Ildbuk — Afgudsalter.

I Efteraaret 1937 drænede Gaardejer Eli Jensen, N. Nebel den nordlige Del af sin Agermark ned mod Engen langs Aneraa (Matrikuls Nr. 31). Dræningsarbejderne stødte da paa en Del Sten og Potteskaar, og Dræningsmester Hans Christiansen, N. Nebel, der gentagne Gange har vist stor Interesse for Oldtidsfund, var ogsaa denne Gang saa venlig at give mig Oplysninger om Fundet.

Det viste sig at være et Bopladslag, der efter de mange Skaar, som fandtes, let dateredes til romersk Jernalder, de første Aarhundreder efter Kristi Fødsel. Der var dog et Par Skaar med Øre, der ser ud til at kunne være fra førromersk Tid.

Før jeg kom til Stede havde Arbejderne fundet et mærkeligt Skaar. Det laa allervestligst i Bopladslaget. Det er et Brudstykke, vel omtrent Halvdelen, af en temmelig svær Lergenstand. Skaaret er godt 11 cm højt og ender for oven i et Horn, i hvis Endeflade, der findes en lille, rund Grube. Genstanden er hul. Væggen er ved Foden gennembrudt af en oval Aabning.

Endnu en oval Aabning har der været i Væggen, som Bruddet gaar igennem. Det ses paa Fig. 1 i Randen yderst til venstre og paa Fig. 3 til højre. Bag ved Hornet

Fig. 1. Skaar af Ildbuk fra N. Nebel. Hornet set fra Siden. 9/11.

net er Overfladen afslaaet. Under dette afslaaede Parti løber en ganske svag Fure, omtrent vandret, ca. $\frac{1}{2}$ cm bred; den kan desværre ikke ses paa Fotografiet.

Saa vidt mig bekendt har man ikke fundet Magen til denne Genstand. Der er dog gjort et Par Fund, der leder Tanken hen paa den. Museet paa Koldinghus foretog i 1901 en Udgravning i en Boplads fra romersk Jernalder i Bastrup, Vamdrup Sogn. Blandt de mange Skaar fandtes nogle mærkelige Brudstykker, der sammensat udgjorde det øverste Parti af en fire-

sidet, indvendig hul og meget tykvægget Genstand. Foroven har den en svagt indbuet Flade, der afsluttes i noget fremspringende, afrundede Hjørner, altsaa svage

Fig. 2. Skaar af Ildbuk fra N. Nebel. Hornet set forfra. 9/11.

Horn. I Siderne er der bevaret Dele af kredsrunde Gennemskæringer.

I Haderslev Museum har Museumsinspektør Hans Neumann været saa venlig at vise mig nogle Skaar fra Gruber i Kastrup, Gram Sogn. Blandt de mange Skaar var der 3 Stykker med veludviklede, ca. 4 cm lange Horn. Alle 3 Skaar er Dele af de øverste Partier af hule Lergenstande med en foroven svagt indbuet eller omtrent vandret Flade og afrundet Side. Ogsaa her er der paa de to Stykker Rande af kredsrunde Gennemskæringer i Siderne, og desuden har alle 3 — i Mod-

sætning til Skaaret fra Bastrup – i det mindste een kredsround Gennemskæring i den øverste Flade. Disse Genstande staar Bastrupfundet saa nær, at de kan henregnes til samme Gruppe.

Det er denne Gruppe, Genstanden fra N. Nebel staar nærmest, selv om her er betydelige Afvigelser.

Sophus Müller har i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1907 henført Bastrupstykket til den noget sjældne Gruppe Oldsager, der sammenfattes un-

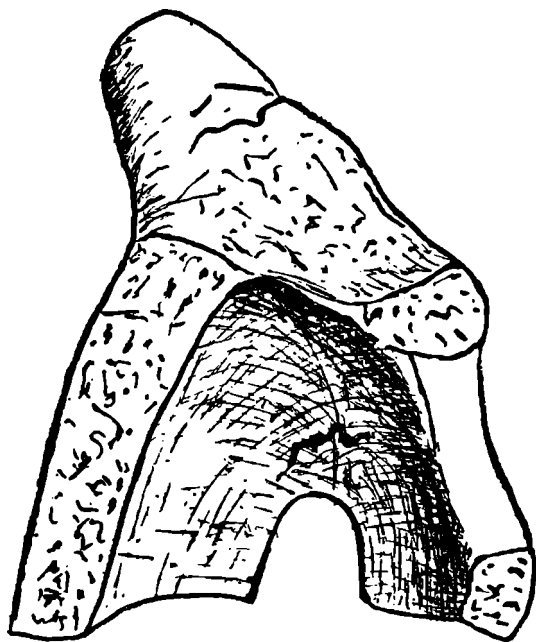

Fig. 3 Skaar af Ildbuk fra N. Nebel, set mod dens hule Indre. 5/11.

der Navnet »Ildbukke«. Ogsaa Kastrupfundet hører afgjort hertil. Det samme maa gælde Stykket fra N. Nebel. Det har nemlig været indrettet efter at skulle

modstaa Ilden. Det kan sluttet af dets hule Indre og gennembrudte Vægge. Ved antikke Lervarer, der skulde udsættes for Ild, var der gerne saadanne Udskæringer eller Hulheder i Foden. Endelig har Stykket de hornede Fremspring, som er almindelige ved Ildbukke. Det maa derfor være en Del af en »Ildbuk«.

Den Type, der er langt den almindeligste blandt de danske Ildbukke fra den ældre Jernalder, afviger meget stærkt fra de foran omtalte enestaaende Stykker fra Bastrup, Kastrup og N. Nebel. Den almindelige Type bestaar af en flad Lerplade med bredere, ofte udhulet Fot. Dens øverste Hjørner er fremspringende, saa Overkanten danner en Bue nedad. Gennem Midten gaar der et ca. 3 cm bredt Hul. I Almindelighed findes de i Stumper og Stykker i Bopladsernes Affaldsgruber eller i Hustomterne. De er sprængt af Ilden, og desuden har de ofte været daarlig brændte. Det gjaldt ogsaa de Brudstykker af Ildbukke af denne Art, som fandtes i en Affaldsgrube fra romersk Jernalder, som jeg for nogle Aar siden undersøgte paa Gaardejer Hartvig Højs Mark i Nørtarp, Lunde Sogn (Matrikuls Nr. 3 a). Det største Skaar er 20 cm langt, 14 cm bredt, den største Tykkelse er 3,5 cm, og Hullet er 2,5×3,2 cm. Siderne er ornamenterede med Indtryk af en Finger, Aftryk af Neglen ses. I Spidsen af Hornet paa begge Fragmenter er der ligesom paa N. Nebelstykket en lille Grube, der ialt Fald paa det største Stykke er dannet ved Indtryk af en Finger. Ret betegnende gælder det for begge Stykker, at det er de øvre Dele, der er bevarede.

Om Ildbukkenes Anvendelse har man haft forskellige Meninger. I Almindelighed kommer man ved at høre dette Navn til at tænke paa de Metalstativer, som i Kaminer og aabne Ildsteder tjente til at holde Brænde

stykkerne oppe fra Gulvet, saa der lettere kunde blive Lufttræk under Forbrændingen. Men de hørte især Renæssancen til, og Forskningen synes at være enig om, at det ikke er paa den Maade, Oldtidens Ildbukke blev benyttede.

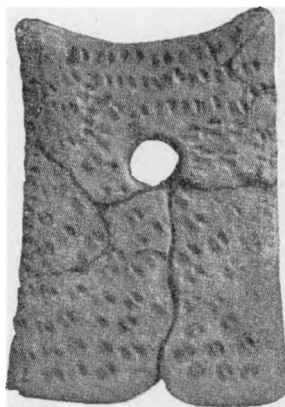

Fig. 4. En af de almindeligste danske Ildbukke fundet i Bopladslag i Brørup sammen med Skaar af flere andre. $\frac{1}{4}$.

Engelske Forskere tyder de Ildbukke, de har fundet i Hustømter fra mykenisk Tid i Thessalien, som Støtte for Stegespid og oplyser, at saaledes bruges de den Dag i Dag i Thessalien. Ifølge Gudmund Hatt ligner Ildbukkene fra mykeniske Bopladser meget den almindelige Type, der findes paa vor ældre Jernalders Bopladser. »Det er en Form, der har holdt sig gennem Aartusinder og har bredt sig over store Dele af Europa«^{*)}.

Ildbukkene har været brugt to og to, idet de har været

*) Gudmund Hatt: »Jernalders Bopladser i Himmerland« i »Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Hist.« 1938, S. 149.

forbundet med en Pind, stukket gennem Midterhullet. I »Danmarks Oldtid« skriver Professor Johannes Brøndsted: »Anbragt paa Arnen er et saadant Par Ildbukke med Tværpind et praktisk Apparat til Ristning af Kødstykker, viklet om eller sat paa Pinden.« Det forekommer mig dog tvivlsomt, at det er paa den Maade, de i Almindelighed er brugt. Har de ligesom de thessaliske tjent som Støtte for Stegespid, maa de have været anbragt i Kanten af Ildstedet. Spiddet har hvilet over Tværpinden, saa Spidsen med Kødet paa har raget ind over Baalet, mens man har kunnet dreje Spiddets anden Ende med Hænderne eller har fastgjort den til Gulvet. I Argentina stikker Gauchoerne jo endnu deres Stegespid skraat ned i Gulvet, saa Spiddet hælder ind over Ilden, naar de rister Kød. Det er klart, at det i saadanne Tilfælde vilde være praktisk med en Støtte for Spiddet.

Imidlertid har Ildbukkene ogsaa i visse Tilfælde været brugt ved Husarnen under en rituel Ceremoni.

Allerede Dr. Rudolf Meringer, der i sin Tid bestemte disse Lergenstande som Ildbukke, hævdede, at de gjorde Tjeneste ved Begravelsesfester. — Her i Danmark er der for faa Aar siden fremdraget et Eksempel, der efter alt at dømme viser, at Ildbukkene netop har været brugt ved saadan en Fest. Professor Gudmund Hatts Undersøgelser i en Hustomt paa Skærbæk Hede synes ganske afgjort at vise, at de to Ildbukke har baaret et Bræt, hvorpaa en Urne med brændte Dyreknogler — antagelig Madofre fra et Ligbaal — har været anbragt. Ved samme Gravøl gik det forøvrigt saa hedt til, at Huset brændte!

Naar Ildbukkene har været brugt ved en saadan Ceremoni, kommer de til at minde om Altre. Det ligger nær at tænke sig, at de sjældne Stykker uden Hul

til Forbindelsespind er fremstillet ikke til praktisk, men til religiøst Brug. Hornene og den temmelig store Bredde vilde gøre en saadan Genstand velegnet som Opsats til at bære mindre Ting, der skulde brændes som et Offer paa Arnen. Dette har Sophus Müller hævdet.

Ogsaa de større Altre var i sin Tid forsynede med Horn. I 1. Kongebog 1,51 og 2,28 berettes der om, hvordan Adonja og Joab søger at redde sig fra Salomos Vrede ved at flygte ind i Herrens Telt og klynge sig til Alterets Horn. Jeremias nævner ligeledes »Alterets Horn« (17,1). Museumsinspektør Hans Neumann har i et Foredrag i Oldskriftselskabet ad anden Vej fremført Grunde for, at der i Kastrup havde været en Offerplads.

Der er saaledes adskilligt, der synes at vise, at de sjældne Former af Ildbukke med Horn virkelig har været en Slags Redskaber til helligt Brug, nærmest Altre.

Benyttet Litteratur: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1892, S. 282—85, do 1907, S. 127—36, do 1938, S. 149
Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid III 124f.

H. K. Kristensen

En Solvogn fra Janderup?

I »Danske Samlinger« 1. Række 2. Bind Side 18 fortællendes det, at der engang ved Midten af det 18. Aarhundrede blev fundet en »Guldvogn« i en Høj i Janderup Sogn. I en Beretning om Sognet fra 1754 (Janderup—Billum Præstearkiv. Pakken Varia) skriver Præsten J. C. Hammer saaledes om Fundet:

til Forbindelsespind er fremstillet ikke til praktisk, men til religiøst Brug. Hornene og den temmelig store Bredde vilde gøre en saadan Genstand velegnet som Opsats til at bære mindre Ting, der skulde brændes som et Offer paa Arnen. Dette har Sophus Müller hævdet.

Ogsaa de større Altre var i sin Tid forsynede med Horn. I 1. Kongebog 1,51 og 2,28 berettes der om, hvordan Adonja og Joab søger at redde sig fra Salomos Vrede ved at flygte ind i Herrens Telt og klynge sig til Alterets Horn. Jeremias nævner ligeledes »Alterets Horn« (17,1). Museumsinspektør Hans Neumann har i et Foredrag i Oldskriftselskabet ad anden Vej fremført Grunde for, at der i Kastrup havde været en Offerplads.

Der er saaledes adskilligt, der synes at vise, at de sjældne Former af Ildbukke med Horn virkelig har været en Slags Redskaber til helligt Brug, nærmest Altre.

Benyttet Litteratur: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1892, S. 282–85, do 1907, S. 127–36, do 1938, S. 149
Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid III 124f.

H. K. Kristensen

En Solvogn fra Janderup?

I »Danske Samlinger« 1. Række 2. Bind Side 18 fortælles det, at der engang ved Midten af det 18. Aarhundrede blev fundet en »Guldvogn« i en Høj i Janderup Sogn. I en Beretning om Sognet fra 1754 (Janderup—Billum Præstearkiv. Pakken Varia) skriver Præsten J. C. Hammer saaledes om Fundet:

Af hedenske Monumenter eller Altre findes her ingen, men mange Høje, som jeg nok tror er hedenske Begravelser. Saa findes paa den høje Mark Norden for Strudvad nogle, kaldet Guddomhøje, som har været 7 i Tallet, men nu er kun 6; thi 1750 lod min Fader en af de største af samme Høje planere og udkøre, hvorudi var over 500 Læs Jord. Inden i Højen var en høj Stendynge, hvorudi var 22 Læs Sten, store og smaa. Der indeni var en Mængde af brændte Ben, hvoriblandt laa noget af en Kaarde gjort af en Slags Metal af rød og gul Kulør. Samme var 3 Kvarter lang, dog paa tvende Steder rustet itu. Derpaa var og et lidet Haandfang, som af Ælde var fortæret, men syntes at have været Spaan og Læder, fæstet til Kaarden med nogle smaa Nagler. Ved Siden i samme Høj fandtes og en Urne med et fladt Laag paa, hvorudi var af samme Metal tvende smaa ligesom drejede Hjul med en trind Stang imellem henved en Finger lang og Hjulene saa store som et 10 Skillings-Stykke. Midt fra den liden Stang, som var mellem Hjulene, gik atter en anden spidsagtig Stang af samme Længde, altsammen i Lignelse efter en Bagvogn. Endnu fandtes udentil i samme Høj paa tvende Steder imellem 4 Sten nogle faa brændte Ben, ventelig af Børn.

Man spørger sig selv, om denne Vogn skulde have været en lignende som den berømte Solvogn fra Trundholm Mose.

Viborg 9/1 1947.

Carl Lindberg Nielsen,
Arkivar.

Bærsamling i Eventyrets Land.

Klitsognene langs Vesterhavet fra Skallingen til Nymindegab kaldes nu Eventyrets Land. Digteren Thomas Lange, den første, der nævnede Navnet, regnede dog kun med Skallingen som Eventyrets Land.

I denne Egn blev der tidligere indsamlet store Mængder Bær, især Blaabær og Tranebær. Blaabærrenes 15 til 30 cm høje Buske gror i Heden, helst hvor den er noget fugtig og har Morbund. Sine Steder kunde de gro i saa store Mængder, at Heden fik et blaaligt Skær. Man regnede med, at Blaabærrene og Rugen var moden paa samme Tid. — Tranebærrene vokser i moseagtige Enge med de tynde, traadformede Grene krybende paa det fugtige Mos. Bladene er hvidgrønne, efterhaanden helt hvidgraa paa Undersiden. Bærrene er store, spættede og helt mørkerøde. Ude i Klitterne i Engsladerne var der gode Vækstbetingelser, særlig i Overgangen fra Lyngheden til Engen, det saakaldte »Hedesprinkel«, fandtes der gode, store Bær. Tranebærrene var ikke modne før hen i Efteraaret. De havde godt af i Høbjergningstiden at blive vendt af Riven. Det fremmede Modningen. Der kunde være saa store Mængder, at de stentedede op om Høleen, naar den blev svungen paa Engen. — Desuden var der store Mængder af Rævlinger (Kræklinger) paa den sandede Hede; dens, lange sejge, krybende Ris brugtes til Limer og Karskrupper og er under de to Verdenskrige i udstrakt Grad taget i Anvendelse i Kostindustrien.

Siden de store Hede- og Klitarealer blev tilplantet af Klitvæsenet, er Bærrenes Voksebetingelser blevet ødelagt, og Indsamlingen af Bær er blevet omtrent uden Betydning. Men i forrige Tider var den en ikke

uvæsentlig Indtægtskilde i disse Egne, navnlig spillede den en betydelig Rolle for enligt stillede Kvinder (Enker og ældre Piger), men den var ogsaa af Betydning for hele Befolkningen derude. Nu er der omtrent ved hver Gaard og Hus en pæn Have med levende Hegn, Frugttræer og Bærbuske. Men dengang var der kun den lille »Kalgør« (Kaalgaard), indhegnet med Diger, opsat af Sajer, og Avlen var Kartoffler og Grønkaal samt lidt Urter til at krydre Maden med. Træplantningen var nogle Hyldebuske, hvoraf Blomsterne blev tørret og brugt til Te. I min Barndom var der kun 2 Æbletræer i hele Oksby Sogn. I Ho var der nogle Frugttræer i Præstegaardshaven. Jeg husker, at min Fader engang kom hjem med nogle Tjørn, han havde faaet hos en Gaardmand nede i Byen; de blev plantet oppe paa Havediget og kom naturligvis ikke i Grøde. Nej, gaa og pjanke ude i »æ Kalgør«, det var der ikke Tid til!

Der var ingen Bær i Haven til Syltning saadan som nu.

Vidt og bredt fra, ja, helt fra Varde, kom der mange og samlede Bær. Det var frit for alle, enhver kunde plukke og samle, hvor han lystede. »Oplandssognerne« kaldte Kystboerne dem, der boede Øst for en Linie Skødstrup—Stampemøllen over Fiil Sø og Vest om N. Nebel. Havde Oplandssognerne Bekendte eller Familie i Klitsognene, var det saa meget desto bedre, saa sendte de et Par unge Mennesker, Børn eller Tjenestefolk, afsted en Dag, naar der var Tid. De søgte saa deres Slægtning og fik en stedkendt med, saa kunde det nok give nogle Kurve Bær — og desuden Kaffen, naar de kom og gik. Men det kunde nok blive en streng Dag for de unge at spadsere en 2—3 Mil frem og tilbage igen om Aftenen.

De professionelle Bærplukkere kunde efter de Tiders Forhold tjene en god Dagløn. Hos de lokale Købmænd fik de 4 Mark (1 Kr. 33 Øre) for 1 Skp. Tranebær, men havde de Forbindelse med en Lægterskipper, som sejlede til Fanø, fik de 6 Mark for Skæppen (25 Pd.), nuværende Detailpris 2 Kr. pr. Pd. En dygtig og stedkendt Samler kunde samle en Skæppe om Dagen. Var der særlig gode Pletter, skrabe de dem sammen med Hænderne og rensede dem saa en Dag, naar det var stærkt Blæsevejr; de styrtede dem oppefra ned i et Kar, saa blæste alt Affald væk. De bedste Bær fik man ved at vente saa længe som muligt om Efteraaret med Indsamlingen, ja, selv lidt Frost havde de godt af; de tabte noget af Syrligheden; men Samlerne holdt ikke af at vente saa længe, for Vejret blev daarligt og Dagene korte.

Blaabærrerne var vanskeligere at forsende i disse Tider; men en Del blev der dog solgt til Købmændene og blev tørret. Prisen var 6 à 7 Øre pr. Pd., nuværende Detailpris 1,75 Kr. pr. Pd. Apotekerne købte ogsaa en Del. De professionelle Bærplukkeres bedste Aftagere var Bønderkonerne, som ikke selv havde Tid og Lejlighed til at plukke. De betalte nemlig gerne med Sulevarer o. a. in natura. Paa Egnen blev der brugt meget større Partier Blaabær end Tranebær. Blaabærrerne giver som bekendt en meget god Saft, hvorimod Tranebærrerne som Regel kun brugtes ved festlige Lejligheder som Syltetøj.

Hyrdedrenge og Piger nappede ogsaa en Del Bær, naar de Morgen og Aften skulde ud i Klitterne til Faarene og Kreaturerne; men det skulde ske hurtigt, og mange maatte det heller ikke blive, for kom de hjem og var blaasorte om Munden, vankede der Skænd; der var andet at bestille end at gaa og drive paa Blaabærheden.

Det var særlig Blaabærrene, der fristede Hyrderne. Tranebærrene var for sure, og Rævlinger var ikke noget at spise — blev der fortalt dem — for dem tilsede Ræven paa. Det var derfor de hed Rævlinger. Rævlingsaft var ellers meget sød, og lidt — men kun forsvindende lidt — blev der ogsaa plukket og tilberedt til det hjemlige Husapotek, som man dengang ofte klarede sig med. Nu under Krigen er Rævlingen brugt og koster i Detail 1,25 Kr. pr. Pd. — Fuglene satte stor Pris paa Rævlingen og fortærede en Mængde, og trods alt — Ræven foragtede dem heller ikke.

Tyttebær fandtes ikke.

Nu er Bærrene omtrent forsvundne fra disse Egne. Som før nævnt har de store Plantager bredt sig over Egnen og har ødelagt Vækstbetingelserne. Trives Bærrene endnu paa enkelte Pletter, er disse utilgængelige. Bærplukningen i Eventyrets Land er omtrent blevet »en Saga blott«.

P. M. Gundersen.

Østersfiskeri.

Den gamle Fiskeskipper Jens Bakken Pedersen, fortæller om Østersfangst.

Jeg er født i Hjerting, Guldager Sogn, den 17. December 1858, efter min Konfirmation kom jeg ud at sejle paa Langfart, senere blev jeg Fisker, saa jeg har prøvet lidt af hvert paa Havet.

I 1880 vilde Lambert Sørensen fra Hjerting prøve at skrabe Østers og henvendte sig da til mig, om jeg vilde være med? Jeg sagde straks »Ja«.

Det var i Tiden, sidst i August og en Del af Sep-

Det var særlig Blaabærrene, der fristede Hyrderne. Tranebærrene var for sure, og Rævlinger var ikke noget at spise — blev der fortalt dem — for dem tilsede Ræven paa. Det var derfor de hed Rævlinger. Rævlingsaft var ellers meget sød, og lidt — men kun forsvindende lidt — blev der ogsaa plukket og tilberedt til det hjemlige Husapotek, som man dengang ofte klarede sig med. Nu under Krigen er Rævlingen brugt og koster i Detail 1,25 Kr. pr. Pd. — Fuglene satte stor Pris paa Rævlingen og fortærede en Mængde, og trods alt — Ræven foragtede dem heller ikke.

Tyttebær fandtes ikke.

Nu er Bærrene omtrent forsvundne fra disse Egne. Som før nævnt har de store Plantager bredt sig over Egnen og har ødelagt Vækstbetingelserne. Trives Bærrene endnu paa enkelte Pletter, er disse utilgængelige. Bærplukningen i Eventyrets Land er omtrent blevet »en Saga blott«.

P. M. Gundersen.

Østersfiskeri.

Den gamle Fiskeskipper Jens Bakken Pedersen, fortæller om Østersfangst.

Jeg er født i Hjerting, Guldager Sogn, den 17. December 1858, efter min Konfirmation kom jeg ud at sejle paa Langfart, senere blev jeg Fisker, saa jeg har prøvet lidt af hvert paa Havet.

I 1880 vilde Lambert Sørensen fra Hjerting prøve at skrabe Østers og henvendte sig da til mig, om jeg vilde være med? Jeg sagde straks »Ja«.

Det var i Tiden, sidst i August og en Del af Sep-

tember Maaned, inden Hvidlingfiskeriet begyndte, at Lambert Sørensen vilde prøve Østersfangst.

Lambert Sørensen var Vestkystens førende Fisker, og med paa alt nyt. — Det gamle Krogfiskeri revolutionerede han fuldstændig, og lagde det om til Stordrift.

Fiskeskipper, Jens Bakken Pedersen.

Til Østersfiskeriet havde vi en Robaad, en stor fladbundet Kanø, og saa fik vi hos Smeden lavet en Skrabber, det var en Jernramme ca. 1½ Alen bred, og 1 Alen høj, med en Pose af Ringe der var ca. 3 Tommer i Diameter, Ringene var smedet af meget tynde Jernstænger. Til de korte Sider af Jernrammen, var tilsnittet to Jernstænger ca. 2 Alen lange, og de to lange Ender var derefter samlet i en Ring, hvor Slæbetovet eller Rebet fra Baaden blev fastbunden.

Østersskrabningen foregik to Steder. — Mellem Esbjerg og Albuen paa Fanø, nærmest Fanø, var der en Østersbanke, og mellem Sønderho og Ribe, nærmest Sønderho var den anden Østersbanke, den saakaldte Kjelsing Banke. Paa disse to Banker skrabede vi Østers, men det var, siger Jens Bakken Pedersen, det værste Slid, jeg som Fisker har været med til, og saa var Fortjenesten meget lille.

Det var et Hestearbejde at hive Slæberen op i Baaden, eller saa højt op, at vi kunde faa den ryddet for Blaamuslinger, for af disse fik vi flest, undertiden var der kun nogle faa brugbare Øster i Skraberen, vi maatte da atter smide den i Vandet, og have fat i Aarerne for at ro og dermed slæbe Slæberen, vi kunde tydelig mærke, naar den var stoppet, thi da kunde vi ikke magte at ro længere, og maatte saa have Slæberen op igen, dette at kaste Skraberen ud og hive op samt rense Posen med de skarpe Muslinger og Østers kunde Hænderne ikke holde til, vi arbejdede derfor med tykke Luffer paa Hænderne, desværre holdt Lufferne saa kort til Arbejdet, vi maatte stadig have nye.

I Baaden havde vi nogle Tønder til vor Østertfangst, som vi sejlede til Nordby og solgte.

Det var ikke hver Dag vi havde saa meget Fangst, at vi sejlede til Nordby, undertiden blev vi ude i Baaden Natten over med Haab om, at vi næste Dag kunde faa nogle af vore smaa Tønder fyldt.

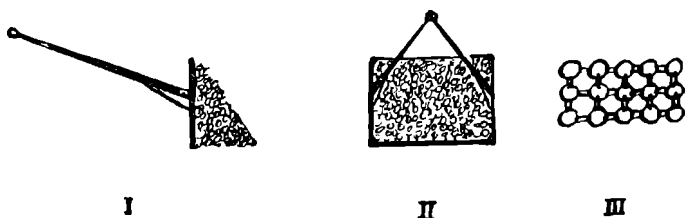
Som sagt, det gav mere Arbejde end Penge, men det var jo i en Tid, hvor vi ikke havde andet at bestille, men saa snart Hvidlingfiskeriet begyndte forlod vi Skraberen og den store fladbundede Kane.

Men trods det meget Arbejde og sløje Fortjeneste skrabede vi alligevel Østers en kort Tid i 5 Aar.

De to Østersbanker, siger Jens Bakken Pedersen, er nu fuldstændig oversandet, og alt er dødt.

Ogsaa i Hjerting Bugt har der været Østers. Herom fortæller Fiskeskipper S. P. Sørensen, født 28. Marts 1876 paa Øen Langli i Hjertingbugten, følgende: »Jeg har helt fra helt lille og Livet igennem kun interesseret mig for Fisk og Fiskeriet, og er saaledes lige saa godt kendt i Farvandet fra Hjerting og udefter som i mine egne Bukselommer, som man siger. — An-

gaaende Østers da er der ikke Tvivl om, at der i tidligere Tid har været Østers og sikkert mange. — Jeg kender udmærket godt Lambert Sørensens og Jens Bakken Pedersens Østersfangst, og senere ved jeg, at een og anden af de gamle Fiskere i Farvandet har ligeset og skrabet Østers for egen Fornøjelse og tjent en Skilling derved.

En Østersskraber.

Fig. 1 set fra Siden. Fig. 2 set loftra. Fig. 3 Jernnettet til Skraberens er sammensat af Jernringe ca. 3 Tommer i Diam., for at alle smaa Østers samt Blaamuslingerne tildels kan slippe igennem. Selve Skraberens er af Jern, Rammen er ca. 1 Al. høj og ca. 1½ Al. bred, og i Siden af Rammen er tilnippet to Jernarme. een fra hver Side, godt 2 Al. lange, og samlet i en Ring, hvori Østersfiskerne kan binde et Tov, naar der skraves.

En Gang lige efter Aarhundredeskiftet var der i en 14 Dages Tid en Baad eller to fra Østerskompagniet sendt hertil for at skrabe eller rettere, undersøge Forholdene. — Undersøgelsen begyndte oppe i Hjertingbugten, og ud gennem Udløbet, omkring Fanø og ved Manø til Grænsen.

Der var Østers, men for faa til lønnende Skrabning.

Der foregaar hist og her en kraftig Tilsanding eller Sandflytning og det er jo for alt Døden, ogsaa for Østers.

S. P. Sørensen fortæller videre, at der omkring samme Tid var stærkt paa Tale at sende Ansøgning til Re-

geringen om at faa Lov at laase eller afmærke et Stykke i Hobugten, og der forsøge at udsætte Østersyngel.

Ansøgningen blev ikke sendt, og den var sikkert ogsaa kommen tilbage med Paategning: Nægtet!

T. Kragelund.

Mudderskøjter.

Fotografiet er af et Par Vadesko, Mudderskøjter eller Tangskøjter.

Vadeskoene findes paa Esbjerg Museum, og er fremstillet af Niels Hansen Schmidt, født i Oxby den 19. Juni 1872 og død i Ho den 28. Juli 1943.

Helt inde i det inderste af Hobugten, op mod Ho,

Mudderskøjter eller Vadesko.

finder der en langsom, men stadig Tilslikning Sted, saa der efterhaanden dannes Eng hvor der tidligere var Vand.

Naar dette Mudder naar en passende Højde op til Vandoverfladen overgroes det med Tang, og saa en Tid efter, naar Flodvandet ikke hver Dag skyllede over, begyndte Græsset at komme frem.

I Mudderet under Tangen, er der i tidligere Tid om Vinteren stanget mange Aal, men det var ikke helt ufarlig, thi vilde Aalestangerne være tildels sikker paa en god Fangst, da skulde de saa langt ud paa Tangen som mulig, det vil sige saa tæt til Vandet i Bugten som gørligt, men her var Mudderet dybt, helt fra 2 til 3 Alen, og Tangen var ikke meget tæt tilgroet, saa Manden med Aalejernet let stak Benene igennem og sank ned i Mudderet, og saa var han næsten redningsløst fortabt, saafiemt han da var ene paa Aalefangst.

De mange og store Aal i Tangen havde en stærk dragende Magt over Aalestangerne og der prøvedes derfor alt mulig af Opfindsomhed for at komme saa langt ud paa Tangen og det dybe Mudder, hvor de store og fede Aal laa.

Niels Hansen Schmidt i Ho var en meget ivrig Aalestanger, og for at komme saa langt ud paa det dybe Mudder som mulig konstruerede han et Par Tangskøjter der passede til Træskoene, og med disse paa Benene kunde Niels Hansen Schmidt vandre langt ud paa Mudderet uden at synke ned. Halvdelen af Tangskøjterne var et Hulrum og vandtæt, saa de paa den Maade næsten ikke kunde synke, altsaa en yderligere Sikkerhedsforanstaltning. — Ingen gik alene paa Aalefangst.

T. Kragelund

Strangismarck i Guldager Sogn.

Traps »Danmark« oplyser, at der 1606 nævnes en Gaard »Strangismarck« i Guldager Sogn. O. Nielsen fortæller i sin »Skadst Herred«, S. 214, at »Strangesmark var i Midten af det 17. Aarh. et Bol. Navnet kjendes ikke mere« (1862).

Strangesmark er imidlertid det gamle Navn paa Gaarden Bovbjerg. Det fremgaar tydeligt af Matriklen 1662, der i Guldager Sogn nævner »Strangismark eller Boubierg«. Det var da et Bol, der ejedes af Kongen. Der var to Fæstere paa Ejendommen, nemlig Søren Pedersen og Hans Sørensen. Udsæden var 1 Td. Byg, 1 Td. Rug, 1 Td. Arre (Havre), og der avledes 1 Læs Hø. Landgilden var 1 Ørte Rug og $\frac{1}{2}$ Ørte Byg. Stedet takseredes til 2 Td. Hartkorn.

Det er altsaa straks efter Midten af 1600-Tallet, Bolet faar det nye Navn, som efterhaanden fortrænger det gamle.

Der haves adskillige Eksempler paa, at Bebyggelser saaledes skifter Navn.

H. K. Kristensen.

Vinkelskriveren Chresten Wæring i Vrøgum.

Følgende Skrivelse fra Stiftamtmand Levetzau i Ribe til Byfoged Frausing i Varde, indført i Riberhus Amts Ekspeditionsprotokol 1774—76, giver et interessant Indblik i en Vinkelskrivers spegede Næringsvej. Vinkelskriver kaldtes den, der uden at have lovlig Adkomst dertil, gav sig af med at hjælpe Folk i juridiske Anliggender; ofte var han Lægmand uden virkeligt Kend-

Strangismarck i Guldager Sogn.

Traps »Danmark« oplyser, at der 1606 nævnes en Gaard »Strangismarck« i Guldager Sogn. O. Nielsen fortæller i sin »Skadst Herred«, S. 214, at »Strangesmark var i Midten af det 17. Aarh. et Bol. Navnet kjendes ikke mere« (1862).

Strangesmark er imidlertid det gamle Navn paa Gaarden Bovbjerg. Det fremgaar tydeligt af Matriklen 1662, der i Guldager Sogn nævner »Strangemark eller Boubierg«. Det var da et Bol, der ejedes af Kongen. Der var to Fæstere paa Ejendommen, nemlig Søren Pedersen og Hans Sørensen. Udsæden var 1 Td. Byg, 1 Td. Rug, 1 Td. Arre (Havre), og der avledes 1 Læs Hø. Landgilden var 1 Ørte Rug og $\frac{1}{2}$ Ørte Byg. Stedet takseredes til 2 Td. Hartkorn.

Det er altsaa straks efter Midten af 1600-Tallet, Bolet faar det nye Navn, som efterhaanden fortrænger det gamle.

Der haves adskillige Eksempler paa, at Bebyggelser saaledes skifter Navn.

H. K. Kristensen.

Vinkelskriveren Chresten Wæring i Vrøgum.

Følgende Skrivelse fra Stiftamtmand Levetzau i Ribe til Byfoged Frausing i Varde, indført i Riberhus Amts Ekspeditionsprotokol 1774—76, giver et interessant Indblik i en Vinkelskrivers spegede Næringsvej. Vinkelskriver kaldtes den, der uden at have lovlig Adkomst dertil, gav sig af med at hjælpe Folk i juridiske Anliggender; ofte var han Lægmand uden virkeligt Kend-

skab til, hvad der var Lands Lov og Ret, men med Sans for Fiduser, beregnet dels i Klientens, men især i hans egen Favør, og saa i med Liste og Lempe at begaa sig i Skyggen af Lovrettens Jura og dens kongelige Embedsmænd. Disse sidste betragtede Vinkelskriveren med samme Øjne som Nutiden Kvaksalveren og Spaakællingen — som Udslet og Skab, hvis Udbredelse mest muligt søgtes hindret, hvor Domfældelse ikke kunde opnaas.

Stiftamtmandens Skrivelse refererer til en Skrivelse, han har modtaget fra Byfogden, hvori denne meddeler, at Chresten Wæring i V. Vrøgum har været saa dristig at paaberaabe sig Fuldmagt af Kvinden Fichen Ottesdatter i Oksbøl, til paa hendes Vegne at søge Akkord med hendes uægte Barns Fader, Hans Andersen i Allerslev, til Opnaaelse af Hjælp til Barnets Opdragelse, en Hjælp, Fichen ikke selv havde kunnet formaa Hans til at yde. Det lykkedes Chr. Wæring at aftinge Barnefaderen en samlet Sum af 16 Rdlr. for de ti resterende Barnealdersaar. Wæring fik udbetalt 10 Rdlr. kontant og Hans Andersens Tilstaaelse for de resterende 6 Rdlr., hvorpaa han bød Tak og Farvel.

Imidlertid beholdt Chr. Wæring de modtagne Penge, uden at det var Fichen muligt at faa en Skilling af ham, skønt hun trængte haardt til Hjælp. Hun truede med Anmeldelse mod ham, hvorfor han, som en Sikkerhedsforanstaltning, saafremt hun gjorde Alvor af sin Trusel, afleverede 2 Rdl. til Jes Jessen i Borre, midtvejs mellem V. Vrøgum og Oksbøl, og bad ham om at give Pengene til Fichen ved Lejlighed.

Fichen Ottesdatter gjorde Alvor af Truslen. Hun gik de to Mil ind til Varde og klagede sin Nød for Byfoged Frausing, der spurgte, om hun billigede Wæ-

rings Akkord med Barnefaderen, hvortil hun svarede, at hun var godt tilfreds med den.

Saadan laa Sagen, da Stiftamtmanden den 2. Januar 1774 tilskrev Byfogden, som Svar paa hans Skrivelse, og paalagde ham at affordre Hans Andersen de resterende 6 Rdlr., Jes Jessen de modtagne 2 Rdlr. og Chr. Wæring de skyldige 8 Rdlr. ufortøvet, samt Hans Andersens til ham givne skriftlige Tilstaaelse for de 6 Rdlr. Og saafremt Wæring ikke inden 14 Dage indbetaler de 8 Rdlr., maa han betydes, at han da maa vente Beløbet inddrevet ved militær Ekskusions Belægning. Men forinden maa Kvinden anmodes om til Stiftamtmanden at indgive Ansøgning om at faa de 8 Rdlr. inddrevet ved militær Ekskusions Assistance, saafremt Wæring sidder den givne Tidsfrist overhørig.

Stiftamtmanden slutter: »Men da jeg fornemmer, at bemeldte Chresten Wæring, uagtet min Erindring af 11. Jan. 1771, endnu vedbliver sit utilbørlige Forhold, som ulovlig Procurator og Vinkelskriver for Folk, saa vil De, Hr. Byfoged, endog meget alvorlig advare ham om for Fremtiden at forholde sig rolig, saafremt han ikke vil vente efter Fortjeneste tilbørlig at vorde anset, og at al hans Dristighed og Stridighed til velfortjent Straf ufejlbarlig til sin Tid skal staa ham aaben, ligesom endelig Byfogden i Særdeleshed vil have Indseende med, at denne Chresten Wæring ej ved Deres Ret indsniger sig og hidser Folk i Trætte sammen.

LEVETZAUα.

Anth. Fuglsang.

Virksomheden.

Samfundet holdt Aarsmøde i Ølgod 13. Sept. 1946. Formanden, Forfatteren Salomon Frifelt og Kasserer og Sekretær Lærer H. K. Kristensen, aflagde de sædvanl. Beretninger og Regnskabet, der godkendtes.

Paa Forslag af Apoteker Tomholdt og Læge Andreassen, Ølgod, vedtoges det, at livsvarige Medlemmer kan optages for 90 Kr., indbetalt i Rater af 30 Kr. gennem 3 Aar. Læge Andreassen foreslog, at man gennem Fotokopieringsmetoden forsøger at bringe vigtige Arkivalier hjem igen til Sognene. Historisk Samfund ligger f. T. i Forhandling med Landsarkivet om Sagen. Bliver den gennemførlig, vil Medlemmerne faa nærmere Underretning herom. — Til Styrelsen genvalgtes Salomon Frifelt. I Stedet for Dr. Skovmand valgtes Pastor Høgsbro Østergaard, Aastrup.

Ved det offentlige Møde efter Generalforsamlingen, hvortil der var god Tilslutning, talte Biskop Scharling om „Ribebisper i det 19. Aarhundrede“, en interessant og levende Skildring, og Dr. phil. Roar Skovmand viste Historisk Samfunds Farvelsbilleder fra Ribe By og Malt Herred, ledsaget af Doktorens kyndige Forklaring.

Dr. Skovmand, der forlader Amtet for at overtage en Stilling paa Krogerup Højskole, udtalte til Slut en Tak for den Tid, han havde haft den Glæde at medvirke i Arbejdet inden for Historisk Samfunds Styrelse. Nu han stod uden for Styrelsen havde han Lov til at sige, at Historisk Samfund for Ribe Amt er et af de historiske Amtssamfund, hvor der udføres et godt og solidt Arbejde. — Salomon Frifelt takkede Dr. Skovmand for hans værdifulde og altid elskværdige Samarbejde. „Vi beklager meget, at Hist. Samfund ved Dr. Skovmands Bortrejse fra Amtet maa undvære en saa anset og anerkendt historisk Fagmands Viden og Indsigt. Men med Tak for 7 Aars udmærket Samarbejde vil vi ønske Dr. Skovmand al mulig Glæde af Arbejdet i sin nye Virksomhed paa Krogerup.“

Styrelsen har længst muligt holdt igen ved at gennemføre en Forhøjelse af Medlemsbidraget. Men da Prisstigningen nu efterhaanden er blevet saa kraftig, saa Udgifterne alene til Aarbogen overstiger Medlemsbidraget med ca. 92 Øre pr. Medlem — saa er der ingen Vej uden om Forhøjelsen.

Historisk Samfunds Farvelsbilleder er i det forløbne Aar vist forskellige Steder. I Samlingen er der nu flere Serier til Raadighed.

Historisk Samfund takker Varde Sparekasse og Jernved Sogneraad for Tilskud.

Nye Medlemmer 1946.

Gdr. Emil Jessen, Hallum, Kvong.
Gdr. Søren Larsen, Kvong.
Murermester A. Kristensen, Kvong.
Landpost Kr. J. Kristensen, Kvong.
Købmand E. Nygaard, Kvong.
Gdr. Ejnar Pedersen, Aasted, Kvong.
Rentier Hans Rahbæk, Ansager.
Politimester Hans Rasmussen, Varde.
Gartner Juul, Outrup.
Smed H. Nielsen, Outrup.
Rentier Berg Nielsen, Agerbæk.
Forpagter Knud Brummer, Volnerstoft, Padborg.
Lærer Hedegaard Andersen, Dyrby, Henne.
Gdr. Mads P. Johansen, Hejbøl, Ølgod.
Gdr. John Høy, Halager, Lunde.
Chr. Mortensen, Hillerup, Ribe.
Smedemester Niels Iversen, Aabyhøj.
Lærer Arne Kjeldsen, Skovlund.
Gdr. Hans Pedersen, Frøsiggaard.
Agnes V. Nielsen, Esbjerg.
Gdr. Jens Andresen, Lundtang, Lunde.
Maler Steenholdt, Jernvedlund.

REGNSKAB FOR AARET 1946

<i>Indtægt</i>	Kr.	Øre	<i>Udgift</i>	Kr.	Øre
Kassebeholdning.....	394	71	Aarbogens Trykning, Klichéer	2274	70
Medlemsbidrag og Subskription	2880	00	Forfatterhonorarer.....	468	00
Godtgjort Porto	358	50	Aarbogens Udsendelse	533	65
Salg af Aarbøger	232	50	Løn til Redaktør og Sekretær.....	250	00
Tilskud fra Ribe Stiftamt	100	00	Møder	221	90
— - Staten	250	00	Dansk historisk Fællesforening.....	59	34
— - Kommuner	10	00	Repræsentation	89	30
— - Varde Sparekasse	25	00	Bogkøb.....	171	00
Renter.....	2	58	Avertering, Porto m. m.	88	20
			Kassebeholdning	97	20
Balance...	4253	29	Balance...	4253	29

GRUNDFONDEN:

Grundfonden ¹ / ₁ 46	Kr. 2007 18
Indvundne Renter.....	— 60 51
Grundfonden ³¹ / ₁₂ 46	Kr. 2067 69

Lunde, Jyll., 17. Juni 1947.

H. K. Kristensen

Revideret uden Bemærkning

Ribe, den 11. Juli 1947.

Niels Holbak.

P. Lerche Thomsen.

Navneregister.

Ved H. K. Kristensen.

En Del Navne i mindre væsentlige Forbindelser er udeladt. Forkortelser: Forf.—Forfatter; Gmd.—Gaardmand; Hd.—Herred; Hgd.—Hovedgaard; Hmd.—Husmand; Pr.—Præst; Prof.—Professor; Prop.—Proprietær; S.—Sogn.

- Aagesen, Aage, cand. mag.** 141.
Aakjær, Sv., Landsarkivar 614.
Aal S. 620—27.
Aal, Jacob, Gæstgiver 625, 627, — **Jac. Nielsen, Rektor** 627, — **N. N., Srædder** 625, 627, — **Philip N., Skrædder** 625, 627.
Aall, N. J. 625, — **Niels** 627.
Aalborg 589, 591.
Aalbæk, Nykirke S. 270, 277 — **Mølle,** 629 f.
Aarhus 229, 233, 591, 604, 613.
Aasted, Kvong S. 40, 43.
Aastrup S. 172, 180, 182, 188, 194, 198—201, 206, 329, — **Poul Mortensen, Biskop** 195, 199 f, 206—09, 222.
Abel, Konge 588, 595, 603 f, 614.
Adelby v. Flensborg 598.
Adler, Peter, Adjunkt 54.
Adonja, Kongeson 639.
Agerkrog, Hgd., Tistrup S. 331.
Ahlmann, Arkitekt 566.
Aldrevandin, Glasmester 249 f.
Alexander d. Store, Kejser 151.
Alfnod, Møntpræger 594.
Alfrich, Møntpræger 594.
Alkærsig, Jens S., Gmd. 136. — **Søren, Højskolemand,** Forf. 134—40, 333.
Allerup, Sneum S. 58.
Allerslev, Outrup S. 651.
Almindsyssel 588.
Alslev S. 324 ff.
Amorsen, Adjunkt 158 f.
Anchersen, Mt. Biskop 224 —34.
Anders, Pr. 545.
Andersdatter, Else 193.
Andersen, Hans 651 f,—J 549 f.
Andreasdatter, Maria 27—39.
Andreassen, Læge 653,—J, Pr. 309.
Andresen, Skibsreder 304.
Aneraa 632.
Ansager S. 7, 31, 62, 138, 317.
Anst Hd. 91,—S. 204, 209.
Antiochia, Syrien 248.
Antwerpen, Belgien 302.

- Appel, Ingeborg 329.
 Arensberg, Kirsten 50.
 Arnfred, J. Th., Højskolefor-
 stander 328.
 Arnkiel, Bolette Soph. Ama-
 lie 212;—H. Jessen, Skole-
 holder 213.
 Arreboe, Anders, Biskop, Dig-
 ter 203.
 Asbo, Bække S. 89, 98 f.
 Ascot, Biskop 596.
 Asger, Biskop 596.
 Askov, Malt S. 138;—Højsko-
 le 136 f, 328.
 Assens, Provst 324.
 Astrup, Niels Pr. 227, 234,
 236.
 Ave, Frue 589.
- B**aden, G. L., Historiker,
 Jurist 55.
 Bagger, Pr. 538.
 Baggesen, Anna 21 f.
 Bartholin Caspar, Prof. 541.
 Basel, Schweiz 248.
 Bastrup, Vamdrup S. 132,
 134, 633, 635 f.
 Bay, N. H., Læge 55, 91, 95.
 Bayer, E., Maler 577
 Bech, Adjunkt 159 f.
 Bengt, Lagmand 250.
 Bendix, Fr. Pr. 141.
 Bendixen, Joh. Kreaturhand-
 ler 276.
 Bennedsen, Degn 44 ff.
 Berlin, Tyskland 248.
 Berthelsen, Pr. 538 f; — N. P.
 J., Beregner 305—09. —
 P. F., Skipper 305.
 Beyerholm, El., Pr 229, 231
 —34.
 Biener, Elias Samuelsen, Pr
 217 ff; — H. E. Herredsfo-
 ged 629.
 Bierrum, S. Herredsfoged
 628 f.
 Bierring, I. P. Pr 218; — P.
 Pr. 218.
 Bille, A. Steensen 206.
 Bjært, N. Tyrstrup Hd. 137.
 Bjørnson, Bj. Digter 149.
- Bloch, F. K., Pr. 40 f, 77.
 Bluhme, Hofpr. 234 f, 237.
 Bohemund VII, Greve 248.
 Boldesager, Jerne S. 125, 127.
 Bounom, Agnete Marie N.
 Bonnum 188—94; — Agnete
 Marie N. 193; — Gertrud
 Nielsdatter 193; Jac. Niel-
 sen, Pr. 190, 192 f; — Ma-
 rine Jepsdatter 190; — N.
 J., Byfoged 192, 221; — N.
 N., Degn 193 f; — P. N.
 192 f; — Sidsel Marie N.
 194; — Th. Nielsen 192 f.
 Borberg, L. Borgmester 188;
 — L., Løjtnant 221; — L. P.,
 Direktør, Genealog 169,
 220, 328.
 Borbjerg S. 186 ff.
 Borchardsen, Joh., Biskop
 567 f.
 Bording S. 186 f.
 Borre, Aal S. 651.
 Bovbjerg, Guldager S. 650.
 Brahe, Sophie 294.
 Bramminge S. 119, 278.
 Bramming, S. Jensen, Hdsfo-
 ged 187.
 Bramstrup, Hgd. Falster 280.
 Brandt, Bogtrykker 167.
 Bredenberg, Pr. 235.
 Brejning Hgd., Brejning S.
 280.
 Breum, Jan L., Degn
 Brinch, N. Thøgersen, Kap-
 tajn 101—12.
 Brochmann, H. R., Prof. 211.
 — Jesper R., Biskop 211;
 — Søster Hansdatt. 211.
 Brodersen, J., Forf. 242.
 Brorson, Br., Stiftsprovst 234;
 — H. A., Biskop 29—39,
 75, 229—40, 331.
 Bruun, Rektor 125, 127; — C.,
 Forf. 242.
 Brylle, S., Fyn 162, 167 f.
 Brøndsted, J., Prof. 321, 638.
 Brøndum S. 329, 559—86,
 — St. S., Hellow Hd. 548
 —50.
 Brørup S. 14, 16, 90, 92—99,

- 137 f, 319, 637.
 Buch, Mogens Sørensen, Pr. 188; — S. S., Pr. 206.
 — S. J., Pr. 206.
 Bundsgaard, I. N., Amdtsraadsmedlem 95.
 Busk, J., Rigsdagsmd. 140.
 Bygum, C. A., Hdsfoged 584 f; — J. A. 585.
 de Bæhr, Ditlev, Hdsfoged 628.
 Bække S. 96, 217.
 Bækhoj, Lars, Højskolemd. 328.
 Böcher, Steen, Dr. phil. 127, 327; — T. W., Dr. phil. 131.
 Bøgelund, Dalby S. 162.
 Bøvling S. 186.
- Celestin III, Pave 587.**
 Christianus, D. Michaelis, Pr. 622.
 Christensen, Enevold, Pr. 188; — H. Norling, Museumsinsp. 140; — Jens, Skipper 141; — Jens, Pr. 216; — Joen, Møller 629; — Niels 630; — W., Arkivar 220.
 Christiansen, C. P. O., Højskoleforst. 328. — H. 632.
 Christiern II, Konge 606, 608, 612; — II Biskop 598.
 Christiernsen, Jac., Læge 621.
 Christopher I, Konge 588, 595, 605, 607; — II, Konge 591, 595, 600.
 Christophersen, Carsten 193.
 Clausen, Nic., Pr. 235; — Peder, Pr. 623 f.
 Clemmensen, Mogens, Bygningsinsp. 282.
 Comhaer, Møntmester 602.
- Daa, Claus, Lensmd. 203.**
 Dael, Anne K. S. 193; — Søren Olsen, Pr. 193.
 Dahl, Skibsbygmester 101.
 Dalum 328.
 Dam, Morten, Pr. 236.
- Damaskus, Syrien 249.
 Darum S. 170, 176, 191 f, 630.
 Daugaard, J. B., Biskop 55.
 Davidsen, L., Indsidder 303; — L. H. Drage, Hmd. 303.
 Diderichsen, Joh. 630.
 Donslund Hgd., Hejnsvig S. 165.
 Dringenberg, Møntmester 602.
 Dybdal, Adjunkt 156 ff.
 Dybbøl S., Sundeved 120, 122.
 Dystrup v. Grenaa 596.
 Dørken, Tyregod S., Nørvang Hd. 598.
- Ehrencron-Müller, Personalhistoriker 621.**
 Elias (Helias), Biskop 329, 601 ff.
 Eliassen, Jep, Gmd. 239.
 Eltang S., Brusik Hd. 602.
 Endorph, Christiane M. 582.
 Endrup, V. Nykirke S. 266 f. — Lille, Vejrup S. 632.
 Endrupholm Mølle, V. Nykirke S. 629.
 Enevoldsdatter, Maren 187 f.
 Engelskmandsbanken, Grund v. Kurresand 532.
 Erik Klipping, Konge 251, 589, 595, 600, 605, 607, 615; — Menved, Konge 595, 600, 602, 605, 617; — Plovpenning 588, 595, 603 f; — af Pommeren 606.
 Esbjerg 101, 125, 144, 300, 305, 310, 315, 317, 324, 329, 574, 579, 645, 648.
 Esger, Biskop 588.
 Eskelund, Brørup S. 91.
 Esmark, Vejen S. 137.
 Estrup, Arkitekt 563; — Jac., Konseilspræsident 147.
 Evald, Enevold, Pr. 225; — Joak, Pr. 234, 238.
 »Eventyrets Land« 641—44.
- Faaborg S. 192.**
 Faarø v. Gulland 186.
 Falster, Chr., Rektor 194, 233.
 Fanø 51 f, 101—12, 299, 303,

- 643, 645.
 Fanøe, P. Clausen, Pr. 623, 627; — P. Laugesen, Provst 26.
 Farup S. 236 f.
 FASTER S., Bølling Hd. 136.
 Faxe, Sjælland 622.
 Feilberg, H. F., Pr., Folke-mindeforsker 538; — N. L., Pr. 326.
 Felding, Sdr. S., Hammerum Hd. 317.
 Femern 588.
 Finche, Drude 211; — Jakob, Prof. 211; — Th., Prof. 211.
 Fischer, E. Chr., Pr. 162.
 Fischer Simonsen, Havne-inspektør 141.
 Fitting, Vorbasse S. 165.
 Fjord, Christoffer, Pr. 240.
 Flechtner, Joh. Mehler, Gæst-giver 212; — K. C., Mel-handler 212 f, 215; — Knud 213; — K. L. v. Stolz, Pr. 215.
 Flensborg 605 f.
 Fog, And., Pr. 234, 236.
 Foldingbro, Lintrop S. 93, 98 ff.
 Forum, Bryndum S. 318.
 Fosen Len, Norge 203.
 Fraas, Overlærer 152 f.
 Frankfurt am Main 248 f.
 Frausing, A., Borgmester 58, 650 f.
 Frederik I, Konge 606, 609—12; — III, Konge 210.
 Fredericia 122.
 Frederiksen, Skovrider 141.
 Frifelt, Sal., Forf. 141, 279, 329, 332 f, 653.
 Friis, Christian, Kansler 202; — Maren L. 57.
 Fritsche, Rektor 145—153, 158 f; — Hilda 157.
 Frost P. N., Stiftsprovst 53, 161 f.
 Frændesen, Grumme 177.
 Frøsiggaard, Hunderup S. 141.
 Frøstrup Hede, Lunde S. 43.
 Fuglsang, Anth., Forf. 652.
 Fæsted, Hygum S. 227.
 Føvling S. 21, 90, 96, 98 f.
 Gaansager, Vodder S., Søn-derjyll. 61 f.
 Gaard, R. A., Melhandler 214.
 v. Gabell, Stiftamtmand 119, 628.
 Galster, Georg, Museumsin-spektør 587; — Kjeld, Dr. phil., Rektor 540.
 Galten S., Randers Amt 56, 59.
 Galthen, Præsteslægt 49—60; — Math., Pr. 48—55; — Peder, Pr. 49, 56; — Wenzel P., Pr. 55.
 Gamrath, P., Pr. 141.
 Gamst, Anst S. 209, 216; — Præstegaard 217; — Klokkestøber 565; — S. Nielsen, Pr. 217 f.
 Gander, Th. 565.
 Garboe, Anna Cath. 323.
 Gedved Seminarium 324.
 Gejl, Lyne S. 46.
 Gelsbro Toldsted, Sem S. 158 f.
 Gent, Belgien 301.
 Gerding, Hellum Hd. 549.
 Gern S., Aarhus Amt 213.
 Gersdorff, Chr. Fr. v., Gehej-meraad 266, 280, 285 f, 288, 289, 294, 297.
 St. Gertruds Kilde, Torstrup S. 331.
 Gisselfelt Hgd., Braaby S., Sjælland 295.
 Gjestbro 629, 632.
 Gjerndrup, Brørup S. 96.
 Gjesten S. 95 f, 98, 204, 209.
 Gjødstrup, Snejbjerg S. 217.
 Gjødning, P. C., Pr. 56.
 Glibstrup, Lyne S. 44 ff.
 Glob, P. V., Museumsinspek-tør 131, 329.
 Gotha, Tyskland 612.
 Gottorp, Sønderjylland 613.
 Gram S., Frøs. Hd. 158 f, 191;

- I. P., Dr. phil. 308.
 Grandjean, P. B., Arkivar 220.
 Grasmann, Emisær 235 f.
 Gredstedbro, Jernved S. 90,
 98 ff, 239, 274.
 Grenaa 596 f, 617.
 Grene S. 163 f.
 Grindsted S. 164.
 Grimstrup S. 194.
 Grum, Slægt 169—222; — A.
 Mortensen 206; — Anne
 Povlsdatter 209, 212; — H.
 Poulsen, Pr. 211; — Kæl-
 dermand 213 f; — J. Poul-
 sen, Pr. 209, 216; — Karen
 Mortensdatter 209; — Kir-
 stine Mortensdatter 206;
 — Maren Mortensd. 201;
 — Morten M. 211; — Mor-
 ten Povlsen, Pr. 172, 188,
 209, 213; — Morten Poul-
 sen, Sprogmand, Slotspr.
 210 f, 215; — N. Morten-
 sen, Pr. 205, 208 f, 215 ff;
 — P. Mortensen, Laugmand
 201—05; — Poul Poulsen
 215; — Poul H., Pr. 212;
 — Poul N., Pr. 215 f; —
 Sueder Hansen 212; —
 Sueder Povlsen, Student
 213.
 Grumme, Selvejerbonde 172,
 176.
 Grummesen, Anders, Pr. 183;
 — Claus, Pr. 181, 186 ff;
 — Lave 177; — Peder
 171 ff, 176; — Søren, Pr.
 182; — Søren (Gjording)
 Pr. 183 f; — Poul Hdsfo-
 ged 171 f, 177—181, 188,
 194.
 Grygaard, Sneum S. 273,
 276—78.
 Grüner Nielsen, H., Arkivar
 53 f.
 Grønbjerg, Sdr. Bork S., N.
 Horne Hd. 141.
 Grønbæk, H., Lærer 40.
 Grønlund, D., Pr. 52, 54,
 235 f.
 Guldberg, Ove Høeg, Stats-
 mand og Theolog 50.
 Gunderup, Aarre S. 318.
 Gundesen, P. M., Rentier 644.
 Gunner, Biskop 588, 597, 599.
 Gustav V, Konge 102.
 Günther, Henning, Degn
 4, 14.
 Gørding S. 56, 172, 180 ff,
 186, 188, 194, 197; — Hd.
 19, 53, 91, 170 f, 173, 176 ff,
 181, 191; — Hds Ting 628
 —32; — Mølle 141.
 Haahr, H. P., Lærer 328.
 Haar, Helge, Seminarieforst.
 329; — Ude S., Provst
 27—39.
 Haard, Pr. 235; — S. J., Køb-
 mand 328.
 Haderslev 47, 88, 158, 634.
 Haghmot, Herman, Møntme-
 ster 590.
 Hallum, Kvang S. 40 f, 43, 45.
 Hamborg 565, 582.
 Hammer, J. C., Pr. 639.
 Hansen, Chr., Biskop 544,
 550; — Ditlev, Pr. 79; —
 Ditlev, Byfoged 551; —
 Gert, Emisær 230; — Grum-
 me 180; — H. 583 f; — Har-
 rald, Pr. 536 f; — H. P.,
 Hestehandler 276. — I. C.,
 cand. mag., Historiker 171,
 328; — Jens, Møller 629;
 — Jørgen, Maler 579 f; —
 Marie 537; — Niels Pr. 191.
 — Svend, Lærer 559.
 Hansdatter, Anna 210; — Eli-
 ne 192; — Ellen Marie
 213 f; — Ingeborg 548; —
 Karen 219; — Mette 208.
 Harck, A., Sægfører 120.
 Hardeknud, Konge 592 f.
 Hardsyssel 588.
 Harreby, Sdr. Hygum S., Søn-
 derjyll. 227.
 Haslund, Anna 56.
 Hatt, Gudmund, Prof. 141,
 637 f.
 Hauberg, P., Møntforsker
 591 f, 594 ff, 597 f, 600,

- 602, 604, 616 f.
 Haurum S. v. Hammel 188.
 Havemose, E., Stationsleder 313.
 He S. 47, 217.
 Hebo, St., Janderup S. 623, 627; — Anna 627; — Elisabeth Pedersdatt. 627; — Maren 627.
 Hedeby, Sønderjylland 591.
 Hee, Joh., Biskop 598.
 Hegelund, Anna Pedersd. 191; — P. J., Biskop 186 f, 191, 196, 198, 206, 209, 220, 568, 622.
 Heidelberg, Tyskland 206
 Hejnsvig S. 161, 329.
 Helms, J., Pr., Arkæolog 54, 148, 559 ff, 586.
 Helvig, Dronning 589.
 Hemmet S., Nørre Horne Hd. 47, 240; — Iver, Biskop 568.
 Henne S. 141.
 Henrichsen, Aug., Pr. 237.
 Henrik, Greve 589, 615; — Møntmester 589 f, 602.
 Hermansen, Victor, Museumsinspektør 54.
 Herredsbjerg, Vilslev S. 279.
 Herslev S., Brusk Hd. 218.
 Hersseldal, Degn 16.
 Hesselagergaard Hgd., Hesselager S. 295.
 Hjalderup, Dronninglund S. og Hd. 8.
 Hjardemaal S., Norge 211.
 Hjermitslevgaard, Vendsyssel 209.
 Hjerresen, Morten, Gmd. 557.
 Hjerting, Guldager S. 307, 644, 646 f; — Bugt 559; — S., Sønderjylland 226.
 Hjortlund S. 8, 234, 238; — P.P., Pr. 557.
 Ho S. 298—309, 642, 648; — Bugt (se endvidere Hjerting Bugt) 646—49.
 Hobroe, J., Pr. 236.
 Hodde S. 26—39.
 Hoe, Anders Mikkelsen, Pr. 217 f.
 Hollændergaarden, Hunderup 141.
 Holm, Jac., Provst 163.
 Holst, Hedeveg C. 49; — P. N., Pr. 225, 242.
 Holstebro 47.
 Holsted 93, 274, 317.
 Holtenu 103.
 Homer, gr. Digter 153.
 Horne Kro, Horne S. 45; — Vester Hd. 7, 53; — Øster Hd. 26, 36, 53, 329—32.
 Hornum V., Himmerland 215.
 Horsens 588.
 Hostrup S. 325.
 Hovborg, Lindknud S. 93.
 Hoven S., Ringkøbing Amt 324.
 Huitfeldt, Arrild, Kansler, Historieskriver 615.
 Hulkjær Mølle, Brørup S. 93f.
 Hulvad, Brørup S. 90 f, 94, 100.
 Hunderup S. 61, 276 f, 279, 329; — Birk 279.
 Huulegaard, Th., Pr. 567.
 Hvejsel S., Vejle Amt 50.
 Hvidding S., Hvidding Hd. 234, 238.
 Hygum S., Frøs Hd. 225 f, 228 f, 240 f; — Jac., Pr. 225—30, 233.
 Hyllerslev, Janderup S. 324.
 Hylinge S., Sjælland 201.
 Høgbj, Øland 248.
 Høhne, Jens Pr. 238.
 Høj, Hartvig, Gmd. 636.
 Højby S., 136.
 Højen S., Jerlev Hd. 163.
 Hørlyck, Peter Hansen, Gmd. 132 f.
 Høst, Kr. Jacobsen, Pr. 568.
 Høyer Nielsen, Borgmester 141.
 Ikast S., Hammerum Hd. 216.
 Ilsted, Gørding S. 169 ff, 172 f, 175 ff, 180 f. 194,

- 197; — N. Poulsen, Borgmester 188 ff, 194.
 Immervad, Vedsted S. Sønderjyl. 88.
 Ingvarsten, H. 272.
 Iquique, Chile 301 f.
 Itzeho, Tyskland 605.
 Iversen, Stp., Sogneraadshand, 95 f, 100.
- Jacobsen, Lis, Dr. phil. 582. 586.
 Jaffa, Palæstina 248.
 Janderup S. 4, 14, 639 f.
 Jedsted, Vilslev S. 276, 327.
 Jegum, Janderup S. 318.
 Jensdatter, Kirstine 209.
 Jensen, Fabrikant 127; — Anders, Pr. 187; — Chr. Axel, Museumsinspektør 243, 254, 256, 265, 277 f, 580; — Eli, Gmd. 632; — F. Elle, Forstander, Kirkehistoriker 223, 241; — H. 630; — N., Pr. 199; — Tage, Pr. 329.
 Jepsen, Grumme 180.
 Jerne S. 141, 317, 324.
 Jernved S. 90, 98 f, 240.
 Jernvedlund 91, 632.
 Jersin, J. Dinesen, Biskop 540—58, 567 f.
 Jerusalem, Palæstina 247, 251.
 Jespersen, Socialinspektør 141; — L. S., Lærer 221.
 Jessen, Pr. 31.
 Joab,, Hærfører 639.
 Johannes, Magister, Møntemester 616.
 Johansen, K. Friis, Prof. 321.
 Johnsen, W. C. Müller, Gmd. 162.
 Junge, Reynold 619.
 Junin, Sydamerika 301.
 Jæmteland 201 f.
 Jürgensen, Thora Camilla 163.
 Jørgensen, Arne, Viceinspektør 141; — B. Tegnagel, Adjunkt 141; — Ellen, Arkivar 615; — H. G. A. Pr., Historiker 141; — N., Gmd. 299, 303; — Rudolf, Erhvervsraadssek. 141.
- Kaalund, H. V., Pr. 163.
 Kaas, J. M., Lærer 329.
 Karlskrona, Sverige 598.
 Kastrup, Linne S. 547.
 Kastrup, Gram S., Frøs Hd. 634, 636, 639.
 Kelstrup, Pr. 580.
 Kerteminde Højskole 137.
 Kinch, J. F., Overlærer, Historiker 54, 77, 145 f, 148, 264 f, 616.
 Kiel, Tyskland 605.
 Kinast, Joh., Pr. 234.
 Kjelsing, Banke, Vadehavet 645.
 Kjær (Paludan), H. N., Pr. 624, 627.
 Kjærings, Bryndum 140.
 Kjærum S. v. Assens 167.
 Klagenberg, A. C., Pr. 582, 586.
 Kloppenborg, Vagtmester 46.
 Knubholm, Torstrup S. 331.
 Knud V, Konge 595, 601 ff; — VI, Konge 595; — d. Store, Konge, 591 ff, 614.
 Knudsatter, Mariane 299.
 Knudsen (Ørn), Bertel 195; — J., Arkivar 220; — Jens 170; — L., Møller 270, 275; — O., Pr. 216.
 Koch, Stiftsprovst 149; — L. J., Forstander, Forf. 145—60.
 Kok, Møntemester 606, 608.
 Kolding 123 ff, 625; — J. Jensen, Pr., Forf. 209.
 Kornerup, B., Kirkehist. 222.
 Kornum S., Slet Hd. 212.
 Korskroen, Bramminge S. 274.
 Krabbesholm Højskole 137.
 Krag, Edel Margr. 280.
 Kragelund, Hunderup S. 272; — T. Tobiassen, Forretningsfører, Forf. 141, 266,

- 279, 329, 648 f.
 Krarup, Alf. 616.
 Krebs, C. A., Landsretssagfører 141.
 Kristian III, Konge 252, 612f; — IV 207, 243, 253, 540, 550; — VI 229, 237.
 Kristensen, H. K., Lærer, Lokalhist. 132, 142, 252, 318, 321, 323, 326, 330, 333 f, 639, 650, 653; — Marius, Dr. phil. 88 f, 99, 138, 220; — N., Gmd. 62.
 Kristiania 229.
 v. Kragh, Geheimeraad 132.
 Kromann, N. M., Fabrikant, Personalhist. 140.
 Kruse, J. 209.
 Kvie, Ansager S. 62, 325.
 Kvang S. 3, 40—48, 622.
 Kyster, H. Guldsmed 123.
 Kærum S., Baag Hd. 162.
 Kærgaard, Hgd., Hunderup S. 266, 279—97, 327, 333.
 Kärnan, Helsingborg, Sverige 249.
 København 206, 300 f, 304, 307, 550, 565, 613, 622.
 Køln, Tyskland 244.
 Kongsfeldt, J. P. F., Hist. 615.
 .
 Lambertsen, S., Pr. 192.
 Lamm, C. J., Docent sv. 247, 250.
 Landtingmark, Ginding Hd. 589.
 Lang, Kn., Pr. 280, 333.
 Lange, Erik 294; — Hans 280, 289; — Henrik E. 279; — H. Nielsen 279 f; — Niels, Rigsraad 279 f; — P., Landsdom. 280; — Th., Digter 298, 309, 641.
 Langli Ø 646.
 Larsen, E., Overlæge 333; — Pedersen, Overlærer 334.
 Laugesdatter, Mette 193.
 Laugesen, H., Biskop 208, 568, 622.
 Laurentius, St., Helgen 570 ff.
 Lauridsen, G. M., Bankpræ. 330; — J. M., Gmd. 279, 327, 333.
 Lauritsen, L. 630.
 Lauritzen, J., Skibsreder 101.
 Laursen, Henrik, Pr. 329.
 Lausen, Kapt. 300.
 Leegaard, Ide M. 49.
 Lemvig 49, 323, 588, 614.
 Lerwick, Shetlandsøerne 300.
 Levetzau, Stiftamtmd. 650, 652.
 Lundberg Nielsen, C., Arkivar 127, 141, 221, 640.
 Lindbjerg, Hgd., Ølgod S. 331 f.
 Lindet Ø., S., Frøs Hd. 183.
 Lindknud S. 319.
 Lindvedgaard Hgd., Fyn 280.
 Lintrup S., Frøs Hd. 226; — S. Mag. 57, 624.
 Loftstedet, Kvang S. 44.
 London 248.
 Lorentzen, P., Kap. 303—05; — V. Dr. phil. 289.
 Ludvig Albertsson, Ridder 589.
 Lundbye, J., Forf. 242.
 Lund, Skaane, 195, 206 ff, 210 f, 222, 248 ff, 588, 591, 606; — Klokkestøber 565; — Pr. 25; — H., Højskolemd., Historiker 220, 620; — Karen H. 215.
 Lunde S. 48, 322, 568.
 Lybæk, Tyskland 589, 605.
 Lydum S. 41, 43.
 Lyne S., N. Horne Hd. 622; — Husted, Kvang S. 42.
 Lyngsaa v. Sæby 325.
 Lykke Thomsen, A., Fab. 574.
 Læborg S. 88 ff, 91 f, 94—100, 206.
 Lödöse, Gl. Sverige 248.
 Løffler, I. B. 251.
 Løgsted, Slet Hd. 211 f.
 Løgumkloster 460.
 Lønborggaard Hgd., N. Horne Hd. 47.
 Lønne S. 141.

FRA RIBE AMT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

ELLEVE BIND

KØBENHAVN
P. HAASE & SØN
1944-47

REDAKTION:

Lærer H. K. Kristensen, Lunde J. (Formand).

Forstander Kr. la Cour Pedersen, Skibelund, Vejen.

Biskop, Dr. phil. C. I. Scharling, Ribe.

INDHOLDSFORTEGNELSE

til Fra Ribe Amt XI.

<i>Aastrup, H. J.</i> : Et Soldaterbrev fra 1864	120—22
<i>Alkærsig, Søren</i> : En gammel Vej	88—100
<i>Andreassen, J.</i> : Ho—Øksby Sognes Skolefundats	455—63
<i>Borberg, L. P.</i> : En middelalderlig Selvejrbondeslægt fra Ribe Amt	169—222
<i>Byriel, J. H.</i> : En Klage	132—34
— og <i>H. K. Kristensen</i> : Udskiftningen i Øster Vamdrup. De tidlige Udskiftninger	346—61
<i>Christensen, J. Carl</i> : Nøraa Byes Vide og Vedtægts Bog	113—19
— Fiskeriet ved Nymindegab	410—30
<i>Ebbesen, M. A.</i> : Af Nørre Grisbæks Bys Historie 1620-1700	464—73
<i>Frifelt, Sal.</i> : Forfatteren, fhv. Højskoleforst. Søren Alkærsig	134—40
— : <i>H. K. Kristensen</i> : Øster Horne Herred (Anml.)	330—32
<i>Fuglsang, Anth.</i> : Vinkelskriveren Chresten Wæring i Vrøgum	650—52
<i>Galster, Georg</i> : Ribe Mønt	587—619
— <i>Kjeld</i> : Biskop Jersin og hans Kamp for Kirke og Evangelium imod Sværmerne	540—58
<i>Grønбæk, H.</i> : Kvang Sogn under Trearskrigen	40—48
<i>Gundesen, P. M.</i> : Ormegravning i Vadehavet	362—72
— Bærsamling i Eventyrets Land	641—44
<i>Hansen, Georg</i> : Degnen i Ribe Amt i 18. Aarhundrede	1—23
— <i>Svend</i> : Brøndum Kirke	559—86
<i>Jensen, Chr. Axel</i> : Syriske Glasskaar	243—51
— <i>F Elle</i> : En Konfirmationsstrid	24—39
— Pietismen paa Ribeegnen	223—42
— Hr. Niels Olivarius til Aastrup—Starup	373—84
<i>Koch, L. J.</i> : Ribe Katedralskole 1886—92	145—60
<i>Kragelund, T.</i> : Leen	61—73
— og <i>Niels Møller</i> : Nogle vestjyske Markeder	266—78
— Gamle Fiskeriredskaber	403—09
— Kalkdekorationer og Maling med Blod	474—86
— Østersfiskeri	644—48
— Mudderskøjter	648—49
<i>Kristensen, H. K.</i> : En Dysse paa Strandby Kirkevej	125—32
— Hemmeligheden og Sejerværket m. m. paa Riberhus	252—65

<i>Kristensen, H. K.</i> : De grønsværklædte Grave	322—23
— H. P. H. Novrup	324—26
— og <i>J. H. Byriel</i> : Udskiftningen i Øster Vamdrup	346—61
— Tiggerbreve og Brandvidner	441—54
— En nyfunden Runebrakteat	487—89
— En begyndende Uskik ved Daab af Børn, født udenfor Ægteskab	489—90
— Ildbuk — Afgudsalter	632—39
— Strangismarck i Guldager Sogn	650
— Litteratur om Ribe Amt 140—41, 327—30, 491—92	491—92
<i>Kromann, N. M.</i> : Varde Sønderbro gennem næsten 400 Aar	337—45
<i>Lindberg Nielsen, Carl</i> : En Solvogn fra Janderup?	639—40
<i>Lukman, N.</i> : Korstolene i Ribes Kirker	74—87
<i>Lund, Hans</i> : Hvorfra fik Ribe Amt sine Præster først i det 17. Aarhundrede?	385—402
— En Præsteslægt fra Aal og dens Forbindelse med to berømte Slægter	620—27
<i>Møller N. og T. Kragelund</i> : Nogle vestjyske Markeder	266—78
<i>Nielsen, Dyveke Juncker</i> : Kaptajn N. Thøgersen Brinch fortæller	101—12
— — Mænd fra Ho	298—309
— <i>Johanne</i> : Livet paa Mandø i forrige Aarhundrede	497—539
<i>Petersen, P. J.</i> : Ribe Kjærgaards Bygningshistorie	279—97
<i>Skovmand, Roar</i> : Et tusindaarigt Kvindesmykke, fundet i Vorbasse	123—25
<i>Schmidt, Aug. F.</i> : Præsterne Galthen	49—60
— John M. Møller, Slavs Herreders Historiker	161—68
<i>Sørensen, A.</i> : Gørding, Malt og Skads Herreders Tinghus	628—32
<i>Thomsen, N.</i> : Hvad Tankgravene kan afsløre	431—40
<i>Vebæk, Chr. Leif</i> : En Dysse i Sydvestjylland	310—21
Virksomheden	142, 333, 493, 653
Nye Medlemmer	143, 334—35, 494—95, 654
Regnskab	144, 336, 496, 655
Navneliste	656—

- Mackeprang, M.**, Museumsdirektør 582, 586.
Madsen, B., Gmd. 330; — Chr. 209; — D., Kunst-drejer 120; — Morten, Biskop 547 f; — Poul, Biskop 568.
Magdeburg, Tyskland 120.
Magnus d. Gode, Konge 592; — Ladelaas, Kg. sv. 249.
Magnus-Petersen, Prof. 569, 571 f, 576, 586.
Malle, Horne S. 330.
Malling, A., Pr. 329.
Malmø, Sverrig 195, 606.
Malt S. 56; — Hd. 7, 19, 53, 91, 93, 628—32.
Maltbæk, Malt S. 6.
Mandix, Anna S. H. 50; — Jac., Pr. 50.
Mandø 497—539.
Margrethe, Dronning 606.
Markdanner, C., Lensmd. 185.
Marstrand, V., Ingeniør, 141.
Marsvin, Peder 206.
Mathiassen, Therkel, Museumsdir. 129, 321.
Mathisdatter, Kristine 584.
Mathiessen, Hugo, Museumsinsp. 54, 88 f, 221 f, 251.
Mattson, Jon, Pr. 576.
Meier, I. N., Pr. 163; — Sophie C. 163.
Mejls, Varde Lands. 318.
Melanchthon, Ph. 207.
Mellerup Højskole 137.
Meringer, Rudolf, Dr. 638.
Mikkelsen, N., Gmd. 557; — Kr., Pr. 622.
Mindel, Møntmester 602.
Mjolden S., Lø Hd. 191, 557.
Moltke, Erik, Museumsinsp. 582, 586.
Momsen, F., Prop. 95.
Monrad, Anna C. 49 f; — Erik, Biskop 567 f; — Lago, Købmd. 49.
Mortensen, Rasmus 139.
Mulvad, Hunderup S. 141.
Munk, Iver, Biskop 74; — Kirstine 207.
Müller, C. C., Pr. 569, 583, 585; — Soph., Museumsdir. 635, 639; — W. C., Pr. 163.
Møller, Ditlev 583; — John M., Pr., Hist. 161—68, 220; — Niels, Gmd. 266; — Oluf 327.
Nebel Nr., S. 41, 632, 635 f, 642; — V. S. 329, 582.
Nebelong, N. S., Arkitekt 567, 569.
Neize, Østrig 120.
Neumann, H., Museumsinsp. 634, 639.
Neve, Pr. 16.
Niels, Konge 593.
Nielsdatter, Anne 199, 202, 216; — Elisabeth 623, 627; — Gunder 191; — Ingeborg 583 f; — Kirstine 205; — Maren 623, 626 f; — Mariane 306; — Marine 185 f.
Nielsen, Amtmd. 97; — Anders, Pr. 183; — Carl, Lærer 328; — Chr., Pr. 217; — Dyveke Junker 298; — H. 141, 255; — H., Pr. 191; — H. Junker, Kapt. 299—303; — Ingor 303; — Jac., Rektor 623, 625; — Johanne, Lærerinde 497; — M. H., Pr., Historiker 42, 329; — N., Prop. 627; — N. A., Toldbetjent 526; — N. Chr., Adjunkt 127; — N., Pr. 187; — N. Olav 329; — O., Dr. phil. 161, 199, 220 f, 330, 569, 614, 632, 650; — Th. C., Sognefoged 40, 43 ff.
Nissen, Peder, Pr. 56.
Nordby, Fanø 79, 101, 193, 324, 623, 646.
Nordentoft, K., Læge 333.
Northwic, England 592.
Norvin, W. 616.
Novrup, Jerne S. 324; — H. P. H., Lærer, Lokalhist. 62, 324, 329.
Nyborg 558.
Nyby, Læborg S. 96.

- Nygaard, S., Arkivar 166, 168.
 Nykirke, Vester S. 191 f.
 Nykøbing, Mors 48.
 Nymindegab, Lønne S. 641.
 Næsted 606.
 Nøraa, Bramminge S. 113—19.
 Nørreballe, Ho S. 299, 303.
 Nørhede, Lyne S., N. Horne
 Hd. 42.
 Nørholm Hgd., Torstrup S.
 44, 331.
 Nørtarp, Lunde S. 636.
- O**hbkær S. 158, 597.
 Ochsen, Joh., Biskop 223.
 Odense 591, 594, 604.
 Oksby S. 642, 648.
 Oksbøl, Aal S. 651.
 Olrik, Jørgen, Museumsinsp.
 616.
 Olufsen, Jens, Pr. 212;
 — Jep 196.
 Ottesdatter, Ficken 651.
 Ottesen, H., Kannik 210.
 Outrup S. 322, 568.
 Oxenvad S., Haderslev Amt
 88.
- P**aludan (se Kjær).
 Paludan Müller 624, 627.
 Pape, Johan, Ridder 602.
 Pedersdatter, Elisabeth, Dig-
 terinde 623; — Ingeborg
 299; — Kirsten Marie 303.
 Pedersen, Grumme, Selvejer
 170, 172, 175 f, 177; — J.
 Bakken, Fisker 644 ff; —
 Jørgen, Pr. 586; — Jørgen,
 Rentemester 613; — John,
 Gmd. 165; — J. P., Gmd.
 299; — la Cour, Forstan-
 der 333; — Lauge, Pr. 193;
 — Mette Marie 299; — S.
 650; — Olaf, Skoledirektør
 141; — P. J., Arkitekt 279,
 334; — Joh. Garnæs, Pr.
 140; — Jul. A., Kapt. 301.
 Philipsen, Niels, Pr. 622 f,
 625 ff; — Thøste, Pr. 620ff,
 627.
 Plovslund, Grene S. 165.
- Pontoppidan, L. Th. C., Pr.
 31.
 Posthuskroen, Sneum S. 274.
 Povlsdatter, Karen 188.
 Povlsen, Grumme, Provst 169,
 172, 180, 181 f, 188, 194,
 197 f; — Niels, Borgm. 172,
 180, 188 ff; — Niels, Her-
 skabsfoged 182, 197; —
 Morten, Pr. 172, 180, 182,
 188, 190, 194 f, 202.
- R**adulf, Biskop 329.
 Ramsing, Forf. 62.
 Randers 49, 54 f, 141.
 Raqqa, Syrien 247.
 Rasmussen, J., Degn 36; —
 N. L. 598; — R., Gmd. 276.
 Raunsø, Nykirke S. 630.
 Ravnsøe, H. S., Pr. 191.
 Ree, Knud, Redaktør 141.
 Refsinghoved, N. Pedersen,
 Pr. 182, 184.
 Resen, Hans P., Biskop 207,
 541.
 Reynold, Junge, Møntmester
 613.
 Riant, P., Historiker 251.
 Ribe 49 ff, 62, 68, 70, 74—87,
 88 f. 96, 98 f, 140, 172,
 186 ff, 191 ff, 194 f, 197,
 202, 206, 208, 215, 223—41,
 247, 250 f, 267 f, 274, 333,
 502, 586, 550—59, 568,
 587—619, 623, 645, 650; —
 Domkirke 49, 148, 561; —
 Domscole 206; — Kate-
 dralscole 75 ff, 145—160;
 — Riberhus 243—65.
- Riber, Joh. Nic., Klokkestø-
 ber 565.
 Rich, Poul A., Pr. 26—39.
 Rindumgaard, Rindom S.,
 Ringkøbing Amt 47.
 Ricyebyrig, England 592.
 Ringkøbing 47, 53, 141, 623.
 Ringsted 591.
 Roager S., Hvidding Hd. 247.
 Rodstenseje Hgd., Odder 162.
 Romanus III Argyrus, Kejser
 rom. 594; — IV Diogenes,

- Kejser, rom. 594.
 Rosenberg, Anna N. 212; —
 Fr. N., Biskop 210; — N.
 H., Bartskaar 210.
 Rosenkrantz, Holger 541.
 Rosenstand, Otto, Pr. 160.
 v. Rosenørn, Margrethe 297,
 333.
 Roskilde 201, 588 ff, 600, 616,
 622.
 Roussell, Aage, Museumsinsp.
 283.
 Rothe, Eigil, Konservator
 572.
 Rotterdam, Holland 305.
 Rovsthøje, Grimstrup S. 325.
 Rødding Højskole 328.
 Rømø 16, 51 f.
 Rørdam, H. F., Historiker
 242, 621.
- Sahl S.**, Viborg Amt 47;
 — Hører 323.
 Sand, Handelsrejsende 307.
 Saxesen, P., Prop. 331.
 Scharling, C. I., Biskop, Dr.
 phil. 141, 329, 653.
 Schielderup, P. J., Biskop
 204.
 Schiøtz, Axel, Sanger 334.
 Schmidt, N. H. 648 f.
 Schramm, Johanne 289;
 — P., Søhelt 289.
 Schrøder, Charlotte 329.
 Schytte, Maren J. 212; — J.
 Olsen, Pr. 212.
 Sem S. 49, 235 f.
 Seerup, Mt., Pr. 233 f.
 Sehested, Claus, Slotsfgd.
 613.
 Sieburg, Tyskland 241.
 Sig, Torstrup S. 331.
 Sigeric, Møntpræger 592.
 Skaarup S., Fyn 163.
 Skade, Hans 331; — Niels
 331.
 Skads S. 310—21; — Hd. 19,
 53, 177, 196, 628—32.
 Skallingen, Halvø 641.
 Skanderborg 98.
 Skautrup, P., Prof. 79.
- Skeel, Alb., Lensmd. 253.
 Skovlyst, Brørup S. 95.
 Skovmand, Roar, Højskole-
 lærer, Dr. phil. 140, 328,
 653.
 Skram, Ove, Prop. 201.
 Skrike, Geheimelegationsraad
 624 f.
 Skrivers, Niels. Borgmst. 205.
 Skærbæk S., Hvidding Hd.
 234.
 Skødstrup, Aal S. 623 f, 626,
 642.
 Skørbæk Hede, Ejdrup S.,
 Himmerland 638.
 Slagelse 591.
 Slavs Hd. 161, 163 ff, 185.
 Slesvig 596, 600, 617.
 Smith, Otto, Forf. 54.
 Snede Ø., S., Vejle Amt 327.
 Sneum S. 55, 57 f, 59, 193,
 267.
 Sneumgaard, Sneum S. 58.
 Sommer, F. C., Genealog 625.
 Sonnerup Hgd., Kirke-Hvalso
 S., Sjæll. 202.
 Sonnichsen, A. P., Genealog
 140; — S., Genealog 140.
 Spandau, Tyskland 589.
 Spangsberg Mølle, Brøndum
 S. 583 f.
 Splitaf, Jac., Biskop 600.
 Stadfeldt, S. A., Historiker
 55.
 Stage, A. S., Raadmand 187.
 Starup S. 172, 194, 329, 602.
 Stauning S., Bølling Hd. 47.
 Steffens, H. K., Arkivar 626.
 Stenshøj, Fuldmægtig 141.
 Stockholm, P., Fuldmægtig
 282.
 Stokkemark, P., Stiftsprovst
 235.
 Strandby, Jerne S. 125—32.
 Strangesmark (Bovbjerg),
 Guldager S. 650.
 Stuttgart, Tyskland 248.
 Støfs, Pløn, Holsten 594.
 Suhm, P. F., Historiker 615 f.
 Swane, P., Møntsamer 598.
 Sven, Møntpræger 594.

- Svend Estridsen, Konge 587, 592 f.
 Svend Grate, Konge 595, 601 ff.
 Svendborg 300.
 Svendsen, Jørg. 273.
 Svenningsen, H., Gmd. 310.
 Sædding, Guldager S. 318.
 Sækbæk Kro, Torstrup S. 44.
 Sørslev, Fyn 594.
 Sønderborg 589.
 Sønderho, Fanø 101, 104—12, 537, 645.
 Sørensdatter, Else 162.
 Sørensen, A., Kontorassistent 632; — H. 650; — Lambert, Fisker 644 f, 647; — Mariane 136; — Rasmus, Pr. 199; — S. P., Fiskeskipper 646 f.
 Sønderballe, Ho S. 299.
 Søndergaard, Ole, Maler 574, 576.
 Sønderkjær-Larsen, Forst. 333.
 Sønderris Hgd., Guldager S. 318.
 Sølle, Jørg., Pr. 236 f.
Tang Kristensen, E., Folke-mindesamler 221, 327; — J. E., Bibliotekar 141, 310.
 Tanderup, Farup S. 141, 627.
 Tausen, Dorthe H. 208; — Hans, Biskop 567 f.
 Teilmann, A. C., Godsejer 31, 280.
 Termansen, M., Forpagter 58.
 Terpager, Bramminge S. 170, 630; — Peder, Lektor, Historiker 49, 53 ff, 616; — Vibeke 57 ff.
 Terpling, Aastrup S. 319.
 Teysen, M. P., Pr. 48.
 Thessalien, Grækenland 637.
 Thiele, Prof. 309.
 Thillerup, Prof. 236 f.
 Thomsen, H. 630.
 Thorsen, P. G., Prof. 569.
 Thorstensen, A., Degn 14, 16.
 Thorup, P. N., Rektor 77.
 Thorupled, Vendsyssel 598.
 Thorvildsen, K., Arkæolog 321.
 Thott, Tage A., Lensmand 203 f.
 Thuesdatter, Johanne 192.
 Thun, Pr. 234, 238.
 Thura, L., Biskop 149, 224.
 Thøgersdatter, Karen 210.
 Thøgersen, J., Gmd. 545 f.
 Thøstesen, O., Rektor, Pr. 621 f, 627; — Philip, Pr. 621.
 Tinglund Ris, Gørding S. 180.
 Tisdorph, M. H., Slotspr. 211.
 Tistrup S. 26—39.
 Tjæreborg S. 57 ff, 193, 274, 328.
 Tobiassen, T. (se Kragelund)
 Tobøl, Føvling S. 90.
 Torning S. Lysgard Hd. 545.
 Torstrup S. 24 f, 31.
 Trabjerg, Borbjerg S. 220.
 Tranberg, Godsejer 47.
 Tripoli, Syrien 248.
 Trolle, Jac. 202.
 Tromholdt, Apoteker 653.
 Trondhjem 201 ff, 204 f, 622.
 Trugaard, Adjunkt 147.
 Trundholm, Højby S., Sjæll. 640.
 Tuesbøl, Brørup S. 90 f.
 Tuve, Biskop 593, 596, 598 f.
 Tyge, Biskop 589, 598, 615.
 Tyne, England 103.
 Tømmerby, Sneum S. 267—70, 630.
Udsen, N. 547 f.
 Uffe, Ærkebiskop 588.
 Uglvig, N. 568; — S. 568.
 Uldall, Arkitekt 559, 563, 567, 586.
 Ulrik, Hertug 202.
 Urup Hgd., Grindsted S. 165, 280.
 Ussing, Bagge, Pr. 234.
Valdemar, Hertug, Kg. 595, 600; — II 591, 595, 603 f,

- 614; — Atterdag, Kg. 589, 606, 615; — d. Store, Kg. 595; — d. Unge, Kg. 589.
 Valerian, Kejser 571.
 Valparaíso, Chile 301.
 Vandal, Hans, Biskop 568.
 Varde 44 ff, 53, 62, 68, 70, 120, 134, 141 f, 188, 221, 223 ff, 268, 274, 307, 317, 333, 544, 568, 588, 614, 642, 650; — Landemode 35; — Syssel 588.
 Vardho Hgd., Gørding S. 199, 201.
 Vebæk, Leif C., Museumsinsp. 310.
 Vedel, A. S., Historiograf 140; — Else A. 208.
 Vedsted V. 238, 506.
 Vejen S. 88, 92, 95, 97 f, 138, 206.
 Vejgaard, Vorbasse S. 162.
 Vejrup S. 180 f; — Hgd., Marslev S., Fyn 162.
 Vejstrup Højskole 136.
 Venezia, Italien 248.
 Verninge S., Fyn 162.
 Verst S. 217, 219.
 Viborg 49, 88, 210, 215, 588, 591, 596, 621 f.
 Viby S., Fyn 162.
 Vig, P. S., Prof. 165.
 Villadsen, Niels, Gmd. 623, 625 ff.
 Villesbøl, Kalvslund S. 98.
 Vilslev 3, 15, 177, 266, 279, 327.
 Vinding Højskole 137.
 Visby, Gulland 186.
 Vium Sdr. N. Horne Hd. 47.
 Volquarts, K., Pr. 238.
 Vong, Nykirke S. 630.
 Vorbasse S. 123 ff, 161, 163 ff, 166 f, 168, 182, 184 f, 319, 329.
 Vordingborg 59.
 Vrenderup, Aarre S. 324.
 Vreta Kloster, Sverige 248.
 Vrøgum, Aal S. 650—52.
 Warthoe. H., Kammerraad 565.
 Wesenberg, Pr. 168.
 Wester, C. B., Degn 322 f; — Henricha Cath., f. Sahl 322 f.
 Wiberg, Personalhist. 77, 187, 216, 220.
 Wiborg, Finland 102 f; — H. A., Pr. 42—48.
 Wilche, J., Mønthist. 616.
 Wimmer, L. F. A., Historiker 582.
 Winchester, England 592.
 Wind, J. O., Pr. 201; — M. J. 630; — Oluf J., Pr. 201.
 Windfeldt, Trælasthandler 307.
 Winther, H. S., Pr. 627; — Karen A. 215; — N. H., Pr. 627.
 Wittenberg, Tyskland 191.
 Wroue, Magdalene O. 216.
 Wæring, Chr., Vinkelskr. 650—52.
 Yderich, C. C., Lærer 569.
 Zerbst, Anhalt 190.
 Æbelthoft Kloster, Tjæreby S., Sjæll. 598.
 Ælius Lampridius, Historiker, rom. 57.
 Æthelred, Konge, e. 592.
 Ølgod S. 27, 206, 331 f, 653.
 Øllgaard, Overlærer 152—56.
 Ølstrup, Bølling Hd. 129, 317.
 Ørbæk 591.
 Østerbygaard, Vamdrup S. 132.
 Østergaard, K. Høgsbro, Pr. 221, 653.

Favørpriser for Medlemmer.

E. Kromann: »*Skriftens Historie i Danmark*« 4,60 Kr.
Beløbet indbetales paa Dansk historisk Fællesforenings
Girokonto 3516, Fiolstræde 1, København K.

Tidsskriftet »*Fortid og Nutid*« 4 Kr. (halv Pris).

Endvidere kan Medlemmerne abonnere paa *andre historiske Amtssamfunds Aarbøger* til nedsat Betaling.
Henvendelse til det paagældende Amtssamfunds Kasserer eller vor egen Sekretær. »*Danmarks Riges Breve*« faas til 5 Kr. pr. Bind (Bogladepriis 12 Kr). Adresse: Det danske Sprog- og Litteraturselskab, V. Boulevard 44, København V. Hos Boghandler H. Bruun Møller, Vejen, faas: Kr. la Cour Pedersen: »*Skodborghus*«, 0,75, og s. Forf.: »*Morten Eskesens Saga*«, 3 Kr.

Virk for Tilgang af nye Medlemmer!

Aarbøger o. a. Skrifter, som sendes til »Fra Ribe Amt«, bedes adresseret til Lærer H. K. Kristensen, Lunde, Jyll.

INDHOLDSFORTEGNELSE

---

1. Livet paa Mandø i forrige Aarhundrede. Af Lærerinde Johanne Nielsen.
  2. Biskop Jersin og hans Kamp for Kirke og Evangelium mod Sværmerne. Af Rektor Kjeld Galster.
  3. Bryndum Kirke. Af Kommunalærer Svend Hansen.
  4. Ribe Mønt. Af Museumsinspektør Georg Galster.
  5. En Præsteslægt fra Aal. Af Højskoleforstander Hans Lund.
  6. Gørding, Malt og Skads Herreders Tinghus. Af Kontorassistent A. Sørensen.
  7. Ildbuk — Afgudsalter. Af Lærer H. K. Kristensen.
  8. En Solvogn fra Janderup? Af Arkivar Carl Lindberg Nielsen.
  9. Bærsamling i Eventyrets Land. Af Rentier P. M. Gundersen.
  10. Østersfiskeri. Af Forfatter T. Kragelund.
  11. Mudderskøjter. Af Forfatter T. Kragelund.
  12. Strangismarck i Guldager Sogn. Af Lærer H. K. Kristensen.
  13. Vinkelskriveren Chresten Wæring i Vrøgum. Af Forfatter A. Fuglsang.
  14. Virksomheden — Nye Medlemmer — Regnskabet.
  15. Navne og Stedregister.
-

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende Bestyrelse: Forfatteren *Salomon Frifelt*, Ølgod, Formand, Redaktør *P. Friis*, Varde, Lærer *H. K. Kristensen*, Lunde, Jyll., Kasserer og Sekretær, Forstander *Kr. la Cour Pedersen*, Skibelund, Vejen, Biskop, Dr. phil. *C. I Scharling*, Ribe, Sognepræst *K. Høgsbro Østergaard*, Aastrup, Glejbjerg, og Forretningsfører *T. To-biassen*, Esbjerg. Redaktionsudvalget er *Kristensen*, *la Cour Pedersen* og *Biskop Scharling*.